

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

HASAN-ÂLİ YÜCEL

GÜNLERİ • 26-27 ARALIK 1997

EDEBİYATÇILAR DERNEĞİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

HASAN-ÂLİ YÜCEL GÜNLERİ

Edebiyatçılar Derneği Yayınları
11

Birinci Basım Aralık 1997
ISBN 975 - 7872 - 11- 3

Yayına Hazırlayanlar
ALİ EKBER DANABAŞ
ABDÜLKADİR BUDAK

Fotoğraflar
CANAN YÜCEL ERONAT'ın Arşivi

Dizgi : *Damar Ltd. Şti.* • (0.312) 232 01 11
Baskı *Kurtuluş Matbaası* • (0.312) 229 38 08

EDEBİYATÇILAR DERNEĞİ
Özveren Sok. No: 3/8 Demirtepe / ANKARA
Yazışma Adresi: EDEBİYATÇILAR DERNEĞİ ANKARA
Tel - Faks 230 67 34

HASAN-ÂLİ YÜCEL GÜNLERİ

26-27 ARALIK 1997

**Bu kitap
Kültür Bakanlığının katkılarıyla
26-27 Aralık 1997 günleri
Ankara'da gerçekleştirilen
"Hasan-Âli Yücel Günleri"
sempozyumunda sunulan
bildirilerden oluşmaktadır.**

İÇİNDEKİLER

Ali CENGİZKAN	7	<i>Açış Konuşması</i>
Afşar TİMUÇİN	10	<i>Felsefe Eğitiminin Gelecek Kuşakların Yetişmesindeki Yeri</i>
Ahmet İNAM	14	<i>Mantık ve Felsefe Ders Kitapları Işığında Hasan-Âli Yücel</i>
Talip APAYDIN	22	<i>Hasan-Âli Yücel ve Köy Enstitüleri</i>
Mahmut MAKAL	27	<i>Çağcıl Eğitimden Çağdışı Eğitime</i>
Mehmet BAŞARAN	41	<i>1940 Aydınlanmacılığı ve Hasan-Âli Yücel Döneminde Lise</i>
Mehmet AYDIN	49	<i>Hasan-Âli Yücel'in Eğitim ve Dil Anlayışı</i>
Cengiz BEKTAŞ	62	<i>Klasiklerin Çeviri İmcesi</i>
Emin ÖZDEMİR	74	<i>Hasan-Âli Yücel ve Türk Hümanizması</i>
Feyzullah ERTUĞRUL	79	<i>Yücel-Öner Davası ve Dönemin Koşulları</i>
Şükran KURDAKUL	99	<i>Hasan-Âli Yücel'in Edebiyat Tarihçiliği</i>
Konur ERTOP	106	<i>Bir Edebiyat Çevresi Olarak Dergâh Dergisi ve Yücel'in Bu Dergideki Etkinliği</i>
Ali DÜNDAR	113	<i>Hasan-Âli Yücel'de Yazın ve Dil</i>
Mustafa Şerif ONARAN	118	<i>Deneme Yazarı Olarak Hasan-Âli Yücel</i>
Osman BOLULU	124	<i>Hasan-Âli Yücel'in Şiirleri ve Şairliği</i>

Açış Konuşması

Değerli Konuklar,
Kültür ve Edebiyat Dünyasının Seçkin İnsanları,
Sevgili Öğrenciler, Öğretmenler,

Ali CENGİZKAN

Bugün burada, 1993 yılından beri her yıl düzenlemekte olduğumuz **Yaşar Kemal Günleri, Nâzım Hikmet Günleri, Melih Cevdet Anday Günleri, Aziz Nesin Günleri** sempozyumlarından sonra, Cumhuriyet Türkiye'sinin yetiştirdiği bir iyi yurttaşın, bir iyi oğulun yaşamının ve çalışmalarının değişik yönlerini bir bütün olarak yeniden irdelemek üzere toplandık.

Hasan-Âli Yücel 17 Aralık 1997 tarihinde İstanbul'un Sultan Selim semtinde bir konakta dünyaya geldiğinde, bir varsıllığın ortasında bulunmuştu kendisini ve bu varsıllığı 26 Şubat 1961'de İstanbul'da yaşama gözlerini kapatana dek, bütün bünyesi ile çevresine yaymaya çalışmıştı sanki.

Hukuk ve felsefe öğreniminden sonra ilköğretim müfettişi oldu; Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşunda çalıştı; dönemin ünlü öğretmenleri eğiten öğretmenleri yetiştiren okulu Gazi Eğitim Enstitüsü'nde müdürlük yaptı; politikaya atıldı ve Maarif Vekili oldu. Yedibuçuk yıl sürdürdüğü bakanlık görevi sırasında Türkiye'nin bugün sahibi olduğu kültür ve eğitime ilişkin hemen bütün olumlu hareketlerin altına imza attı Yücel. Bakanlığa atanışının beşinci ayında **Birinci Türk Neşriyat Kongresi**'ni, bundan iki ay sonra da **Birinci Maarif Şurası**'nı toplayan Yücel, *toplumsal kalkınmanın yolunun eğitimden geçtiğini, eğitimin aydınlanma hareketi olmadan anlamını yitireceğini* biliyordu. "Matbaanın icadı"ndan sonra bu topraklar üzerinde 1928'e kadar basılmış kitapların yarı sayısından fazla sayıda kitap, 1928 Harf Devrimi'nden 1939 yılına kadar yayınlamıştı. Ancak 1939 Neşriyat Kongresi'ni izleyen altı yıl içinde, doğu-batı kültürlerinden 500'den fazla kitap, yani 28-39 yılları arasında yayınlanan ki-

Ali Cengizkan;
1954 Ankara doğumlu.
ODTÜ Mimarlık
Bölümü'nü bitirdi (1978);
aynı bölümün başkanlığını
yapmakta (1994-).
Edebiyatçılar Derneği
kurucularından ve Genel
Başkan (26.9.1997-). *Şiir*
kitapları: *Senlere* (1980),
Çocuk Ömrümüz (1982),
Yunan Dosyası (1983),
Yürüyüşler ve Duruşlar
(1984), *Bağimli Şiir*
(1986), *Ankara Ankara*
Güzel Ankara (1987),
Sürek Avında Dünya
(1994), *Öğle Suyu* (1997).
Deneme: Şiir ve Yaşam
(1996).
Pek çok çevirisi var.

tapların onda biri kadar bir sayı da yalnızca çeviri olarak Türkçe'ye kazandırıldı: *Çeviri etkinliği, Türk aydınlanma hareketinin motoru oldu.*

Kurulan Tercüme Bürosu, yayınlanmaya başlanan ansiklopediler ve dergiler, onun döneminde sistematik bir biçimde başlatılan **aydınlanma hareketi**'nin yalnızca bir parçasını oluşturdular. Konservatuvar, opera ve bale, Köy Enstitüleri, yeni fakülte ve üniversiteler, bir kültür varlığı olarak eski eserler ve müzeler, en önemli ve temel zenginlik olarak görülen dil ve güzel sanatlara verilen özel önem, hızla sonuçları alınan konular olmakla kalmadı: Bütün bu özel alanların işleyiş ve koşullarının yasa ve yönetmeliklere bağlanarak toplumun bünyesinde yer etmesini, kurumlaşmasını, bir gelenek haline gelmesini amaçlıyordu Yücel. Bugün Türkiye'nin ulaştığı noktada, geriye dönülüp bakıldığında, bu başarılar elde edilmeden bugüne gelinemez, yani, **onlarsız olmazmış** gibi geliyor bize.

Bir yazar olarak da verimini esirgemedi içinden çıktığı toplumdan. Mantık ve felsefe üzerine özgün düşünceler üretti, yazdığı mantık ve felsefe kitaplarıyla iki kuşak yetişti. Edebiyat incelemeleri ve yazdığı edebiyat tarihi, bugün bile güncelliğini yitirmedi. 1943'te sanat yaşamında elli yılını dolduran edebiyatçılara düzenlediği jübile, bir toplumun sanatçılarına göstermesi gereken saygıya bir örnekti. Daha hâlâ kitaplarda toplanmayı bekleyen, örneğin pek çoğu önemli yazarla ve hocalarıyla yaptığı yazışmaları, konuşmaları var. Ama Yücel 64 yıllık ömründe 56 kitaba imza attı yine de.

Yüzyıl başında iki-üç yılda bir girilen yeni savaşlarla en yetişmiş kuşaklarını yitiren Türk toplumu için, eski-yeni bileşimini de yapabilen bir yeni insandı Yücel.

Hasan-Âli Yücel **yeniden** kaçmadı; kendi alışkanlıklarını kırdı ve Türk toplumunu bu **yeniy**e alıştırmasını bildi. Bugün örneğin Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası diye bir kurum varsa herşeye karşın, örneğin Türk toplumu hâlâ ne doğuya ne batıya, ama yüzü çağdaşıktan yana dönük olarak yaşayan yurttaşlara sahipse, Hasan-Âli Yücel'in bunda büyük payı olduğunu bilmeliyiz.

Geçmişin ağırlaşan sayfalarına baktığımızda, tıpkı Mustafa Kemal Atatürk'ün özel tarihindeki gibi bir alinyazısı görüyoruz onda da: Son derece yalnızdır her ikisi de. Hatta yapmak istediklerini çevrelerine rağmen yapmışlardır.

Bu büyük kültür adamının önünde saygıyla eğilirken ona edebiyatımıza yaptığı katkılar için de teşekkür ediyoruz. İki gün içinde, beş ayrı oturumda, ondokuz bildiriyle onun aydınlanmacı kişiliğini, eğitimci-

politikacı yönlerini, kültür adamı ve edebiyatçı kimlikleri ile katkılarını değerlendirmeye ve anımsatmaya çalışacağız, 50 yıl sonra. Şu sözler 25 Ekim-16 Kasım 1995 tarihlerinde Paris'te toplanan UNESCO Genel Konferansı'nın, doğumunun yüzüncü yıldönümü olması nedeniyle 1997'yi Hasan-Âli Yücel yılı ilan eden kararının gerekçesindedir:

"UNESCO'nun tanınmış şahsiyetlerin doğum ve ölüm yıldönümleri ile tarihi olayların 100'lü yıllarını kutlama programı çerçevesinde, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, Türkiye'de eğitim alanında büyük reformlar yapan, kırsal kesimde okumaz-yazmazlığa karşı koymak için Köy Enstitüleri'ni kuran, programlı bir şekilde 'Dünya Klasikleri'ni Türkçeye çevirten, UNESCO Kuruluş Anlaşmasına ilk 20 ülke arasında bulunan Türkiye adına imza koyan ve UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Kurucusu şair-yazar, eski Millî Eğitim Bakanı merhum Hasan-Âli Yücel'in doğumunun 100. yıldönümü olan 1997'de anılmasını kararlaştırmış ve bu kararını Türkiye'nin UNESCO nezdindeki Daimî Temsilciliği kanalıyla UNESCO İcra Konseyi'ne iletmıştır.

Bütün yaşamını eğitim ve kültüre adayan bu büyük adamın, bugün Millî Eğitim Bakanlığı yayınları arasında tek bir kitabının bile bulundurulmayışı bizi üzecek; Kültür Bakanlığı'nın kendisine gereken ve hakettiği önemi vermediğini söylerken bile içimiz acıyacak. Ancak bizler, yine de kendisi gibi büyük ve onurlu devrimcilerin, dış baskılara boyun eğmeyen kişiliklerini bildiğimiz için, onun yaşamı ve ürünlerinden kendimize bu açıdan da dersler çıkarmayı sürdüreceğiz.

Hasan-Âli Yücel, Türk toplumu için her zaman yeni, diri ve her zaman onurlu, özgün olacak. Çünkü düşünmesini bilen ilk yurttaşlardandı o.

Felsefe Eğitiminin Gelecek Kuşakların Yetiştirilmesindeki Yeri

Afşar TİMÜÇİN

Afşar Timuçin;
Günümüzün şair ve
yazarlarından. 1939
Akhisar doğumlu. İstanbul
Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Fransız Dili ve
Edebiyatı Bölümü'nde
okurken Kanada'ya gitti
(1964). Felsefe dalında
öğrenim görüp 1967'de
yurda döndü. Halen
öğretim üyesi olarak
görevini sürdürmektedir.
Belli başlı kitapları: Gece
Gelen Eski Dost (Roman,
1980), Kıyıları Durunca
(Roman, 1983), Niçin
Yapısalcılık Değil?
(İnceleme, 1984), Ey
Benim Güzel Sevdalım
(Şiirler, 1984), Sevmek
Güzel Şeydir (Deneme,
1991), Arınmalar (Şiir,
1993), Felsefe Sözlüğü
(1994), Özgür Prometheus
(1997).

Felsefe yalnızca karmaşıklaşmış toplumların konusudur. Yalın düzenli toplumlarda, bir başka deyişle basit bir yaşam düzeni tutturmuş olan toplumlarda felsefeye gereksinim duyulmaz. Vercibileceğimiz en güzel örnek eski Yunanistan'la ilgili olacaktır. Karmaşıklaşmış bir yaşam düzeni ortaya koyan Atina, felsefede büyük atılımları yaşarken, aynı topraklarda varlığını sürdüren tarımcı sitelerde, örneğin, Isparta'da felsefe adına hemen hiçbir şey yoktur. Karmaşık ya da çelişkili olmakla birlikte yoğun siyasal baskılar altında yaşayan toplumlarda da felsefenin gelişimi için gerekli koşullar en aza indirgenmiş durumdadır. Demek ki felsefe felsefe olabilmek için yoğun insan ilişkileriyle birlikte çok da kapalı olmayan bir siyasal düzenin varlığını gerektirir. Burada ikili bir belirlenim ilişkisi vardır: Karmaşıklaşmış toplumlar açık rejimlere eğilim gösterirler yalın toplumlar kapalı rejimleri kendilerine yakın bulurlar. Bunu şöyle formülleyebiliriz: Yaşam koşulları düşüncenin koşullarını oluşturur ya da kaba bir deyişle, ne kadar yaşam varsa o kadar düşünce vardır.

Sıradan düşünce ya da gündelik düşünce her toplumda her koşulda varolan düşüncedir. Böylesi bir düşünce için gündelik bilinç ya da sıradan bilinç yeterlidir. Gündelik düşünceler ortaya koyan kişi, kendini gerçek anlamda bir düşünen olarak görse de, onun düşüncesi yaşamın köklü sorunlarını çözmekte yetersiz kalacak düşüncedir. Gerçek anlamda tek düşünce, insanı zamanda ve uzamda bir bütün olarak ele alan ve onun en temel sorunlarını yetkiyle ve yüreklilikle tartışan felsefi düşüncedir. Evet, gerçek düşünce felsefi düşüncedir ve bütün öbür düşünceler ona bağlıdır, onunla doğrulanır. Felsefeden uzaklaşmış olan her düşünce, insanla ilgili olarak yanılgılı bilgiler ortaya koymaya yatkındır. Örneğin sanatlar ve bilimler felsefi bakış açısından uzaklaştıkça en genel düzeyde insan araştırması olmaktan çıkarak

birer teknik etkinlik alanı durumuna düşerler.

Felsefe yapmak, en genel ve en köklü biçimde yaşamı ya da insanı düşündürmektir, daha doğrusu tartışmaktır. Felsefe dışında insanı köklü biçimde ve bütünsel biçimde kavrama olasılığımız yoktur. Bilimler insanı parça parça ele alırlar, belli bir yönüyle ele alırlar. Toplumbilim onu toplumsal ilişkileri çerçevesinde ele alır, ruhbilim onu ruhsal özellikleri çerçevesinde ele alır. Sanatlar insana düşünsel-duygusal düzeyde ve özelden genele yönelerek açıklık getirmeye çalışır. İnsanı bir bütün olarak ve kavramsal düzeyde tartışan tek bilgi alanı felsefedir. Bütün bunlar sanatların ve bilimlerin felsefeden daha az önemli olduğunu göstermez, ancak felsefenin her bilgi alanı için doğrulayıcı ve açıklayıcı bir belirleyicilik niteliği taşıdığını gösterir.

Felsefeden uzak olanlar gelişigüzel düşünen ya da gerçek anlamda düşünmeyen kişilerdir. Gelişigüzel düşünce yanıltıcıdır, yanılsamalar açıktır, bizi yanlışla yöretebilir. Gerçek anlamda düşünmek, belirgin kavramlarla düşündürmektir, her biri belli bir gerçekliği karşılayan, gerçekliğin bir yansıması olan kavramlarla düşündürmektir. Gerçek anlamda düşünmek, kavram kavram düşündürmektir. Bilim, bizi bir alana hazırlar ve oradan insanı gözlemlememizi ister. Bir bilimde ne kadar derinleşmiş olursak olalım, bir bilimin temel bilgi dizgesine ne ölçüde ulaşmış olursak olalım, genel olarak insanı düşünmeye yöneldiğimizde düşüncemiz gelişigüzel düşünce olacaktır. Gelişigüzel olmayan düşünce, bütün bir insan gerçeği üzerine temellenmiş olan düşüncedir. Felsefe dışında, bilim, insan bilgisi açısından parçalı bir bakış biçimi olmakla bizi yanılsamalara götürebilecek bir bilgiyi ortaya koyar.

Doğru düşünmek için felsefe yapmak gerekir, ancak felsefeyi doğru olarak yapmak gerekir. Felsefî düşünce gelişigüzel düşünce değildir, dizgesel düşüncedir, bütünü içinde tutarlı düşüncedir. Doğru felsefe, gerçekliğe uyan, gerçekliği bir açıdan yorumlayan, gerçekler karşısında bir açı olabilen düşüncedir. Doğru felsefe, gerçekliğe uyan felsefedir ama gerçekliği koşullamaya kalkan felsefe değildir: Felsefe gerçekliğe göre oluşur, gerçeklik felsefeye göre oluşmaz. Gerçekliğe uymak ne demektir? Gerçekliğe uymak her şeyden önce tarihselliğe yerleşmek demektir. İnsanın tarihsel gelişimine göre oluşturulmamış, insanın tarihsel gelişim koşullarından getirilmemiş bir felsefe, bir çağın ya da en azından bir dönemin bilinci olma özelliğini göstermeyen bir felsefe, sözde felsefedir. İnsana belli bir dizgesellik kaygısı taşımadan en genel çerçevede yönelen felsefeler de vardır, ancak bu tür felsefeleri, çelişkili yapıtları içinde birer felsefeden çok birer bilgelik ürünü saymak daha doğru olacaktır. Felsefenin terimleriyle ko-

nuşmak her zaman felsefe yapmak anlamına gelmez. Felsefe diliyle konuşan düzmece felsefeler bile vardır. Felsefe doğal olarak kendi terimleriyle konuşur, ancak felsefenin terimleriyle konuşmak her zaman felsefe yapmak anlamına gelmez.

Bir felsefe belli bir açıdan tüm insan gerçeğini karşılamadıkça felsefe değildir. Her gerçek felsefe zamanda ve uzamda bütün insana açılan bir penceredir ya da bir kapıdır. O kapıdan bütün insanlığa çıkılmıyorsa, o pencereden bütün bir insanlık görünmüyorsa onda bir şeyler eksik kalmış olmalıdır. Doğru felsefe her şeyden önce en genel insan bilgisine uyan felsefedir, en genel anlamda tarih bilimiyle, toplumbilimle, ruhbilimle, budunbilimle, kimyayla, fizikle, sanat tarihiyle ters düşmeyen felsefedir. Bu alanlarla tersleşmek insanla tersleşmektir, insanla tersleşen bir felsefe felsefe değildir. Bir kişinin en genel insan bilgisi dışında ortaya koyduğu filozofça belirlemelerle ilgilenebiliriz, ama onu hiçbir zaman gerçek bir felsefe olarak değerlendirip bilincimizi ona göre düzenlemeyi, yaşamımızı ona göre biçimlemeyi düşünmeyiz, onunla bilgilenmeyi düşünmeyiz.

Doğru felsefe, bizim bakış açımıza uymasa da belli bir açıdan insan gerçeğini karşılayan bir felsefe olmakla, bizim kendisiyle hesaplaşmak için bile kendisinden yararlandığımız felsefedir. Bir zaman Descartes'ın karşıtları bile Descartes'a göre düşünmek, hatta onun diliyle konuşmak durumunda kaldılar. Pascal Descartes'ı ağır bir dille eleştirirken bir Descartes'çı söyleme başvurmak zorunda kalıyordu. Evet, doğru felsefe kendisini aşmak için bile kendisine başvurduğumuz, başvurmadan edemediğimiz felsefedir. Kaldı ki, gerçek felsefî yönelim Pascal'ın yöneliminden çok ayrı olacaktır. Zaten Pascal'ı bir filozof değil de bir düşünür saymak daha doğru olur. Pascal Descartes'ı eleştirecek yerde Descartes'ı yadsımakla yetinir. Bu tutum felsefî bir tutum olamaz. Gerçek felsefî bakış kendisine en uzak düşen görüşler karşısında bile soğukkanlıdır, ayrıca onlardan alacağı bir şeyler bulunduğunu çok iyi bilir. Bu anlamda Leibniz en olumlu örneği oluşturur. O kendinden önceki bütün felsefelere alıcı gözle bakar, onlar karşısında her zaman ılımlı bir tutum içindedir. Leibniz skolastiklere bile hakkı yenmemesi gereken filozoflar topluluğu olarak bakar.

Doğru felsefeyi tanımak istiyorsanız, onu her şeyden önce tüm insan sorunları karşısında ve daha ötede tüm felsefeler karşısında dingin ve anlayışlı tutumuyla tanıyabilirsiniz. Felsefe, insan gerçeğini doğru olarak kavrama çabasıdır. Bu çabayı göstermeden insanla bütünleşmek olası değildir. Felsefede insan insanı ya da kendini üç boyutlu bir zamansallıkta; dün, bugün ve yarın ve üç boyutlu bir uzamsallıkta, bütün bir

dünya içinde tanımaya yönelir. Bu yönelim insana insan olma koşullarını kazandıracaktır. İnsanla bütünleşmeden insan olma koşullarını oluşturma olasılığı var mıdır? İnsana insanın bütünsel bilgisini felsefenin dışında hiç bir alan vermeyecektir. Felsefenin oluşturduğu gerçek insanı oluşturmada, dünyayla bütünleşme düşleri kurmak boşuna çaba göstermektir.

Bilinçsiz insan ya da bozuk bilinçli insan, bir başka deyişle bilinci yabancılaşmış insan bugünü sürdürmekte güçlük çektiği ölçüde yarını kurmakta da güçlükleri olacak olan insandır. İnsan dününü ne kadar kavramışsa bugününü o ölçüde sağlıklı kurar, bugününü ne ölçüde sağlıklı kurabilmişse yarını o ölçüde sağlam tasarlar. İnsan yalnız dünü ve bugünüyle değil, aynı zamanda yarınıyla insandır. Yarını olmayan insan boştur, sakattır, açmazlar içindedir. Yarını olan insanlar gelecekle ilgili fikirler üreten insanlardır. Fikir üretmeyenler yarını olmayanlardır. Yarının insanı bizden aldıklarını geliştirecek. Ona bırakacağımız kalıt ne kadar verimli olursa, onun yaşamı o ölçüde mutlu ve verimli olacaktır. O da o ölçüde yarını sağlam kurma olasılıklarına ulaşmış olacaktır. Dünü hafife alanların bugüne katacakları çok bir şey yoktur, bugüne çok bir şey katamayanların yarın ulaşabilecekleri çok bir şey yoktur.

Bunun için yeni yetişen insanları, insanın en genel bilgisiyle, yani felsefî bilgiyle donatmak gerekir. Bu donatım onların bugünü sağlam kurmalarını ve yarını sağlam tasarımlarını sağlayacaktır. İnsanlığın en genel bilincine ulaşmamış bilinçler dar alana sıkışıp kalmış bilinçlerdir. Onlar dar alanlarında ne kadar etkin olsalar da bütün insana kavuşamamakla kısırlı kalacaklardır. Geçmiş zamanların yalın yaşam düzeni artık yoktur. Hepimiz dünyanın her yerinde son derece karmaşıklaşmış düzenler içinde yaşıyoruz. Bu yüzden çağdaş toplumlar felsefesiz kalma durumunda çeşitli bunalımları yaşamak durumunda kalacaklardır, kalmaktadırlar. Çağdaş toplumun insanı kocaman bir düzeneğin vidası, mili, çubuğu olmak istemiyor, onun bütünsel bilgiye, insanın bütünlüklü bilgisine büyük gereksinimi var. Çağımızın insanı kendisini iyi tanımak istiyor. Kendini tanımanın, kendini tanıyarak yarına açılmanın yolu sağlıklı bir felsefe eğitiminden geçer.

Mantık ve Felsefe Ders Kitapları Işığında Hasan-Âli Yücel

Ahmet İNAM

Ders kitabı yazarlığının çitlerle çevrili bir alanda dolaşmaya benzemesine şaşmamalı: Önceden konulmuş bir programla, adımlarını ağırlaştıran bir deyiş biçimiyle, seslendiğimiz okurun düzeyi ile sınırlısınız. Kimi zaman yazarına "iyi para" kazandıran bir uğraşta, bütün bu belirlenmişlikleri içinde yaratıcı olabilmek, oldukça zor görünüyor. Yazarla okur arasına giren bu engellere karşı, bir ders kitabı metninden eğer açılmaya değer bir dünyası varsa, yazarın dünyasına açılabilmek nedense pek denenmemiş bir yoldur.

Bu yazımda Hasan-Âli Yücel'in liseler için yazdığı Mantık ve Felsefe kitaplarını gözden geçirip, onun aydın kişiliğine kısa bir yolculuk yapacağım.

Hasan-Âli, ilk Mantık ders kitabını 1926'da yayımladı. (Hasan-Âli Yücel'in yayınları hakkındaki bilgiyi Mustafa Çıkar'ın *Hasan-Âli Yücel ve Türk Kültürü Reformu* adlı kitabından aldım. (Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1997.) Mantık ve felsefe ders kitaplarının baskıları konusunda verilen bilgiler eksik. Bendeki ders kitapları, Ankara'da Kurtuluş Yayınları'ndan: *Mantık Dersleri*, 1979; *Felsefe Dersleri*, 1978. (Mustafa Çıkar bu baskılardan söz etmiyor.) *Surî ve Tatbikî Mantık*, İstanbul, Millî Matbaa, 1929, 1934, 1935, 1938, 1939 yıllarında yeni baskıları yapılmış.

Mantık ders kitabı 2 fasikül olarak 1942'de (1943, 1945 baskılarıyla), 4 fasikül olarak 1946'da Ankara'da Millî Eğitim Yayınevi tarafından yayınlandı.

Mantık ders kitabının 1947'de *Bilimler Felsefesi*. *Mantık* başlığı ile yine Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlandığını görüyoruz. 1948, 1949, 1950'de yeni baskıları yapılmış. Nihayet elimize ulaşan Mantık ders kitabı 1952'de İstanbul'da basılıyor. Kitap, 1952'den 1980 yılına dek 19 baskı yapmış.

Ahmet İnam;
1947 doğumlu. Elektrik
mühendisi.
ODTÜ'de felsefe ve
mantık okutuyor.
Gülden ile Hoca,
Teknoloji Benim
Neyin Oluyor,
Düşten Düşünceye,
Ararken,
Edmund Husserl'de
Mantığın Yeri adlı
yapıtları vardır.

Felsefe ders kitabı ise *Felsefe Dersleri: Metafizik, Ahlak, Estetik* başlığı ile liselerin edebiyat kolları için Maarif Basımevi'nde, İstanbul'da, 1954'de yayınlanmış. 1954'den 1980'e dek kitap 10 baskı yapmış.

Yukarıda kısa bir dökümünü verdiğimiz ders kitaplarının yayın yılları ve baskı sayıları göz önüne alındığında, Türkiye Mantık ve Felsefe eğitimi tarihinde oldukça etkili olduklarını söyleyebiliriz.

Mantık ve Felsefe kitaplarında, çizilen müfredat programı içinde dikkat çekici ne gibi özellikler vardı? Önce mantık kitabından başlayalım. Unutmayalım ki kitap, 1950'lerin başında yazılmıştı. O dönemde Türkiye'de klasik mantığın dışında Reichen Bach'ın çevresinde bulunmuş Nusret Hızır'ın tek tek çalışmaları var. Mantık felsefesi çalışmaları yok. Batıdaki gelişmelerden yeterince haberli değil Türkiye; örneğin Wittgenstein'in *Tractatus* serüveni henüz yeterince bilinmiyor.

Hasan-Âli Yücel, Mantık kitabının önsözünde gençlerin düşünme alışkanlığı kazanmasını istiyor; bunun için de büyük düşünürlerle birlikte düşünmek, hatta ruhça beraber yaşamak, onları okumak gereğini vurguluyor. Ona göre mantık, "*zihnimizin doğruyu bulma ve bilme için yaptığı işlemlerin dayandığı kuralları gösteren bilimidir.*" (s.8) Böyle bir mantık anlayışını ileri sürerken, mantıksal doğrularla olgusal doğrular arasında ayırım yapıyor. Mantığın iki doğruluğa da "ulaşmada" kurallar ortaya koyarak yol göstereceğini ileri sürüyor. Ardından, modern mantıktan kısaca söz edip, klasik mantıktan ayrıldığı noktaları vurguluyor. Bu konudaki yargıları, bugünkü mantık çalışmalarının birikimiyle bakıldığında, eksik ve özürlüdür. Mantık "bilimlerin bilimi" olarak betimlenmiş, kurallar ortaya koyan bilim felsefesi olarak anlaşılmıştır. Böyle mantık anlayışı tarihte savunulmuştur. Türkiye'de mantık kitaplarının dayandığı Fransız ders kitaplarında, o dönemlerde yaygın görüş buydu. Mantık bize "doğru" düşünmeyi öğretecekti. "Doğru" düşünmenin ilkeleri ise Aristoteles'ten bu yana tartışılan özdeşlik (aynılık), çelişmezlik ("yıkışmazlık" diyor, Yücel buna) ve üçüncüyü dışta bırakma (atılan üçüncü) ilkeleridir.

Kitapta terimlerin çeşitleri, işlem ve kaplam kavramları anlatılıyor. "Particulier" karşılığı, "bölümlü" (bugün "tikel" diyoruz), "nicelik" karşılığı kantite, nitelik karşılığı olarak da kalite terimleri kullanılıyor. "Tanım" (a (Definition) "tanıtma" diyor, Yücel. (s. 21)

Önermeleri anlatırken nedense şaşırtıcı bir yanlışlık yapıyor. Latince'deki *Affirmo* (*evetliyorum*) ve *Nego* (*değilliyorum*) sözlerinden türetilmiş A, I, E, O tipi önermelere sırasıyla Tümel olumlu, tikel olumlu, tümel olumsuz, tikel olumsuz önermelere şu adları veriyor: A, bütünsel tas-

dikli, I bütünsel menfi, E bölümlü menfi, O bölümlü tasdikli adlarını veriyor. (s.25) Oysa, onun deyimlerini kullanarak adlandırmamız şöyle olmalıydı:

A	bütünsel tasdikli	(Yücel doğru söylüyor)
I	bölümlü tasdikli	(Yücel "bütünsel menfi" diyor)
E	bütünsel menfi	(Yücel "bölümlü menfi" diyor)
O	bölümlü menfi	(Yücel "bölümlü takdisli" diyor)

Bu yanlışlıkla kurduğu karşıtlık, alt karşıtlık, altıklık, ilişkileri form olarak doğrudur. Yalnız, yukarıda söylediğim gibi adların karıştırılması söz konusudur. Böyle bir karışıklığın nasıl olup da 1979 baskısında sürdürdüğünü anlamak oldukça zor. (Eski baskıları görmedim. Belki bu yanlışlık o baskılarda yoktur!)

Yücel'in dedüksiyon ve endüksiyon kavramları da özürlü ve eksiktir. Dedüksiyon *"bütünsel fikrin içinde bulunan özel hallere geçme"* olarak tanımlanıyor. (s.28) Oysa, örneğin, "A, B'den büyüktür", "B, C'den büyüktür, öyleyse A, C'den büyüktür" çıkarımı, dedüktif bir çıkarımdır; burada bütünsellikten özel hale nasıl geçiyoruz belli değil! Endüksiyon tanımı ise *"zihnin bölümlerden ve özellerden yürüyerek bütünselle yaptığı isditlâl"* (çıkartım!) olarak veriliyor. Oysa, "pencerenin önündeki ağaç sallanıyor" demek ki "dışarıda rüzgâr var" çıkarımı endüktiftir. Burada bir endüktif çıkarım vardır ve bütünselle gidiş yoktur.

Ayrıca matematiğin bölümleri arasında mekanik ve astronominin sayılması da ilginç bir durumdur. (s.48) Bilimlerin felsefî açıdan irdelenmesi ve bilimlerdeki akıl yürütme biçimlerinin tartışılması, yazık ki bilim felsefesinin yirminci yüzyılın başından bu yana ortaya koyduğu görüşler ışığında çok yetersiz kalıyor.

Bu eleştirimizi o dönem Türkiye'sindeki düşünce ve kültür ortamını göz önüne alarak yapmak gerekir. Aydınımızın matematik ve bilim anlayışı uzun yıllar bu çizgi içinde sürmüştür.

Felsefe Dersleri başlıklı kitabının altbaşlığı: *Metafizik, Ahlak, Estetik*. Ön-sözü şöyle başlıyor: *"Felsefe, varlık ve kâinat, insan ve Allah fikirleri üstünde şimdiki kadar ileri sürülmüş, türlü düşünceleri ortaya koyarak bizi hür düşünmeye alıştırır. Birkaç cümle içine sıkıştırılmış, düstur haline sokulmuş, kolay hatırdakalacağı zannedilen yazılarla hür düşünmüş alışkanlığı kazanmaya imkân yoktur. Böyle, bizi ancak ezberci yapar; fakat düşündürmez. Halbuki felsefe, düşünmenin en yüksek, uyandırıcı şeklidir."*

Felsefenin nasıl bir etkinlik olduğu, insan yaşamında oynadığı önemli rol, kitabın önsözünden başlayarak, sonundaki okuma parçalarında sürekli olarak vurgulanıyor. Felsefe, Yücel'e göre, bizi hür düşünmeye alıştırtır, düşünmenin en yüksek, en zihin açıcı biçimidir. Felsefe, *"her bilimin verilerini bir araya getirip toptan ve kavrayıcı bir görüşle hayat ve varlık hakkında edinmek istenilen bilgidir."* (s.11) Tamamıyla birleştirilmiş (Totalement Unifiées) bilgiler toplamıdır. Bu anlamıyla felsefe, bilimlerin bilimi, bilim felsefesidir. *"Yeni bilim felsefesinde, felsefe, bilimlerde hükiim süren prensipleri meydana çıkarmak için aklın analizini yapmak yerine bilimin bir analizini yapacaktır."* (s.12) Filozof, *"bilginin basitçe vücuda gelişini öğreten psikoloji veya hakikatin hatadan ayırd edilişini anlatan mantıkla yetinmeyip, onları aşarak bilginin kendisini ve salt hakikatin ne olduğunu araştıracaktır."* (s.27)

Felsefe bilgi yönünden bilime benzemeye çalışacak, bilgiyi sevecek, özeleyecek, "ona ulaşmak için çaba gösterecek"tir. Felsefe yetkin bilgiye erişemez, erişmek ister. Filozof bu çabasında bilim adamıyla sanatçı arasındadır: *"Filozof, mâlûmat toplaması bakımından bilgine, o mâlûmat ve duyuları tertiplemesi yönünden da sanatkâra benzer."* (s.15)

Bilgin ve sanatçı özellikleri taşıyan filozof yaşadığı topluma karşı sorumluluk duyan biridir. *"Filozof, içinde yaşanılan topluluğun istikbâline dair endişeleri kendi varlığında şuurlandıran adamdır."* (s.19)

Filozof, bilginin ardında, sanatçı duyarlılığı taşıyan, toplumun kültürüne karşı sorumlu biridir. Napolyon 19. yüzyılın başlarında Prusya Ordusunu bozguna uğrattıktan sonra Alman toplumundaki sarsıntının ve çöküşün ortadan kaldırılmasında, felsefecinin, felsefi derinliği olan çalışmalarıyla büyük katkısı vardır. Fichte, felsefi temellendirmelerle Alman toplumuna umut ve güç verdi. Buradan yola çıkarak Alman toplumu 1914 ve 1939'da iki ayrı dünya savaşına da yol açabildi. Bu görüşleriyle Hasan-Âli Yücel, filozofun toplum içindeki önemini vurgulamaya çalışmaktadır. (s.23)

Ya bizden son yıllarda hangi felsefecileri önemsemektedir? Ders kitabında (s.23-24) Şinasi'nin, Rıza Tevfik'in adlarını anıp, Ziya Gökalp'i *"sosyal meselelerimizle felsefe denilebilecek toplu bir düşünüşe eren en kuvvetli adamımız"* olarak övmektedir. Ayrıca *"çağdaş bilginimiz"* Salih Zeki, *"içinde pek çoğu Türk olan İslam Bilim Tarihi içindeki matematikçilerin, bu bilimin türlü kollarındaki biliş ve buluşlarını inceleyip meydana koyarak, iskolaistik düşünüşün misâlini vererek, mantık ve ahlak hakkında telif ve terciine eserler yazarak, bizde felsefenin başka bir cepheden görünüşü olan Bilim Tarihçiliğinin ilk Garplı örneği"* olduğu için değerli bulunmaktadır.

Yücel'in gözünde filozof, içinde bulunduğu toplumun maddi mânevi ihtiyaçlarını yakından duyan, şimdi ve geçmişte "bu ihtiyaçları duymuş olanların düşüncesi ve meselelerini hallediş yollarını içine öğrenip tanıyan" biridir. Toplumun sorunlarına "toplu bir bakışla ışık verecek büyük zekâları" beklemektedir, toplumumuz; filozoflarını beklemektedir.

Yücel'in beklediği filozofa dikkat edilsin: O, evrenselin ardındadır, bilimi yakından izleyecektir. Bilimin bilgilerini "yakından" genel çizgileriyle görebilecek, bu bilgiyi yüreğiyle birleştirecektir. Bu yanı sıra sanatçıya yakındır. Evrenselliğin, toplumsal ve kültürel sorumlulukla elde edilebileceğini bilmekte, toplumunu yüreğinde ve bilgisinde taşıyan bu evrensel insanı özlemektedir. Bence, felsefecilerin sıradan meslek adamı hâline geldiği şimdiki durumda Yücel'in bu görüşlerinin yeniden hatırlanması ve üzerinde düşünülmesi gerekmektedir.

Kitap, alt başlığından da anlaşılabilir gibi, metafizik, ahlak ve estetikle ilgilidir. Metafizik, Yücel'in gözünde ontoloji ve epistemolojiyi içermektedir. Kitabın bölümleri ve değindiği konuları şöyledir:

Giriş bölümünde, bilim, felsefe, bilgin ve filozof ilişkisi tartışıldıktan sonra, felsefenin toplum içindeki yeri ele alınmaktadır. Girişin ardındaki ilk bölüm "Felsefe Meselelerinin Doğuşu" başlığını taşımaktadır. Burada, dogmatizm, saptisizm, iskolastik düşünüş, kritisizm, positivism gözden geçirilmektedir. İkinci bölüm, bilgi hakkındaki görüşlere ayrılmıştır. Burada akılcılık, "empricism", "progmatism" "Intuitionisme" ele alınmaktadır. Üçüncü bölüm Ahlak konusunu incelemektedir. Ahlakın yöntemi, bölümleri, vicdan ve hürriyet sorunları tartışılmaktadır. Kitabın son bölümü estetiğe ayrılmıştır. "Güzel nedir?", "Sanat ve dalları", "Estetik teorileri", "Estetik Nevileri" bu bölümün ana hatlarını oluşturmaktadır. Kitabın sonuna felsefecilerden metinler konulmuştur. Burada sırasıyla, Taşköprülüzâde, Eflatun, Aristoteles, Epikürüs, Francis Bacon, Descartes, Leibniz, Davit Hume, Kant, William James, Henri Bergson, Ziya Gökalp'ten okuma parçaları bulunmaktadır.

Yücel'in ders kitaplarında dünyaya bakışı, kimliği hakkında ipuçlarını bulabiliriz. Örneğin mantık kitabında (s.13) bölüm sonuna konulmuş sorulardan birisi şöyle (6. soru): "İyi düşüncelere sahip olmak yetmez. İş, onları iyi kullanmaktır" sözünden ne anlıyorsunuz? Yücel, mantığın yalnızca düşüncede kalmayıp, eyleme geçirilmesini vurgulamaktadır. Bilginin hayatla, toplum koşullarıyla yakın ilişkisi, Yücel'in yeri geldikçe ele almaya çalıştığı bir konudur. Örneğin, yine Mantık kitabında (s.89, soru 6) şunu soruyor: "Bilginler hangi zeminlerde bu teorileri kurnuşlardır, düşündünüz mü?" Hele şu soru, hayat, bilgi ve düşünce arasındaki bağı kurmamızda oldukça

dikkat çekicidir (Aynı kitap, s.94, soru 6): *"Hayatın ne olduğunu açık olarak bilseydik, bu teorilere gerek kalır mıydı?"*

Özellikle *Felsefe* ders kitabındaki kimi soruları, felsefecinin hayatla, kültürle, iç dünyasıyla ilişkisini sorgularken, Yücel'in dünyasını açıklamakta önemlidir: *"Siz kendiniz filozof olmak ister misiniz? Böyle bir arzunuz varsa, ona erişmek için neleri yapmayı düşünüyorsunuz? Filozof olmak ister misiniz? Bu isteğinizin sebeplerini anlatabilir misiniz?"* Yücel, burada, öğrenciyi filozof olmayı istese de istemese de, felsefe düşünmek için sıkıştırmaya çalışmaktadır (s.17, soru 4). Bakın öğrenciyi nasıl bir havaya sokmaya çalışıyor (s. 25, soru 10): *"Bu bahsi okuyup düşünürken, kendinizin yavaş yavaş felsefe yapmaya başladığınızı fark ediyor musunuz?"*

Bergson'un "süre" (Duré) düşüncesini sorarken, eski şiirden bir mısra söylüyor: *"Zaman-ı gerdişe uymaz, zaman-ı aşk-u muhabbet"* (Sevginin zamanı, feleğin (dış alemin) zamanına uymaz) (s.77, soru 5). Burada, "evrensel" felsefe sorularının nasıl kültürel çağrışımlarla ele alınabileceği konusunda çarpıcı bir ipucu görüyoruz.

Yine ahlak konusunu tartışırken soruyor (s.84, soru 1): *"Birşeyi bilmekle, o şeyi yapmak arasında ne fark vardır? Şu atalar sözünü bu bakımdan açıklayınız: 'Hocanın dediğini yap, gittiği yoldan gitme!' "* Kültürümüzdeki önemli ahlak tutarsızlığı üzerine "hocalardan" örnek vererek gitmesi, Yücel'in yürekli, içtenlikli karakterinin bir göstergesi değil midir?

Filozofun bir sanatçı yanının olması gerektiğini savunan Yücel, estetik konusunda sorduğu iki soruyla çok önemli iki noktayı vurguluyor. Sorular şöyle (s.107, 13. ve 14. sorular):

"Görme ve işitme duyularınızı ilgilendiren sanatlar var da koklama duyumuza karşılık olan bir sanat niçin doğmamıştır?" (Burada, örneğin dokunma ve tatma duyumuzu da sözkonusu edebilirdi.) Sanatın duyularla olan bağı üstüne tartışma açması, Yücel'in sanatı hayatın, bedenin içinde görmesiyle ilgili değil midir?

"Sanat çalışmalarını havai ve boş bir iş sayanlar vardır. Siz de böyle mi düşünüyorsunuz?" Bu soruyla gerçekçi bir sanat anlayışının, manevi ve toplumsal boyutu vurgulanmış oluyor.

Müfredat programının sınırları içinde, Yücel, kendi dünya görüşü ve düşünür karakteri doğrultusunda, ders kitaplarında öğrencilere uyarılar ve imâlarda bulunarak, onların "hür düşünceli" insanlar olarak yetişmesini sağlamaya çalışıyor.

Yücel'in mantık ve felsefeye bakışında, ders konularının an-

laşılmasında taşıdığı sorumlulukla birlikte, iyimser ve içten bir hava görürüz. Kültürüne ve toplumuna karşı duyduğu sevgi, saygı ve borçluluk duygusu, kitaplarındaki konuları işleyişinde belirleyici oluyor.

Yücel, insanların vicdanlarının gelişmesi gerekliliğini sürekli olarak vurgulamıştır. Örneğin, 30 Ekim 1939'da, ders yılı başlarken yaptığı konuşmada şöyle diyor (*Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler*, Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara, 1993, s.29): "*Ne kadar az kalabalık yerde iseniz, size bakan gözlerin sayısı o kadar çoktur.*"

İnsanların vicdanı, iş âlemleri geliştiğinde, içlerinde kendi kültürlerini ve toplumlarını taşıyacaklardır. "*Millî vicdan, millî kudret ve halkımız bunu yapacaktır*" (a.g.y., s.61) Vicdan sahibi insanlar millidirler. Evrensel olana, bilime, millî olan vicdanlarından yola çıkarak sarılırlar. Bunun için çalışırlar. "*Çalışmayanlar, işi olmayanlardır ki kötülük düşünürler... Tembel, bilerek ya da bilmeyerek hem kendisine hem vatanına ihanet etmektedir.*" (a.g.y., s.65) Vicdan, eylemsiz, bunalan bir vicdan değildir. Çalışan, üreten, yerinde duramayan, heyecanlı vicdandır. "*İlim de herşey gibi hayat içindedir. Hayat ve harekete teveccüh etmeniş bir bilgi, ilim değil, vehimdir.*" (a.g.y., s.56)

Yücel'in vatan sevgisi, kültürüne karşı gösterdiği aşırı duyarlılık, körü körüne duyulan hamâsi duygulanmalardan kaynaklanmaz. "*Biz, kör bir gurur içinde, yokumuzu var göstermek istemediğimiz gibi, varımızın da yok gösterilmesine razı olmayan bir duygudayız.*" (a.g.y., s. 69)

Vicdanıyla ülkenin kültürüne, bilimine sahip çıkan Yücel, eğitimde karakterin, çalışkanlığın ve iç dünyaya sahip olmanın önemini vurgulamaktadır. "*Evlatlarımızın iç hayatları, maneviyatları, bir kelime ile ahlakları iistiine sizlerle beraber düşünmek*" (a.g.y., s.79). Öğrenci velilerine sesleniyor burada Yücel, onlarla, bir Millî Eğitim Bakanı olarak düşünmek istiyor. Çünkü iç dünyaya inanmaktadır; bu inanış içi boş bir inanış değildir. Şöyle diyor: "*Çünkü dış dediğimiz şey, iç dediğimiz şeyin görünüşünden başka değildir.*" (a.g.y., s. 81). Çocukluğunda Mevlevîlik eğitimi almış Yücel, Mevlevîliğin evrensel olanı kuşatıcı yanını kişiliğinde yaşamakta, halkıyla bütünleşmeye çalışmaktadır. "*Biz ilim ve felsefede imtiyaz ve aristokrasi kabul etmiyoruz. Bütün bilginiz ve dilimiz halk dilinin içindedir öyle olacaktır.*" (a.g.y., s.122)

Yücel, sürekli olarak "*Türk insanı nasıl olmalıdır?*" kaygısını yaşamakta, bunu kendisi için önemli bir dava olarak kabul etmektedir. (a.g.y., s.122)

Bir Millî Eğitim Bakanı olarak, bir felsefeci gibi düşünmekte, felsefenin ve bilimin önemini sürekli vurgulamakta, fen bilimlerini felsefenin içinde görmektedir. "*...Fen Fakültelerinin bazı ileri memleketlerde olduğu gibi biz, bir*

Felsefe Fakültesi bellemektedir. Mânevî bilimlerle, maddî bilgiler yüksek bir dimağda bağdaştığı zaman felsefe doğar." (a.g.y., s.215) Bu felsefî ruhla, daima dikkatli ve ihtiyatlı olmayı öğütler. *"Bizim bilim anlayışımız, böyle toptan bir inkârcılığa müsait değildir. Kabulde redde her zaman ihtiyatlı ve delil arayacağız."* (a.g.y., s.217)

Yücel, geriliğin yalnız medreseden yetişenler arasında değil, Batıda okuyanlar arasında da olduğuna dikkat çekerken, ülkemiz aydınlarının şimdiki görünüşünü yıllar öncesinden haber vermektedir. (s.111, *İyi Vatanlaş, İyi İnsan*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993)

Yücel, bakanlıktan ayrıldıktan ve kendisi hakkında Komünistlik suçlaması yapıldıktan sonra içine düştüğü durumda bile, bu Mevlevî, filozof, vatansever yanını yitirmemiş, Tanrı inancını *Allah Bir* başlıklı şiir kitabında dile getirmiştir. Kitap, yaşadığı dönemdeki haksızlıklara, düştüğü yalnızlığa bir tepkidir. (Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1961) Şöyle diyor kitabın önsözünde: *"Kendimizin 'eksik', 'kusurlu' ve sonunda 'ölecek' bir varlık olduğunu bulan ve bilen kim vardır ki, 'eksizi', 'kusursuzu' ve 'ölümsüzü' aramasın? Bu arayış, hikmettir, felsefedir ve dindir."*

Yücel, arayan bir candı. İnsanını, insanları seven, kucaklamak isteyen bir can. Çalışkan, vatansever bir can. Eksiklikleri ve çelişkileri, yaşamının son dönemindeki yalnızlığı ve bu yalnızlıktan kurtulma çabaları bir arayışın bir göstergesidir. Çağımız, Türk aydınının, düşünerek, öğrenerek, inanarak, araştırmak isteyen aydınının, ondan öğrenecek çok şeyi olsa gerekir.

Hasan-Âli Yücel ve Köy Enstitüleri

Talip APAYDIN

*Talip Apaydın; günümüz yazarlarından. 1926'da Polatlı'nın Ömerler Köyü'nde doğdu. Çifteler Köy Enstitüsü'nü ve Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü'nü bitirdi (1946). Uzun yıllar sürdürdüğü öğretmenlik görevinden emekli olup, kendini yazı çalışmalarına verdi. Edebiyatçılar Derneği 1997 Onur Ödüllü Altın Madalyasına da değer görülen Talip Apaydın'ın belli başlı yapıtları: **Bozkırda Günü** (Köy notları, 1952), **Koca Taş** (1974), **Sarı Traktör** (Roman, 1958), **Yoz Davar** (1973), **Vatan Dediler** (1981), **Akan Sulara Karşı** (1985).*

Cumhuriyet eğitim tarihinde en uzun süre millî eğitim bakanlığı yapmış, o döneme damgasını basmış, geleceğe dönük temele inen katkılar ile çok etkili bir kişilik Hasan-Âli Yücel.

Atatürk'ü iyi anlamış, iyi özümsemiş, onun Türk toplumuna kazandırmak istediği çağdaşlaşma ülküsünün başarılı bir uygulayıcısı olmuştur.

Kendisi öğretmenlikten geliyor. Bakanlığın çeşitli kademelerinde çalışmış, kadroyu iyi tanıyor. Kimin nerede verimli ve başarılı olabileceğini biliyor.

Kişi olarak güzel konuşan, gösterişli, heyecanlı coşkulu bir tip. Hem sanatçı, şair, yazar, düşünür, hem de etkin bir yönetici.

Onun zamanında eğitimin hemen her alanında hiç görülmemiş bir canlılık yaşanıyor. İlköğrenimden ortaöğrenime, yüksek öğrenime, üniversitelere, teknik öğretime, güzel sanatlar eğitimine, tiyatroya, orkestraya, konservatuvara, müzeciliğe... akla ne gelirse... Doğu'da ve Batı'da insanoglunun yarattığı düşün ve yazın yapıtlarına değin uzanan, eğitimle kültürle ilgili tüm verimler ülkemizde çimlenmeye ve giderek boy atmaya başlıyor. Yeni Türk kuşakları çağdaş bir toplum oluşturma yolunda böylesine bilinçli ve tutarlı bir eğitim ortamına kavuşuyor.

1940'lı yılların o zor ve kısıtlı olanakları içinde Hasan-Âli Yücel aydınlığı, onun yönettiği eğitim yolu ile karanlığı yenme savaşımı, bugünkü açıdan bakınca gerçekten göz kamaştırıcı.

Hasan-Âli Yücel çok yönlü bir bakan. Herhangi bir alanda gerçekleştirdiği atılımlar bile onu unutulmazlar arasına sokmaya yeterli.

Ben yalnızca birisi üstünde durmak istiyorum. Döneminde kurulan Köy Enstitüleri ve köyde eğitimin nereden nereye ulaştırıldığı gerçeği.

Bilindiği gibi 1923'de kurulan Cumhuriyet, Osmanlıdan nereden bakarsanız perişan bir ülke devraldı. Uzun ve anlamsız savaşlarda genç erkek nüfus eriyip bitmiş; sağ gelebilenler, hasta, sakat, yorgun... Toprağımız bin yıldır aynı ilkel usullerle ekilip biçildiği için yozlaşmış, verimsizleşmiş. Halkımız içeriden ve dışarıdan sonuna kadar sömürülmüş, koyu bir yoksulluğun ve bilinçsizliğin elinde, kendi gücünden habersiz, başkalarına kul olmuş, gerikalmışlığın sıfır noktasını yaşıyor. Eğitimi sağlığı, ulaşımı, yaşam biçimi devleti hiç ilgilendirmemiş. Sadece alınmış ondan, hiç verilmemiş. Hele Anadolu'nun içerilerine doğru, uzak köylerde kasabalarda, yaşam neredeyse durmuş. İnsanımız yerle göğün arasında, kendi kendine büyüyen alış ağaçlarından farksız. Çağın gelişmelerinden habersiz, bilgisiz, yanlış inançların karanlığında insan onuruna yakışmayan bir ilkeleliği yaşıyor.

Ünlü Kurtuluş Savaşı'mız bu halkla kazanılıyor. Bir efsane gibi, olmaz bir utku kazanılıyor. Atatürk bir demecinde Kurtuluş Savaşı'nın kağını ile ve çarıkla kazanıldığını söyler. Ve sivil asker bir avuç yurtsever aydının çabaları ile yeni devlet kuruluyor. Halkçı bir Türkiye Cumhuriyeti olacak bu devlet. Ne var ki iş bitmiyor, asıl iş şimdi başlıyor. Altı yüz yıldır kula kul olmuş bir halkla cumhuriyet yürümez. Bu halkı uyandırmak, çağdaş bir eğitimden geçirmek, onu yeni insan değerleriyle donatmak gerek. Hele o günkü koşullarda zor bir iş bu. Olanaklar kısıtlı, devlet yoksul. Yeterli kadro yok. Öğretmen sayısı az. Mevcut öğretmenler de köylerde çalışmak istemiyor. Gitseler bile yararlı olamıyorlar. Ona göre yetiştirilmemişler. Ne yapmalı, nasıl eğitmeli bu halkı? Cumhuriyetin ilk yılları hep bu arayışlar içinde geçer. Başta Atatürk, o dönemin yöneticileri bu acı ile kıvranırlar. Köylüyü kendi gücü ile canlandırmak, eğitmek düşüncesi gittikçe ağır basar. 1935'te öğretmenler, 1938'de köy öğretmen okulları hep bu arayışın aşamalarıdır. Uzun tartışmalardan deneyimlerden sonra 1940 17 Nisanında Meclisten Köy Enstitüleri yasası çıkarılır. Bu işin başında Bakan Hasan-Âli Yücel'in unutulmaz çabası vardır.

Konu buraya gelince Köy Enstitüsü eğitiminden geçmiş bir köy çocuğu olarak ben sonradan hep düşünmüşümdür, Köy Enstitüleri neden bu kadar geç açılmış, 1940'lara gelinceye kadar neden beklenmiş? O günlerin belgelerini, ortamını inceleyince anlaşılıyor ki, böyle çaplı işleri yürütecek kataracak kadro yok. Atatürk'ün öncülüğünde her meslek alanında Batı ülkelerine öğrenci gönderiliyor. *"Gidin inceleyin, bu ülkeler nasıl gelişmiş, kendi ilkemizde ne yapılabilir, bunları düşünün,"* deniyor. Bence çok önemli konu. Türkiye'nin çağdaşlaşmasında her alandan Batı'ya gönderilen bu aydınların çok büyük katkıları olmuştur.

İsmail Hakkı Tonguç bunlardan birisi. Kendisi Bulgaryalı bir köy çocuğu. Çok zor koşullarda okumuş. Yayan yapıldak Kastamonu'ya kadar yürümüş, öğretmen okulunu bitirebilmiş. Sonra Almanya'ya gönderilmiş. O ülkelerin eğitim düzenini incelemiş. Büyük eğitimcilerin kitaplarını okumuş. Özellikle iş eğitimi üzerinde durmuş. İşin insana kazandırdığı değerleri derinlemesine düşünmüş. Sonra Türkiye'ye dönmüş, her fırsatta çok sayıda köyleri dolaşmış, köylülerle konuşmuş. Bizdeki eğitimin yetersizliğini, yalınkatlığını görmüş. Üst düzey yöneticilere raporlar vermiş, onlara ulaşip konuyu tartışmış.

Bugün yazılarını kitaplarını okuyunca köklü bir hazırlık içinde olduğu anlaşılıyor.

Hasan-Âli Yücel bakan olduğu zaman, Tonguç ilköğretim genel müdür vekili idi. Onu yerinde tuttu ve asil olarak genel müdürlüğe atadı. Tam bir işbirliği içinde ve çok iyi anlaşarak çalıştılar. Yücel Tonguç'a güvendi ve onu sonuna kadar tuttu. İlköğretimin halka götürülmesi işinde tam bir ikili oluşturdular. Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de her türlü desteği verdi. Ülkenin yolu izi olmayan uzak yörelerinde açılan 21 Köy Enstitüsü'nde köy çocuklarına çok değişik, yeni bir eğitim verilmeye başlandı. "İş içinde iş aracılığı ile, iş için" eğitimdi bu. Köylerden toplanan ilkokulu bitirmiş kız erkek köy çocukları hem kendi okullarını yaptılar, sularını getirdiler, bağlarını bahçelerini yeşerttiler, hem de kuramsal derslerini öğrendiler. Kitap okudular, tartıştılar, köylerimizi nasıl kalkındırırız, nasıl canlandırırız, geceli gündüzlü düşünerek konuşarak coşkulu bir eğitim süreci yaşadılar. Tonguç ve Yücel, hatta Cumhurbaşkanı İnönü sık sık enstitüleri ziyaret ettiler. Oralarda verilen eğitim savaşımını durmadan köruklediler. Konu ülkenin umudu haline geldi. Dönemin kalburüstü aydınları yazarları hep desteklediler.

Nasıl bir eğitimdi bu?

Büyük çoğunluğumuz olan köylüyü uyandırmak, canlandırmak, onun yaşamını düzeltmek, başta gelen amaçtı. Daha önce yetişen aydınların, öğretmenlerin yanlışına düşmeden, halktan kopmadan, onunla yan yana, iç içe yaşayarak ona yararlı hizmetler götürebilecek tipte öğretmenler olmak. Onun gereksinimi olan bilgi ve hünerlerle donanmak. Sağlık bilgisi, tarım bilgisi, zanaat, arıcılık, halıcılık, kooperatifçilik vb. o yörelerde geçerli, gerekli ilk bilgileri edinmek. Bir insanın tüm bunları öğrenmesi elbette olanaksız. Ama öğrencinin eğilimine göre çok yönlü, çok amaçlı bir eğitim yürütüldü. Enstitülerde hemen her konunun çalışma birimleri oluşturuldu. Birlikte görülen kuramsal derslerin dışında öğrenciler ilgi duydukları zanaat işliklerinde, tarım alanlarında üretim amaçlı çalışmalara katıldılar.

Sonradan çok eleştirilen öğrenci gücünü sömürme olayı değildi bu. Coşkulu bir imece havası içinde birlikte çalışma, üretme, yaptıklarımızı birlikte kullanma düşüncesi egemendi. Öğretmen öğrenci müdür birlikte çalıştık, birlikte ürettik. Yüzlerce tavuğumuzun yumurtasını, yirmi-otuz ineğimizin sütünü öğretmen öğrenci kendimiz tükettik. Herşey öğrencilerin gözü önünde, onların katılımı ile birlikte yürütüldü.

Köy Enstitüleri'nde hiçbir okulda görülmeyen demokrat bir eğitim gerçekleştirildi. Bir ay içinde seçimle gelen okul başkanları, her alanın öğrenci temsilcileri öğretmen yetkisi ile enstitünün yönetiminde söz sahibi idiler. Her konuda müdürle, müdür yardımcısı ile direk konuşurlar, birlikte çözüm getirirlerdi. Cumartesi günleri hesaplama, sorunları tartışma günümüzüydü. Her şeyi tartışabilirdik, yetkili kimse, ondan yanıt vermesini isterdik.

Öğrenciye kötü davranmak, dayak atmak kesinlikle yasaktı. Bunun için genel müdürlükten kaç kez uyarıcı genelgeler geldi ve öğrencilere de okundu. O zaman hemen akla gelecek, sekiz yüz kişilik, bin kişilik enstitüde disiplin nasıl sağlanıyordu? Çok rahatlıkla söyleyebilirim ki öbür okullarda görülen disiplin olaylarının onda biri bile Köy Enstitüleri'nde yaşanmadı. Çok seyrek... En büyük ceza da tüm öğrencilerin önünde o arkadaştan hesap sorulması. "Söyle bakalım, kendini savun, neden yaptın bu hatayı?" İzin almadan üç gün okuldan kaçan bir arkadaşımızın nasıl ıkınıp sındığını, günlerce yüzümüze bakamadığını hep anımsarım.

Buraya elbet birden gelinmedi. Uzun ve ısrarlı, sabırlı çabalarla gerçekleşti. Eğitim kolay iş değildir.

Köy Enstitüleri'nde ders dışı okumaya, tartışmaya çok önem verildi. "Ders kitapları ile yetinmeyin, yerli yabancı yazarları, düşünürleri okuyun, üstünde tartışın" dendi. Kitabı sevdirmek için olağanüstü çaba harcandı. Biz bunun sonradan çok yararlarını gördük. İnsanın sürekli kendini yetiştirmesi, yenilemesi ancak okuyarak oluyor. Hangi okulu bitirirseniz bitirin, insan işinin, mesleğinin tam bir uzmanı sayılamaz. Eksiksiz bir aydın kişiliği kazanamaz. Ancak bir okuma alışkanlığı almışsa, okumayı sürdürüyorsa giderek kendini tamamlar. Hem aydın olarak, hem mesleğinin başarılı bir elemanı olarak belirginleşir.

Bizler Köy Enstitüleri'ni bitirdiğimizde doğrusu hiçbirimiz tam yetişmiş öğretmenler değildik. Pekçok eksiklerimiz, fazlalarımız vardı. Okuma alışkanlığını sürdüren arkadaşlarımız zamanla kendilerini tamamladılar ve çok başarılı öğretmenler oldular. Çalıştıkları yörelerde hep iz bıraktılar. Bunca yıl sonra hâlâ özlemle anılırlar.

Ayrıca bir özelliğimiz, Köy Enstitüleri'nde verilen eğitim gereği ülke sorunlarına duyduğumuz ilgidir. Geri kalmış bir ulusun öğretmenleri yalnızca ders öğretmeni olamaz. Onun işi okul duvarlarında bitmez. Biz halkımızın öğretmeni olarak yetiştik. On yıllar, yirmi yıllar, otuz yıllar geçiyor, halkımızın sorunları bir türlü çözülüyor. Geri kalmışlığımız, yoksulluğumuz sürüyor. Hatta daha da büyüyor. Bizler tüm yurtsever aydınlar gibi bu konularda duyarlıyız. Yanlış ve yetersiz eğitime, halkımızın aldatılmasına, sömürülmesine karşı çıkıyoruz. Ne var ki ta 1950'lerden beri kendi bakanlığımızca, gerici ve tutucu yönetimlerce ağır baskılara uğradık. "Siz öğretmenlersiniz, dersanede a b c öğretin. Halkın sorunlarına karışmayın" dendi. Bizler bu görüşle hep savaştık. Pekçoğumuz hakkında soruşturmalar açıldı. Açığa alındık, sürüldük, kıyıldık. Hasan-Âli Yücel'in, İsmail Hakkı Tonguç'un sonradan çektiği acıları bizler de çektik. Tek suçumuz halktan yana olmaktı. Halkımızın daha çağdaş, daha insanca bir yaşama geçmesi için çalışmaktı.

Köy Enstitüleri, bilindiği gibi 1947'den sonra değiştirilmeye başlandı. 1950'den sonra büsbütün kapatıldı. Kendi özgün biçimiyle ancak altı-yedi yıl çalışabildi. Önce öğretmen okuluna çevrildi, sonra öğretmen lisesi yapıldı. Hiçbir etkinliği olmayan, işe yaramayan göstermelik okullar durumuna getirildi. Kendi emeğimizle, alın terimizle kurduğumuz Köy Enstitüleri kurumaya, silinmeye bırakıldı.

Bugün artık köy çocukları ya hiç okuyamıyor, ya da imam hatip okullarına gidebiliyor. Türkiye'nin gerici güçleri böylece amaçlarına ulaştılar. İstediler ki köylümüz, halkımız karanlıkta kalsın, biz onları kolayca aldatabilelim. Yalanla dolanla oylarını alabilelim. Öyle yapıyorlar.

Ama zaman durmuyor. Koşullar bazı şeyleri zorluyor. Bunca unutturulmaya çalışılan Hasan-Âli Yücel aydınlığının tekrar gündeme gelmesi, Köy Enstitüleri'nin içeride ve dışarıda tekrar ilgi toplamaya başlaması ne anlama geliyor?

Köy Enstitüleri'nin bugün de uygulanabilecek daha pekçok yanları var. Cumhuriyet eğitim tarihimizin bu ilginç dönemi unutulmamalı, yeni kuşakların yararına sunulmalı. Bazı çıkar çevrelerinin tüylerini ürpertir, ama halkımızın gelişmesine, çağdaşlaşmasına büyük ivme kazandırır. Sağlıklı ve akılcı bir eğitim, toplumların gelişmesinde, yenileşmesinde büyük bir kaldıraçtır. Yanlış eğitim ise toplumları yerinde saydırır.

Bunca zaman yitirdikten sonra doğru olanı artık seçmek zorundayız.

Çağcıl Eğitimden Çağdışı Eğitime

Mahmut MAKAL

Köy Enstitülerine Doğru

Birinci Meşrutiyet'in ilan edildiği yıllarda, Osmanlı topraklarında yeni yöntemli okul (Usulü Cedide Mektepleri) sayısı sadece 3.057'dir. Bunların da aşağı yukarı tamamı kent merkezlerindedir. Köylerde ne okul ne de öğretmen vardır. İlköğretim sorunu çözülmez yumak gibi durmaktadır.

İkinci Meşrutiyet yıllarında da, 'aydın' eğitimcilerin ve eğitim yetkililerinin karşısında dağ gibi duran, çözüm bekleyen ana sorun yine ilköğretim işleridir. Çünkü, halkın eğitilmesini isteyenler var, ama okul ve öğretmen yok...

İşte bu yıllarda, ilköğretimin köylere kadar yayılması için uğraşan bir halk dostu vardır: Kastamonu Milletvekili İsmail Mahir Efendi. Türkiye'de köy eğitimi sorununa ilk sahip çıkan, önemini vurgulayarak ilk değinen kişi İsmail Mahir Efendi'dir, dersek, yanılmış olmayız.

Köy çocuklarının, köyün doğal yaşantısı içinde kurulmuş eğitim kurumlarında köy öğretmeni olarak yetişmesi görüşü, o yıllarda filizlenmiştir. İsmail Mahir Efendi, Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde 14 Temmuz 1914'de bu konuya şöyle değinir: "Önerceğim yolla, bütün köylerimizi on yıl içinde okula kavuşturabiliriz. Yetmiş sancağımız var. Yurdu yetmiş eğitim bölgesine de ayırabiliriz. Bu sancakların çiftlik olan bir yerinde ya da kanu topraklarının bulunduğu yerlerde yatılı okullar açabiliriz. O sancak içinde kaç tane köy varsa hepsinden çocuk alabiliriz. Kızlar için dokumacılık, aşçılık, erkeklere de tarım işleri...

İsmail Mahir Efendi'nin, sanki 26 yıl sonra kurulacak Köy Enstitüleri'nin havasını başlatan konuşması şöyle sürer: "Bunlara, dört yıl ilköğretim, üç

*Mahmut Makal;
Aksaray, 1930 doğumlu.
İzmir Köy Enstitüsü'nde ve
Gazi Eğitim Enstitüsü'nde
okudu. Aksaray'ın çeşitli
köylerinde öğretmenlik
yaptı. Yüksek öğrenimini
tamamladıktan sonra
Antalya, Adana ve Ankara
bölgelerinde ilköğretim
müfettişliği yaptı. 1967'de
UNESCO'nun "Dünya
Kültürüne Hizmet
Ödülü"nü, 1977'de Türk
Dil Kurumu Ödülü'nü aldı.
Bugüne kadar on yedi kitabı
yayınlanmıştır.
Başlıcaları: **Bizim Köy**
(1950), **Memleketin
Sahipleri** (1954),
Yeraltında Bir Anadolu
(1969), **Köy Enstitüleri ve
Ötesi** (1979), **Bozkırdaki
Kırkıncı** (1992).
Kitaplarından beş tanesi
Almanca, Fransızca,
İngilizce başta olmak üzere
çeşitli dillerde
yayınlanmıştır.*

yıl da öğretmen okulunun programını gösterelim. Öğrenim toplamı yedi yıl olur. Bir yıl da eksiksiz uygulama görürler. Bu sekiz yıl boyunca da, köylüleri, köylerinde öğretmenevi ve okullarını, ıfak biçimde olmak üzere yapmaya zorunlu kılarırsınız. İki lira aylıkla bu öğretmenler köyüne gider. Çünkü, o köyün yanbaşımda ayrılacak örnek tarlanın gelirini o öğretmenler alır. Bundan başka çıkar yolumuz yoktur. Böylece, Osmanlı memleketleri içinde okulu yapılmadık köy kalmaz. Hem erkek, hem bayan öğretmenlerimiz olur...

Savaşlar, ekonomik ve toplumsal bunalımlar yüzünden, hükümetler bu düşüncelerin ve bu çok önemli konunun üstüne eğilemediler. Bu düşüncelerin yaşama geçirilmesi için Cumhuriyeti beklemek gerekecekti.

Cumhuriyet kurulur kurulmaz toplanan İzmir İktisat Kongresi (1923) kararları arasında konumuzla ilgili iki madde yer almıştır: Üçüncü ve altıncı maddeler.

Madde 3. Her *Liva*'da yakın köyler için, yeter arazisi olan birer yatılı *ilk- okul* açılmalı ve bu okullarda derslerle birlikte ameli ve nazari ziraat dersleri gösterilmelidir.

Madde 6 Köylerdeki ilkokulların beş dönümlük bir bahçesi, iki ineklik fenni bir ahır, tavuk kümesi, yeni usul bir arılığı ve öğretmenler için iki odalı bir evi olmalı. Arazinin bir bölümü sebzelik olmalı, bir bölümüne fidan dikilmeli. Bunlar, öğretmenin nezareti altında öğrenciler tarafından idare edilerek, gider ve gelir köy öğretmenlerine ait olmalı ve bu yolla, çocuklara ameli olarak çiftçilik öğretilmeli ve aydın kimselerin de köylere yerleşmesi teşvik edilmelidir.

1926'da Mustafa Necati'nin Bakanlığı döneminde açılan Kayseri Zincidere ve Denizli Köy Öğretmen Okulları, bu düşüncenin uygulanan örnekleridir. Bağ, bahçe, arılık ve kümesleri vardı. Mustafa Necati'den sonra 1933'te kapatıldılar.

Ama, aklı başında eğitmenler ve toplum, bu tür eğitim yuvalarının gereksinimi içindeydi. Haziran 1935'te Bakan olan Saffet Arıkan, "*Param var ama elimde öğretmen yok*" diyecekti. Bakana Atatürk şöyle diyecekti: "*Türk ordusunun, özellikle Cumhuriyet dönemi ordusunun yetiştirdiği çavuşlardan, bu konuda pekala yararlanılabilir. Yüzlerce er arasında zekalarıyla belirmiş bu çavuşlar, kısa süreli kurslarla bu iş için yararlı elemanlar haline kolayca getirilebilirler. Bunlara 'Eğitmen Kursu' diyebilirsiniz...*"

Arıkan, Ağustos 1935'te İsmail Hakkı Tonguç'u İlköğretim Genel Mü-

dürlüğü'ne vekaleten getirdi. Eğitim Kurslarını 1936 Temmuzunda, Tonguç, Eskişehir'in Çifteler bölgesinde başlattı. Eğitim Kursları'na ilişkin yasa ise Haziran 1937'de çıktı.

Eğitmen yetiştirme işinin temelinde, görüldüğü gibi, Atatürk'ün düşünceleri vardır.

Eğitmen Kursları sürerken, köy ilkokullarını bitiren öğrencilerin de, kurslara bitişik olarak açılan Köy Öğretmen Okulları'na çağrıldığını görüyoruz. Devletin o kadar acelesi vardı ki, üç sınıflı eğitimli köy okulunu bitiren çocuklar da bu Köy Öğretmen Okullarına alınıyorlar ve 4-5. sınıfları oradaki uygulama ilkokulunda okuyarak öğretmen okullarına geçiş yapıyorlardı.

Saffet Arıkan'dan sonra 1938 sonunda Hasan-Âli Yücel Bakan oldu.

17 Nisan 1940'da Köy Enstitüleri yasası çıktı. Bu yasayla, Köy Öğretmen Okulları'nın adı **Köy Enstitüleri** oldu. Eğitim kursları da Köy Enstitüleri'ne bağlandı.

Hasan-Âli Yücel'in Bakanlığı

1938'in son günü Eğitim Bakanlığı'na getirilen Hasan-Âli Yücel'in Bakanlığı yedi yıl yedi ay sürmüştür. Yücel'in Eğitim Bakanlığı'na gelişi ve bu Bakanlıkta gerçekleştirdiği işler, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte başlanan çağdaşlaşma hareketlerinin hızlandığının kanıtlarıdır. Dünya klasiklerinin çevrilmesi ve kitaplıklarımıza kazandırılması, ucuza satılarak okuma alışkanlığının yayılmasına çalışılması, başlıbaşına bir uygarlaşma adımıdır. Kız ve Erkek Teknik Okulları, Devlet Konservatuarı'nın açılması, üniversite özerkliğinin sağlanması, Teknik Üniversite'nin, Fen Fakültesi'nin, Tıp Fakültesi'nin açılışları ayrı ayrı birer çağcılışma olayıdır. Çağcıl eğitimin her alanda hızlanmasıdır. Bunların hepsi, kurduğu ilerici ve akılcı ekiple birlikte Bakan Yücel'in gerçekleştirdiği kurumlardır.

Ama, asıl olay Köy Enstitüleri Yasası'nın çıkarılması ve ilköğretim seferberliğinin başlatılmasıdır. İnönü ve Tonguç başta olmak üzere, Cumhuriyeti kuran ve gelişmesi için çırpınan bir kuşağın el emeği ve alınteri kurmuştur Köy Enstitüleri'ni. Toplumda bir krizma hareketi olan Köy Ens-

titüleri'ni İnönü, Cumhuriyet'in eserleri içinde birinci olarak nitelemiştir. Köy Enstitüleri, orada eğitilen köy çocuklarının yazdığı bir destandır. O yüzden, Hasan-Âli Yücel deyince de akla ilk olarak Köy Enstitüleri gelir. Bir bilge, bir edebiyatçı olan Yücel'in bir önemli yönü de çağcıl bir Türk Devlet adamı oluşudur.

Yücel diyor ki: *"Köy Enstitüleri ilkesi, bu pratik ilke tamamiyle bizimdir. Taklit değildir. Türkçe buluştur. Benzersizdir. Çünkü, millet sevgisi gibi bir kaynaktan ilhamını almıştır. Pedagoji kitapları yazmaz, klasik pedagoglar bilmez. Bilmezler, çünkü bir eğitimi kuranı değil, ulusal bir kalkınmanın temel ilkesidir ve onun gerçekleşmesi, hayata geçmesi atılımıdır..."*

Bu vatansever kültür adamı, böyle çalışmaları yüzünden mahkemelere düştüğü zaman da şöyle diyecektir: *"Köy Enstitüleri'nin bütün günahını omuzlarına alıyorum; sevabı başkalarının olsun..."*

Gerçekten de, Köy Enstitüleri, Yücel'in de dediği gibi, bize özgü, bizim sorunlarımıza uygun eğitim kurumları olarak kurulmuşlar ve yaşamışlardır. Dünyada, halkla iç içe olmuş, halkın çocuklarını eğiterek halkın sorunlarının üstüne yürümüş bir başka eğitim uygulaması yok. Yani, Köy Enstitüleri bizde de dünyada da aşılamamıştır. Kuruluşunda, Türkiye'nin Eğitim Bakanı olarak Hasan-Âli Yücel'in de imzası bulunan Uluslararası Eğitim Bilim ve Kültür Kurulu UNESCO, bütün dünyaya Köy Enstitüleri'nde uygulanan eğitim sistemini bir kurtarıcı olarak salık vermiştir. Tayland'dan Hindistan'a kadar birçok ülke taklit etmeye çalışmıştır. Tayland'ın Öğretmen Okulları Genel Müdürü, Türkiye'ye gelip bu kurumları inceledikten sonra şöyle demiştir: *"Aradığımızı, istediğimizi burada, bu kurumlarda bulduk. Çağın gereklerine ve çevre koşullarına uygun eğitim kurumları oldukları için Köy Enstitüleri'ni çok beğendik. Biz de uygulayacağız..."*

Bu kurumlara Taylandlı Genel Müdürün nasıl baktığını saptarken, yabancı dört ülkeden gelen sesleri de aktarmak isterim. Önce, İsviçre ansiklopedisi **Lexikon Der Pedagogik**'in cehaleti yok etme maddesinden bir tümce: *"Türkiye'de Köy Enstitüleri, köylü yığınını ilgilendiren sorunların topuna birden el koyarak, onları anlayıp çözmeye çalışmışlar, çözmeye yarayacak çareler önermişler, köylünün günlük çalışmalarını, yaşayışlarını, maddi ve ahlaki bakımlardan iyileştirecek yeteneğe sahip öğretmenler yetiştirmişlerdir..."* Fransız düşünürü George Duhamel'in bakışı da şöyle: *"Dünyanın hiçbir yerinde böylesine yararlı ve anlamlı eğitim kurumları görmedim..."* Amerikan Kongresi üyesi Miss Jeanette Rakin'in görüşü: *"Siz demokrasiye ulaşmanın gerçek yolunu bulmuşsunuz. Bu enstitüler, dengeli ve uyumlu bir toplum tipinin garantisi."*

Enstitülerinizde, ülkenizin kendi bünyesinden, öz kaynağından fışkıрма güçlü, sağlıklı bir gençlik buldum..." Son bir örnek olarak ünlü İngiliz Tarihçi Arnold Toynbee'nin görüşü: "Köy ve kent arasında uçurumu açmışsınız. Birkaç Köy Enstitüsünü gördükten sonra anladım ki, bu uçurum bu kurumlarla giderilebilir. Bu eğitim kurumları, köy ile kent, halk ile okumuşlar arasındaki uçurumu doldurmak için pek becerikli biçimde bulunmuş bir çare..."

Kâzım Karabekir, Feridun Fikri Düşünsel, Prof. Mümtaz Turhan gibi bazı okumuşlar, Köy Enstitüleri Yasası'nın Meclis'te görüşülmesi sırasında olsun, sonraki yıllarda olsun, hep köy-kent ikiliği yaratan eğitim kurumları olarak nitelemişlerdir Köy Enstitülerini. Yanıtını da İngiliz tarihçiden almışlardır. Ne var ki, çabalarının izi yayılmış ve aynı kişilerin gayretiyle bu kurumlar kapatılmışlardır.

Köy Enstitüleri'nin ne demek olduğunu bir küçük örnekle, oradan yetişen bir öğretmenin niteliklerini özetleyerek duyurmaya çalışacağım. Sizin bunu yirmi binle çarpmanızı dileyeceğim. Çünkü enstitü çıkışlıların sayısı yaklaşık yirmi bindir. Bozkırdaki kıvılcımlardan biri olan Mestan Yapıcı'yı dinliyoruz:

"Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü Hayvan Bakımı Bölümündeydim. Okulun hayvanlarıyla ilgileniyordum. Bir ara koyunlar kan işemeye başladılar. Ölenler de oldu. Ölen bir koyunun ciğerini alıp Veteriner Fakültesi'ne götürdüm. İnceleme sonunda hayvan sıtması olduğu anlaşıldı. Keneden kaynaklanıyordu. Ağılları keneden temizledim, hayvanları iyileştirme çalışmalarına kendimi verdim. Ölümler durmuştu.

Öğretmen olduğum Cılavuz Köy Enstitüsü'nde birgün hasta bir tay getirdiler köyden. Tayın her yeri kene. Yediği yemden ve emdiği süttten yararlananıyordu. Kış bastırmuş, otuz kilometre uzaktaki Kars'a gitmek olanaksızlaşmıştı. Eldeki olanakları denemek gerekiyordu. Sabunlu suyla gazyağını belirli ölçüde karıştırdım. Fitil tulumbasiyla bu karışımı taya pişkırttım. Keneler şişip düştükçe sahibinin gözleri büyüyordu. Bizim Müdürse gülümsüyordu. Bunun yeterli olmadığını, tayın kaldığı yerin de ilaçlanması gerektiğini söyledi. Yanıma iki öğrenci aldım, köyün tım alurlarını ilaçladık.

Okul Laf Ezberlemek İçin Değil

Öğrencilerin geldikleri yöreler hayvancılıkla geçiniyorlardı. Okulumuz da köy öğretmeni yetiştiriyordu. Öyleyse, eğitim-öğretim çevre koşullarıyla bağdaşmalıydı. Okulda üç yüz koyun vardı. Koyunların bakımında nöbetçi olan öğ-

renciler, iki kuzu doğduğunu söylediler. Doğum erken olmuştu. Kuzular çok sevimli ama hastaydılar. Bir hafta sonra, kuzular ölüyor haberi geldi. Koştum, kalbi destekleyici iğne yaptım. Kuzular melemeye başladı. Bu durumu gören öğrencilerin sevinçle karışık şaşkınlıkları görülmeye değerdi. Ders programını değiştirdim. Çünkü, koyunlarda çiçek hastalığı vardı ve bu konuyu işlemenin sırasıydı. Dersliğe getirdiğim koç, hastalığın üçüncü dönemindeydi. Tabanı beton olan alt kat derslikte çiçek hastalığını göstererek anlattım. Aşı yapılması gerekiyordu. Kimi olanaklarımızın bulunmasına karşın aşımız yoktu. Kars'tan bir haftada gelebilirdi aşı. Köylerde bu olanak da yoktu. Kars'tan aşı gelene kadar hayvanlar ölür. En yalın yol olarak, koçun kuyruk altından ve koltuk altından çiçek siville kabuklarını bıçağın ucuyla bir fincana topladık. Üstüne süt doldurduk ve güneş gören bir pencereye koyduk. Ertesi gün, iğneye taktığımız ipliği fincandaki karışıma daldırarak, koyunların kulaklarını deldik. İlaçlı ipliği kulağın deliğinden geçirerek en yalın, en ilkel, ama yapabileceğimiz tek aşı yöntemini uygulamış olduk...

Yıllarca sonra, emekli olmuş bu öğrencilerimden İzmir'de dinledim: Gittikleri köylerde, öğrendiklerini uyguladıklarını ve çok yararlı olduklarını söylediler...

Mustan Yapıcı, çalıştığı Köy Enstitüsü'nün on altı ineğini, onların buzağılarının sindirim sistemlerini iyileştirir. Öküzü hastalanan köylülerin öküzlerini yumurta akıyla iyileştirir. Onun tavuklarla ilgili çalışmasını da özetleyeceğim: "Görevli öğrenci tavuklardan kimilerinin kümeşte öldüğünü haber verince hemen kümeşe gittini, tavukları gözetledim. Baktım esniyorlardı. Öğrencilerimi topladım, tavukların durumunu gösterdim. 'Bu durum besin zehirlenmesini akla getiriyor' dedim. Sonra da bistiürüyü parlata parlata, tavuklara nasıl otopsi yapılacağını gösterdim. Ölen bir tavuğun kurağı mısır doluydu. Bu mısırları inceledik, küflüydü. Küflü yem vermeyi önledik, hastaları da ilaçla kurtardık. Koyduğumuz tani ve otopsi sonunda, öğrencilerimin ve çevrenin bu çalışmalardan etkilendiğini gözledim. Çevreye de güven veriyorduk. Yaptığımız, geliştirdiğimiz her şey çevreye de yayılıyordu...

Hasan-Âli Yücel'in Bakanlığı ve İsmail Hakkı Tonguç'un İlköğretim Genel Müdürlüğü'nde hayata geçirilen bu eğitim uygulaması, bizi sevinçten ağlatacak kadar önemlidir. Dünyada öteden beri, Türkiye'de Köy Enstitüleri kapatıldıktan sonra uygulanan eğitim sistemlerini çağdışı, gereksiz ve geçersiz ilan eden UNESCO haklı değil mi? Çağcıl eğitim anlayışına göre, eğitim-öğretimin belkemiği olanaklardan yararlanma, eğitimi canlı olarak yaşamın içine sokmadır. Böylece ve doğallıkla yaşam da

eğitimin içine sokulacaktır. Mestan Yapıcı'nın ve arkadaşlarının yaptıkları budur.

Mestan Yapıcı'nın bir gözlemi de şu: *"Bu çalışmalarımızın iistinden otuz beş yıl geçtikten sonra, 1981'de Bayburt köylerini geziyordum. Buzağıya anasının ağız sütünü içirmedikleri için buzağular hastaydı. Yani, yanlış inanışlar sürüyordu. Orası Kars değildi ve benim öğrenciler orada görev yapmamıştı. Köy Enstitüleri de çoktan kapanmıştı. Büyük paralar ödenerek iyi cins boğa ve inek getirilmekteydi. Bayburt Teknik Ziraat Okulu da eğitim-öğretim yapıyordu sözde..."*

Yücel'in Bakanlığından Sonra

İnsanlık yüzyıllardan beri, okulu hayatın içine, hayatı okulun içine almaya uğraşır. Türkiye bunu başarmıştı. Bu başarıyı çağcıl eğitim olarak niteliyoruz. Hasan-Âli Yücel Yılı'nda O'nu ve Tonguç'u sevgiyle, saygıyla anıyoruz. Onları anarken, onlardan sonra eğitimimizi kimler ve nasıl çağdışına itti, kısaca ona da bakıyoruz:

Doğan Avcıoğlu'nun da Türkiye'nin düzenini irdelerken belirttiği gibi, toprak reformu da, Köy Enstitüleri de, aşağıdan henüz hissedilir bir tepki gelmeden, Kurtuluş Savaşı'nın milliyetçi-devrimci kadrosunun, güçlü hakim sınıflar aleyhine giriştikleri şerefli bir devrim hareketidir. İnönü ve çevresindeki milliyetçi-devrimci kadro, 'Milli Şef'in Köy enstitüleri için *"Türk milletine bırakacağım iki eserden biri"* demesine karşın, bu konuda da yenik düşmüştür.

1942'lerde CHP'nin Genel Sekreteri Esendal, *"köylünün rahatını bozmayım, elektrikten, pulluktan, motordan söz etmeyin"* diyordu Türkocağı'na topladığı bürokratlara. İçlerinde Nihat Erim, Tahsin Banguoğlu, İsmail Rüştü Aksal, Vedat Dicleli, Hıfzı Oğuz Bekata, Reşat Şemsettin Sirer'lerin de bulunduğu 35 kişiyi de "taze kan" olarak partiye çağırdı ve 1943 seçimlerinde Meclis'e soktu. 1946 seçimlerinden sonra Reşat Ş. Sirer Yücel'in yerine Eğitim Bakanı oldu. Öteki taze kanlar da gereklikçe o yılların hükümetlerinde yer aldılar. Recep Peker hükümetinin programına *"Köy Enstitüleri'ni mil-lileştireceğiz"* tümcesini koydular. Taze kanların başını Hitler bıyıklı Sirer çekiyordu. 1942'de başlatılan geriye gitme hareketleri 1946 seçimlerinden sonra iyice hızlandı. İlkokullara din dersleri koyuldu. Cumhuriyetin kurucuları kaygılanırken, taze kanlar seviniyordu. Bakan Tahsin Banguoğlu

şöyle der anılarında: "Meclis'te din dersine karşı çıkan milletvekillerinin en çok iistiinde durdukları konu, laikliğin elden gideceği idi. Ciddi bir muhalefet vardı. Beni destekleyenler, Meclisteki hocalar Hamdullah Suplu, Nihat Erim, Vedat Dıclı, İsmail Rüştü Aksal gibi arkadaşlardı...

1950'nin 14 Mayıs'ında Parti de, laiklik de, ülkenin geleceği de her şey, her şey gitmişti. Hâlâ gidiyor. Gitti, gider...

İnönü şöyle savunuyor kendini: "Ben Köy Enstitüsü fikrine inanmışımdır. İnanmış bir insan sonuna kadar bunu yürütür. İdealizmde, felsefede bu böyledir, ama ben politikacıyı, uygulayıcıyı. Ben gücümün var olduğu yerde gücümü gösterebilirim. Ben gücümün bittiği yerde her şeye rağmen, yok olucu bir harekete yönelmem. Orada dururum... Duruş bir suç mudur bilemem, ama Yücel "af-fetmedim, affetmem" demiştir İnönü için...

Tonguç'un ve Köy Enstitüsünde çalışan birçok öğretmenin kıyımını CHP döneminin Eğitim Bakanları Sirer ve Banguoğlu başlatmış, Demokrat Parti döneminde bunu Tevfik İleri daha da ileri götürmüştür. "Onlarla, yüz-lerle işim yok, hepsini temizleyeceğim" diye bağıra bağıra bakanlık yapmıştır. 1951 Kasımında Meclis'te yapılan gizli oturumda, Hamdullah Suphi, Adnan Menderes, Reşat Ş. Sirer, Tevfik İleri hep birden Köy Enstitüleri'ne ve Enstitü çıkışlı öğretmenlere yüklenmişlerdir. 10 Nisan 1996'da açıklanan gizli oturum tutanaklarında Tonguç başta olmak üzere hepimize yaptıkları küfürleri okuyunca insanlığımdan utandım...

Ağalara ve bürokratlara, politikacılara söz verdiği için, Menderes, Enstitülerin yasal olarak da kapatılmasını istiyordu. İlk Bakanı Avni Başman bu işin hazırlığına yanaşmayınca, Tevfik İleri ortaya atıldı. "Aranırsa kapatmak için kanıt buluruz" diyerek Bakan oldu. Köy Enstitüleri konusunda suç ögesi bulmaları için, o kurumlara yeni atadıklarından kanıt istedi. Bunlardan biri Bedri Aloğan, "Muavinlikten müdürlüğe yükseltirseniz çok kanıt bulurum" dedi ve kendine mektup yazıp yine kendi adresine postalayarak kanıtlar buldu. 27 Mayıs'tan sonra da Milli Birlikçiler'ce Ankara Eğitim Müdürü, sonra da İlköğretim Genel Müdürü yapılarak yükselmeyi sürdürdü. Tevfik İleri 1954'de bir yasa hazırlayarak Meclis'ten geçirdi ve Köy Enstitüleri tarihe karıştı. Köy Enstitüleri'ni söve söve tarihe havale eden Tevfik İleri'nin, Samsun'da çıkan 19 Mayıs dergisinde bu kurumlara yazdığı övgüyü de, çıkarsız düşündüğünde O'nun da Yücel ve Tonguç'un çağ-cıl eğitim uyguladıklarını takdir ettiğini belirtmek için özetliyorum:

"Bunların her biri yakında bir köye öğretmen gidecek. Bir yandan o köye çiftçiliği, demirciliği, doğramacılığı, en iyi şekilde sokacak, bir yandan da köyün küçük çocuklarına bu Enstitüden aldığı bilgiyi, ruhu aşılayacak. Evet, tesadüfen görmemiş olanların katıyyen bilmelerine ve tasavvur etmelerine imkan olmayacak şekilde yepyeni bir gençliğin, yepyeni bir neslin bu Köy Enstitüleri'nde yaratılmakta olduğunu zevk alarak, gurur duyarak gördük. Bugün dileğimiz, Türkiye için çok faydalı olan bu Köy Enstitüleri davasının muvaffak olması, gerçekleşmesidir. Bu güzel, bu hayat dolu, istikbalimiz için çok ümit verici bu Enstitüden ayrılırken şöyle düşündüm: 'Şehirlerin kasvetli, müfsit, insanı bedbin edici havasından bunalar buraya uğramalıdır. Burası, hasta dimağ ve ruhlar için bir şifa kaynağı olacaktır... O zaman Samsun'da Bayındırlık Müdürüydü ve Ladik Akpınar Köy Enstitüsü'nü gezip görmüştü...

Aynı Tevfik İleri, "Hakkı Tonguç ve Yücel, Köy Enstitüleri'ni dağ başlarında açtılar ve köy çocuklarını sağlıksız yerlerde okuttular" diye Bakanken Danıştay'a başvurdu bir dosya hazırlayarak. Danıştay bunu ciddiye almadı ve dosyayı işlemden kaldırdı...

Köy Enstitüleri hayranı Tevfik İleri, Bakan olduktan sonra gittiği bu kurumlarda iş eğitimi gören çocuklara ve öğretmenlere çıkışmış, "burası öğretmen okulu nu yoksa Köy Enstitüsü mü, biz onları kapattık" demiştir.

Köy Enstitüsü çıkışlı öğretmenlerle, iktidarlar yıllar boyu uğraşmışlar, onları susturmaya, örgütleştirmemeye çalışmışlardır. Hasan-Âli Yücel'den sonrakiler, laik eğitime, çağdaş insan yetiştirmeye, düşünen öğretmene sözleriyle yandaş olmuşlar, ama davranış ve uygulamalarıyla karşı çıkmışlardır. Örnekleyelim:

Reşat Ş. Sirer, Tahsin Banguoğlu, Tevfik İleri'nin tutumlarına değindik. 1960 sonrası koalisyon hükümetlerinin Eğitim Bakanı İbrahim Öktem'i ele alalım sözelimi. Bakan olunca İlhan Selçuk ve Çetin Altan'la bir yemek yiyen Öktem, onlara şöyle dedi: "Eğitim sorunlarının üstüne, tankın domuz sürüsünün üstüne gittiği gibi gideceğim!" Sonra sordu gazeteciler: "Bakanlığın merkezindeki kadroyu değiştirebilecek misiniz?" Yanıt: "Ben zihniyeti değiştireceğim. Kadroyla işim yok!" Zihniyet kadroda değil, taşlarda kayalarda olurdu herhalde? Söz İmam-Hatip okullarına gelince de milletin ölüsü yikanacak, dedi, çıktı işin içinden...

1964'te Öktem Bakanken, Türkiye'yi yedi bölgeye ayırıp her bölgeye bir Amerikan heyeti oturtan, ders kitaplarını basıp dağıtan, eğitimi denetleyen, Ankara'daki ABD elçisine rapor veren, raporu Amerika'ya yollayan... bir proje hazırlanmıştı. Bu projeye karşı çıktığı için Talim Terbiye Başkanı Hüsnü Cırıtlı'yı Amerikalılar Öktem'e şikayet ettiler. O da karşı çıktığı için Cırıtlı'yı azarladı.

Cırıtlı şunu da ekliyor:

"Birgün de birkaç arkadaş Bakanlık yetkilisi olarak Amerikalılarla konuşuyoruz Ankara'da. Konumuz da Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nin durumu. Biz, yabancı dille öğretime karşı çıkınca, Amerikalı Prof. Rogers'den aldığımız yanıt şu oldu:

"Olamaz! Bu okulu biz açtık. Açmanızın bir gayesi var. Bu gaye önlenemez!"

Hasan Celal Güzel: *"Çağdaş bir eğitim anlayışına iltiyaç var. Yirmi birinci yüzyılın gençliğini yetiştireceğim"* dedikten sonra, *"din dersleri çok gereklidir"* diyen, felsefe ve toplumbilim derslerini kaldıran bir Bakan oldu. Güzel, aynen Öktem gibi, din derslerinin ve İmam-Hatip okullarının gerekliliğini, milletin ölüsünün yıkanacağını... ekledi. Avni Akyol, *"Temel amaç, Atatürk ilke ve devrinlerine bağlı kuşaklar yetiştirmektir. Bütün uygulamalarımızda, Atatürk ilke ve devrinlerine bağlılık, eğitim hakkı, eğitimde fırsat ve imkan eşitliği, laiklik, bilimsellik, çağdaşlık ve demokrasi eğitimi ilkelerine ağırlık ve öncelik verilecektir"* dedi. Ama öteki meslektaşlarının yolundan gitti.

Eğitimci Mahmut Adem geçenlerde beyanat verdi: *"Bugünkü merkez kadrosuyla Eğitimi Bakanlığı sekiz yıllık bir çağcıl eğitimi uygulayamaz!"* Şimdiki Bakan onu iki tümceyle yanıtladı: *"Dere geçilirken at değiştirilmez. Ders kitaplarını da okuyup incelememin gereği yok, böyle sürüp gitsin."* Birinci tümceyi, kendi partisinden bazı milletvekillerinin, merkez kadrosunu değiştir, demeleri üzerine, ikincisini de Sabah muhabirinin sorusu üzerine söylüyordu.

Ders Kitapları Deyince

Ders kitapları deyince, durmalı biraz. Eğitimimizin ana çıkmaz sokağı ders kitaplarıdır. Her iktidar kendine göre ders kitabı yazdırıyor. Bunlar da sonunda ders kitabı değil partinin propaganda kitabı oluyor. Yetmişli ve seksenli yıllarda birtakım sözde bilim adamlarına yazdırılan kitaplarda ahlaksızlığın, bölücülüğün, çağdışılığın propagandası yapılmıştır. Örneğin Prof. Mubahat Kuyel'in "Felsefeye Başlangıç" kitabındaki şu tümceye bakınız. *"Elili sünnet,, Kuran-ı Kerim'e olduğu gibi inanış alkanına uyanlardır. Şia,*

din başkanlığı meselesinde Ali'yi tutanlardır. Bunlar, Ali'yi Tanrı mertebesine çıkaran Galiye'dir. Galiye'ye göre domuz eti ve şarap dince yasak (haram) değildir. Evli erkek ve kadını evlilik dışı cinsel ilişkiler kurması (zina) da helaldir. Ayrıca, devlet otoritesine karşı gelen bozguncu eylemler de, yine bu teori ile felsefe yolundan yasallaşmaya çalışmışlardır: Pir Sultan Abdal, Nesimi, Sinavi... gibi" Bu kitaplar Demirel'in Başbakanlığı döneminde okutulmuştur.

Menderes'in Başbakanlığı döneminde de, bol kredi ile ders kitabı yayınlayan yayınevleri, kitaplarda şöyle tümcelere yer vermişlerdir: "Köylüler hiç yorgunluk duymaz. Daima neşelidirler. Ekin biçme ve harman zamanları onlar için bayram gibidir. Anıbarlar dolduktan sonra keyifler büsbütün artar. Köy düğünleri güz nevsimlerine rastlar. Kazanlar kurulur, kuzular çevrilir. Sazlar çalınır, türküler söylenir. Oyunlar oynanır, güreş tutulur. Düğün ve bayram günlerinde, herkes sandığında saklı kıyafetini giyer. Davul zurna sesleri etrafa yayılır Kış geceleri de ocak başlarında iltiyar gazilerin savaş hikâyeleri dinlenir. Koca nineler en güzel Türk masallarını anlatır... Genç kızlar mani söyler. Kore Savaşları'ndaki Türk askerlerinin kahramanlıkları bütün canlılığıyla onların dilinde yaşar."

Bir TV programında Cumhuriyete kanat gerenlerden biri olarak gösterilen Rakım Çalapala'nın eşiyle birlikte düzenlediği bu kitapta "Kabineler başvekillerin adıyla anılırlar: Adnan Menderes'in kurduğu kabineye Adnan Menderes Kabinesi veya Adnan Menderes Hükümeti denir," denilmektedir. Bu kitaplar 27 Mayıs darbesinden sonra da okutulmuşlardır...

Hasan-Âli Yücel'in Bakanlığı döneminde hazırlanan ders kitapları komisyonlara yazdırılır ya da komisyonlarca incelenirdi. Her dersin bir kitabı vardı. Bütün ülkede o yalansız, yanlışsız kitaplar okutulurdu. Ders kitabı öğrencinin yararlanacağı önemli bir araçtır. Öğrencinin kendi kendine hazırlayacağı bir ödevi, konuların başında ve sonunda vermelidir. Sözelimi, coğrafya kitabında, şu madde üzerinde yapılan grafikleri incele, verilen sayılara göre bir grafik çiz, haritadan nehirlerin uzunluğunu ölç, bunları grafikte göster, gibi. Öğrencilerin yaşamda karşılaşmayacağı, kendine yararı olmayan bilgiler ders kitaplarında yer almamalı. Bu da, çocuğun çevresi göz önünde tutularak yazılan kitaplarla sağlanır. Kitaplar, öğrencinin anlatımını geliştirici nitelikte yazılmalıdır. Bilimsellik esas olmalıdır. Konular çocuğun anlayış düzeyine uygun olmalı ve bol resimle, grafikle canlandırılmalıdır. Kitabın düzenlenişi, baskısı ve kâğıdı iyi olmalı. Böyle kitapları, çocukları değil kârı düşünen özel kesimin üretmesi zor bir iştir. Atatürk devletçiliği, bu yüzden okul kitaplarını bastırmayı 1933'te üst-

lenmiştir. Bu, aynı zamanda ucuz, kaliteli ve ilerici kitap üretme anlamına geliyordu. Hasan-Âli Yücel dönemi böyle bir dönemdi. Parababaları, cici demokrasinin gelişinden yararlanarak baskılarını artırdılar ve 1949'da neredeyse devletin elinden aldılar bu işi. Yani, o tarihte çok kitap uygulaması başladı. Artık içerik, anlatım, bilimsellik, baskı işi geriye, fiyatlar ileriye gidiyordu. 1973'te yine bir tek kitap uygulaması denendi ama gericilik anlamında... Şimdi Bakan Uluğbay'ın okumaya bile değer bulmadığı bu tür kitaplarla yürüyor işler. Çok kitap sistemi, kargaşa, düzeysizlik ve velileri, çocukları şaşırtan, soyan bir düzendir... Şu anda yaşanan da budur...

Bir bay ve bayan öğretmen ders kitaplarını incelediler ve onbir ders kitabında dört bin yanlış buldular. TV ve basına açıkladılar bu yanlış. Talim Terbiye Kurulu'nu da mahkemeye verdiler, eğitime zarar verdikleri için...

Ders kitaplarının yanında, öğretilecek konuların seçimi de çağcıl bir anlayışla yapılmalı, müfredat programları yaşamsallaştırılmalı, çocuğun aklını ve belleğini karıştırıcı gereksiz konu ve bilgilerden arındırılmalıdır.

Cumhurbaşkanımız geçenlerde, "Öğretmen yetiştirin, herkes okuyacak" diyordu. Öğretmen yetiştirmenin yollarıysa tıkalı. Binalarıyla, arazisiyle yerinde duran eski Köy Enstitülerini öğretmen okulu olarak kullanıma açmak için bir kampanyaya var mı sayın Demirel? Bir de, Eğitim Bakanlığı, var mı böyle kampanyaya?

Gerçekten öğretmen yetiştirmek istiyorsak, eski Köy Enstitüleri'ne köy çocuklarını alarak yetiştirmekten başla çıkar yol göremiyorum. Çünkü, günümüzde artık, köyde oturan, halka rehberlik yapan öğretmen ortadan kalktı. Kentlerden sabahleyin dolmuş alıyor öğretmenleri, köylere dağıtıyor. Akşam olunca da toplayıp geliyor. Bunların da çoğu gerçek öğretmen değil, başörtülü öğretmen vekilleri. Bu yüzden, diyebiliriz ki, ders kitaplarının ve müfredat programlarının yanında öğretmen işi de çıkmazdadır. Geçenlerde Bakanlığa yeniden 158 bin öğretmen kadrosu verildi. Bunca öğretmeni nereden bulacak Bakanlık? Durum bu olduğu halde, öğretmen yetiştirme konusunda bir girişim, bir hareket de yok. Sekiz yıllık eğitim yasasının Meclis'ten geçmeyen 4. maddesi Diyanet İşleri'nin yönetmeliğine aktarıldıktan sonra, eğitim işi televizyonun 4. kanalına havale edilmiş durumda. Halk ve çocukları, Cumartesi akşamları saat 21'den 23'e kadar eğitiliyorlar 4. Kanalda...

Türk eğitim tarihinde bir tan yıldızı olan Hasan-Âli Yücel'i *Hasan-Âli*

Yücel Yılı'nda anarken, çevresini saran bütün olumsuzluklara karşın sekiz yıllık kesintisiz eğitimi yine de başlatabilen 55. hükümete ve Eğitim Bakanı Hikmet Uluğbay'a başarılar dilerken, Köy Enstitüleri ruhunu en iyi yansıtan, şimdiki çağdışı eğitime de ışık tutan bir anıyla sözlerimi bitiriyorum. Pakize Türkoğlu, "Tonguç ve Enstitüleri" kitabında anlatıyor:

Birkaç yıl özel liselerde "rehber öğretmen" olarak çalıştım. Türkiye'de eğitimin bir kör döğüşü noktasına geldiğini gösteren, öğretmen ve öğrencilerde bıkkınlık yaratan çok sayıda sorun ayrıcalıklı okullarda da vardı. Birgün genç öğretmenler benden eğitim gördüğüm Köy Enstitülerini anlatmamı istedi. Aramızda öğrenciler de bulunuyordu. Ayaküstü kimi bilgiler verdim onlara:

Enstitülerin, çeşitli birimlerden oluşan eğitim işletmeleri olduğunu, büyük bir alan üstünde kurulup, telörgü ya da duvardan sınırları olmadığını, köylere yarayışlı elemanlar yetiştirmeyi amaçladığını, fırsat eşitliğine yönelik örgütlenmeyi, iş eğitimi yöntemi ve üretime dönük yanını, öğretmen öğrenci ilişkilerini etkileyen sağlıklı tutumları anlattım. Öğrencilerin yetki ve sorumlulukları paylaştığını, inece ve ekip yöntemini, eleştiri ve eğlence günlerimizi, oradaki karna eğitimin güzelliğini ve tatlı sert disiplini, o coşkulu eğitim ortamını açıkladım. Bir müzik aleti çalma ve ulusal oyunları oynamanın, motor makine kullanıp teknik beceri kazanmanın serbest okuma saatlerinin zorunlu olduğunu, herkese yetecek kadar ders aracı ve oyun alanı bulunduğunu; başarıyı değerlendirmenin sınıfta bırakmak için değil sınıf geçirmek için kullanıldığını, ama herkesin çalışkan olduğunu vb. söyledim.

Odama dönerken küçük öğrencilerden biri hızla peşimden koşup geldi.

"Öğretmenim, anlattığınız okul çok pahalı mı? N'olur beni oraya aldırabilir misiniz? Babam zengin, ödeyebilir" dedi heyecanla.

Ömrümde hiç bu kadar güç durumda kalmamışım gibi yüreğim burkuldu. Onu anlamıştım. Enstitülerin etkin ortamında canı kalmıştı. Kendi ünlü "kolej"inde öylesine donanımlı ve demokrat bir hava yoktu çünkü. Eğitimin işine yaramayan olanaklar ise onu mutlandırmıyordu.

"Konuşmamın başında yoktun, elli yıl önce öğrenim gördüğüm kurunlardı orada anlattığın, çoktan kapandılar" dediğimde onun çocuk yüzündeki sevincin uçup gitmesi beni yaraladı. Seçkinler okulunda bile öğrenciye acı çektiren bugünkü eğitim düzeni, yoksul çoğunluğa ne verebilirdi?..

Yüzündeki acıyla durmadan soruyordu: "Peki ama niçin kapattılar öyle güzel bir okulu, benzeri başka bir yer biliyor musunuz? O kadar para veriyoruz bizim okul niçin öyle olmuyor, neden bunları müdüre anlatmıyorsunuz? Niçin bizi notla kutuyorlar, niçin eleştiri toplantıları yapılmıyor, neden bizim de kayağımız, bisikletiniz, motorumuz olmuyor?" diyerek özendiği şeyleri sayıp döküyordu.

Nedenlerini anlatmaya çalıştım.

"Birçok işi biz öğrenciler yapardık. Öğretmenlerimizle birlikte yiyecek giyecek, araç gereç ürettirdik. Örneğin yeteri kadar ping-pong masası marangoz işliğinde öğrencilerce yapılabilirdi. Böyle olunca akordeon, motor, makine gibi araçlar almak, yurt gezilerine çıkmak için para ayırmak sorun olmuyordu.

"Öyle bir okulum olsa ben de iş yapabilirim" dedi ağlamaklı. Okulda kendini hapishanede gibi duyumsadığını, öğretmenlerin gardiyanlık yaptığını, ping-pong masasında sıra kapmak için öğle yemeğine gitmediğini, bu yüzden müdür yardımcısından "ceza puanı" aldığını söylüyordu.

Onu yatıştırmak için, "bugün de olsa sizler oraya giremezsiniz. Yalnız köylü çocuklarını alan parasız yatılı kurumlardı" dedim.

"Olamaz!... diyerek bir fırdöndü çizdi ayağının üstünde. Köylü öğrencilerin, hem de parasız yatılı olarak öylesine donanımlı bir eğitim görmesini aklı almıyordu. Günümüzde bir örneği yoktu çünkü.

"Peki ama sizi nasıl aldılar?" diye sordu merakla.

"Ben de köylüyüm elbet" deyince iyice kafası karıştı küçük öğrencimin. Yanından bir türlü ayrılmak istemiyor, sorunu için çözüm bekliyordu. Sorularıyla beni köşeye sıkıştırıyor, ona verecek yanıt bulmakta güçlük çekiyordum.

"Peki şimdi müdürünüz nerede?" diye sordu.

"Hoşuna giden o kurumları İsmail Hakkı Tonguç adında büyük bir eğitimci düzenlemişti. Biz ona Tonguç Baba derdik. Giderek ülkenin her yerindeki okullar öyle olacaktı. diye anlattım. Birden umutlandı:

"N'olur Velhi Bey'e söyleyin Tonguç Baba'yı buraya alsın. Hem çok para verir." dedi. Elli yıl öncesinden söz ettiğimizi gene unutmuştu.

"O şimdi yok ne yazık. Kalbimizde yaşıyor" dedim. Bunu anladı:

"Benim de kalbimde yaşıyor" dedi, elini küçük yüreğinin üstüne götürdü; "ne iyi müdürmüş" diye içini çekti. "Bu okulu hiç sevmiyorum" diyerek umutsuzca çıkıp gitti odamdan.

Atatürk'le birlikte Yücel ve Tonguç, halkın gönlündeki yerlerini aldılar, alıyorlar...

1940 Aydınlanmacılığı ve Hasan-Âli Döneminde Lise

Mehmet BAŞARAN

Kurtuluş Savaşı temeli üstünde yükselen yeni Türk Devleti, devrimlerle çağdaşlaşma, yeni bir yaşam biçimi gerçekleştirme yoluna girdi. Cumhuriyet yurttaşlarını yetiştirecek ulusal, laik eğitimi gerçekleştirme çabalarıyla, yeni bir tarih görüşü, dil ve ekin anlayışı ile uluslaşma süreci başladı. Osmanlı değer düzenini değiştiren Cumhuriyet, tüm kurumlarını yeniden yaratmak zorundaydı. Yerli yabancı uzmanların görüşlerini, geçmiş birikimleri değerlendiren bir yeniden doğuş dönemi idi bu.

1940 Aydınlanmacılığı

Hasan-Âli'nin Millî Eğitim Bakanı olduğu 1938 yılına gelindiğinde, her alanda epey yol alınmıştı, ama bir toplumun değişmesi, geçmiş alışkanlıkların koşullandırılmalarından kurtulmak kolay değildi. Ekonomik alt yapı değiştirilememişti, işler Osmanlı'dan gelen kadrolarla yürütülüyordu. Mustafa Necatilerin, Saffet Arıkanların unutulmaz çabaları, amaca ulaşmaya yetmemişti. İlköğretim, Ortaöğretim, Teknik öğretim, Cumhuriyet'in yeni etkin kurumlarının yaratılması, daha büyük çabalar bekliyordu.

Atatürk'ü yakından tanıyan bir ozan, bir ekin adamı, deneyimli bir eğitimci, yaratıcı bir Cumhuriyet devrimcisiydi Hasan-Âli. Kültür dâvasını daha küçük yaşlarda "bir kurtuluş ve yüceliş imanı olarak" kalbine yerleştirmişti.¹

Lise öğretmenliği, Bakanlık Müfettişliği, Gazi Eğitim Enstitüsü yöneticiliği yapan, Ortaöğretim Genel Müdürlüğü'nde bulunan yeni Bakan, millî eğitimin yapısını, işleyişini, kadrolarını çok iyi tanınıyordu. Ona göre yarım yamalak bir Tanzimat aydınlığı ile yeni bir toplum yaratılamazdı. Abece

Mehmet Başaran; gitiğimiz şair ve yazarlarından. 1926 Ceylanköyü/Lüleburgaz doğumlu. Kepirtepe Hasanoğlu Köy Enstitüsü'nü bitirdi. Öğretmen olarak uzun yıllar eğitime katkılarda bulunduğundan sonra emekli oldu. İlk şiirleri 1945'te yayımlanmaya başlayan Başaran, sanatın eğitim sorunları ekseninde geliştirdi. İlk şiir kitabı Alılal Ağacı (1953) adını taşır. TRT 1970 Sanat Ödülleri yarışmasında Elif Diye Bir Türkü hikâyesiyle başarı ödülünü, Ayrılanmak hikâyesiyle Sabahattin Ali Hikâye Yarışmasında ikinciliği, Mehmetçik Mehmet romanıyla da 1979 Orhan Kemal Roman Armağanını kazandı.

1 Hasan-Âli Yücel, "Garba Yönelmek Nedir?" Dünya, 1961

değiştirilebileli on, dil devrimi yapılabili altı yıl oluyordu, her şey başlangıcındaydı daha, yeni değerleri gerçekleştireci bir ekin ve eğitim kirizması şarttı. Rönesansı, reformu, aydınlanma çağını yaşayan Batı'yı Batı yapan düşün ve sanat kaynaklarına açılmalı, dilimize kazandırılacak başyapıtlarla bizde de sağlıklı bir düşün ortamı yaratılmalıydı.

İlk işi, 1939'da "Neşriyat Kongresi"ni toplamak oldu. Matbaayı bulunuşundan yaklaşık üç yüz yıl sonra alabilen bir ülkede, önce yayın yaşamı canlandırılmalı, düşünce dolaşımı sağlanabilmeliydi. Ardından aynı yıl, I. Milli Eğitim Şurası toplandı. O güne değin yapılanlar gözden geçirilerek, yeni bir eğitim planlamasına gidilecekti.

Hasan-Âli Döneminde Ortaöğretim ve Liseler

Öncesi:

Aristo, Atina dolayında Lykeon tapınağı yakınında kurduğu okula "Lise" adını vermiştir. (İ.Ö. 335) Bu sözcük, Tanrı Apollon'un adlarından da biridir. (Lykeon ya da Lycius), sürüleri kurtlardan koruyan Tanrı, ya da tanrısal güç, anlamına gelir. Aristo, okuluna "Lise" derken, bilimsel bilgiler öğretilecek yerin, dinsel öğreti yandaşlarından, kurtlardan korunmasını da amaçlamıştır. Liselerin, hep o kurtların saldırısına uğrayacaklarını bilir. ²

Bizde lise dengi okulların açılmasına, Tanzimat Dönemi'nde başlanmış, bunların ilki ve en önemlisi Galatasaray Sultanisi'dir (1867).

O yıllarda ortaokul karşılığı "rüştiye" lise karşılığı da "idadi" sözcükleri kullanılmaktadır.

1882'den sonra bütün il merkezlerinde rüştiye ile birlikte 7, Sancaklarda, rüştiye ile birlikte 5 yıllık idadiler öğrenime başlamış, İstanbul'da ilk kez 1880'de kızlar için bir idadi açılmışsa da, iki yıl sonra kapatılmıştır.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde idadilere "sultani" denmeye başlanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ortaöğretim konusuna eğilindi. *Birinci Heyet-i İlmiye* (15.7.1923) sultanilere Aristo'nun düşündüğü anlamda lise adını verdi, yani bilimsel bilgiler okutan okullar *Tevhid-i Tedrisat Yasası*'nin (3 Mart 1924) çıkarılışının ardından, ortaokullara dayalı bu okullarda, üniversiteye hazırlayıcı derslere ağırlık verildi. Kız liseleri de, erkek liseleri gibi tam sınıflı hale getirilecek, izlencelere bir de "Sosyoloji" dersi konacaktı. Öğrenim süresi birinci dönem 4, ikinci dönem 3 yıl olarak saptandı. Fen ve Edebiyat kolları kuruldu.

2 Metin Erksan, "Türk Lise Öğretimini Kurtlar Yedi", Cumhuriyet, 6.7.1997

Ortaöğretimin amaçları geniş olarak ilk kez 1927'de yayımlanan *Lise ve Ortaokul Talimatnamesi*'nde açıklanmışsa da, Atatürk daha önce 1 Mart 1922'de TBMM'yi açış konuşmasında ortaöğretimin amacına değinmişti:

...Ortaöğretimin amacı, memleketin muhtaç olduğu çeşitli hizmet ve sanat erbabını yetiştirmek ve yüksek öğretime aday hazırlamaktır." ³

Liselere *İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu*'ndan öğretmen yetiştiriyordu. Burası aslında bir öğrenci yurduydü, sınavla alınan öğrenciler üniversitenin Fen ve Edebiyat Fakültelerinde öğrenim görüyor, ayrıca bazı pedagoji grubu dersleri de alıyorlardı. Yüksek Öğretmen Okulu, İstanbul Üniversitesi'nde belli bir kontenjanla ve amaçla parasız yatılı öğrenci yetiştiren bir düzenlemeydi. Okulu bitirenlerin, zorunlu hizmet yükümlülükleri vardı. Hasan-Âli de Yüksek Öğretmen Okulu'nu bitirerek lise öğretmeni olmuştu. ⁴

1926'da orta dereceli okullara öğretmen yetiştirmek üzere Ankara'da *Gazi Eğitim Enstitüsü* kuruldu. Bu yeni kurum, Cumhuriyet eğitiminin laboratuvarı olacaktı. Fen-Edebiyat, Tarih-Coğrafya, Beden Eğitimi, Resim-İş (ki bu bölümün kurucusu İsmail Hakkı Tonguç'tur), Müzik, Pedagoji gibi çeşitli bölümlerden oluşan bir fakülte niteliğinde yatılı bir yüksek öğretim kurumuydu Gazi Eğitim Enstitüsü. Bakanlık Müfettişiyken burada yönetici olarak çalışmıştı Hasan-Âli. Sonra Ortaöğretim Genel Müdürü oldu. Bu yıllarda Fransa ortaöğretimini incelemiş, Türkiye'de Orta Öğretim üstüne bir de kapsamlı, oylumlu bir kitap yazmıştı.

Uzun bir hazırlığın ardından toplanan 1. Maarif Şurası'nı açış konuşmasında tüm Cumhuriyet eğitimine bir bütün olarak bakıyordu Hasan-Âli:

"Cumhuriyetiniz, Türk zekâsını madde üstüne işletmeyi ekonomik ve endüstriyel çalışmalarının prensibi bellemiştir. Bu prensip, ancak ilmi metodlara dayanarak gerçekleşebilir.

Türk vatanının bütün servetlerini -toprağın üstünde ve altında havada ve suda- ancak bu zihniyetle tanı semereli bir hale getirmek mümkün olacaktır. Kemalist rejimin maarifi, teknik ve pratik hayata biri biri arkasından gelecek kuvvetli nesiller yetiştirmeyi başlıca vazifelerinden sayar." ⁵

Kurtuluş Savaşı'nı eğitim kesiminde sürdürmeyi amaçlayan bu aydınlanma döneminin anlayışdır bu.

3 Cengiz Akçay, "Türkiye'nin Eğitim Politikası", sf. 28, 1990, İstanbul

4 Murat Katoglu, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat", sf.408-409, Çağdaş Türkiye (108-1980), Cem Yayınevi

5 Hasan-Âli Yücel, UNESCO Haberleri, sf.7, Mart 1961

Sıra ortaöğretime geldiğinde, Bakan konuşmasını şöyle sürdürdü:

*"Lise meselesine gelince: Müspet ilim zihniyetinin, millî kültürü tekeviimii içinde hümanizma ruhunun hal ve istikbalini bu müesseseye tayin edecektir. Bu düşünce ile-
dir ki, Başvekilimiz Refik Saydam hükümet programında liselerimizi keyfiyetçe yük-
seltmek mecburiyetinde ve dileğinde olduğumuzu bilhassa tebarüz ettirmişlerdir. Bu
itibarla yüksek tahsile temel olarak umumi kültürü vermek ve münevver sınıfı ye-
tiştirmekle mükelléf olan bu müesseselerimizde randımanı kıymetlendirmek, ısrarla
takip edeceğimiz bir gayedir."*⁶

Çok önemli bir eğitim basamağıdır lise. Cumhuriyet'in yeni yö-
neticileri, bilim, sanat ekin adamları buradan üniversiteye gidecekler ara-
sından çıkacaktır. Halk çocuklarının liselere devam olanakları kısıtlıdır.
Osmanlı'dan sürüp gelen kurum, her ne değin yenilenmeye çalışılmışsa
da, işleyişinde medresenin bilgi aktarma geleneği egemendir. 1933'te üni-
versite reformu yapılmışsa da, Türkoloji Bölümüne dokunulmamıştır. Ata-
türk son TBMM'ni açış konuşmasında, Ortaöğretimde yeni terimlerle öğ-
retimin başladığını sevinçle duyurmuştur. Ama dil sorunu, ders kitapları
sorunu, uygulayıcıların niteliği sorunu, hâlâ gündemdedir. Bu yüzden li-
selerde bilgi ve bilinç düzeyini yükseltici önlemler üzerinde du-
rulmaktadır.

*"Dersanelerde talebe miktarının makul bir halde tutulması, ilmi ve mesleki ka-
biliyeti yüksek öğretmenlerle öğretim heyetimizin kuvvetlendirilmesi, mevcut öğ-
retmenlerin ilmi ve mesleki kudretlerinin artırılması, programların maksada ve ih-
tiyaca uygun surette tertibi, okul kitaplarının talebenin istifadesine en yarayacak
şekile getirilmesi, okulda gösterilen ders gruplarının ve bilhassa her derste mu-
vaffakiyetin en birinci vasıtası olan ana dilimizin, talebenin hakkıyla istifadesinin
temin edecek yolda tedrisi ve müessesenin muvaffakiyetle işlemesini ve hayatta ba-
şarısının ilk şartı olan disiplin ruhunun bütün okullarımızda hakim olması, okul-
larımızın verimini arttıracak başlıca amildir."*⁷

Ortaöğretim Genel Müdürlüğü'nden, Bakanlık Müfettişliği'nden gelen
Bakana göre, bütün liselerimizde öğretmen, ders saatlerini takrirle, öğrenci
de kafasını kitaptaki ve notundaki yazılarla doldurmaktadır. *"Ekseriyetle
öğretmen konferansı ve talebe ezbercidir."*

Bu durumu değiştirmek için, tüm derslerin öğleden önceye alınarak öğ-
leden sonraların öğretmenlerin kılavuzluğunda araştırmacı etüt saatleriyle de-
ğerlendirilmesi kabul edilir.

6 Hasan-Âli, Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler, Kültür Bakanlığı, 1993, Ankara, sf.23

7 a.g.y., s.23

Lise bilimsel bilgileri öğretecek, aydın yetiştirecek bir eğitim kurumudur, ama yeni bir ekin, tarih, coğrafya anlayışı getiren Cumhuriyet Türkiye'sinin coğrafya bilgileri, bilimsel terimleri yetersizdir. Türk dilini öğretmede temel olacak bir grameri yapılmamıştır. İvedilikle Coğrafya Kongres'ni (1941), Gramer Komisyonu'nu (1941), Felsefe Terimleri Komisyonları toplar Yücel. Yeni lise programındaki bilgilerin içeriğine, diline eğilir:

*"Biz, ilim ve felsefede de imtiyaz ve aristokrasi kabul etmiyoruz. Bütün bilginiz ve diliniz halk dilinin içindedir. Ve öyle olacaktır. Başka milletlerin ilim ve felsefe adamları bu kurala uyarak büyük olmuşlardır. Biz kuş dili değil, Türk dili söylemek istiyoruz. İlim için, felsefe için her türlü insan düşüncesini anlatmak için Türk dilini dile getirmek istiyoruz."*⁸

Aydınlanma dönemindeki gibi ulusal dili eğitim dili durumuna getirme çabasıdır bu.

1935-1936 öğretim yılında Kültür Bakanlığı'nca *Lise Filozofi Programı Klavuzu* adlı bir kitapçık yayınlanmış, bu kitapçıkta Felsefe öğretiminin Toplumbilim, Mantık öğretiminin amaçları açık ve aydınlık biçimde açıklanmıştır. Bir de *Felsefe Dersleri Yardımcı Kitapları Listesi* eklenmiştir kitapçığa. Lise eğitiminin düşünce eğitiminde güdeceği yol gösterilmiştir. Yardımcı kitaplar, Batı ekinini özümsetici temel yapıtlardır. Bu amacın gerçekleşmesini sağlamak için, özellikle terimler sorunu üstünde durmaktadır Hasan-Âli Yücel:

*"Felsefe terimleriniz de diğerleri gibi Dil Kurumuna verilecektir. Ordan geçtikten sonra bütün maarif örgütlerimize gönderilecek derslerde ve kitaplarda hep bu terimler kullanılacaktır. Ankara ve İstanbul Üniversitelerinin bu cihete çok dikkat göstereceklerine itimat ediyorum. Yalnız şunu söyleyeyim ki bu terimler, tek kelimeler olarak cansız birer fikir unsurlarıdır. Bizim yaptığımız bu kelimelerle felsefe bünyemize ancak topraktan bir şekil vermektir. Buna yazarak ve söyleyerek can olanlar sizlersiniz; profesörlerimiz, öğretmenlerimiz, yazıcılarımızdır. Bunları yerinde, iyi ve Türk dili zevkine uyar şekilde kullanmadıkça, yaşar hale getirmek olmaz. Bunu açık olarak bilmeliyiz."*⁹

Burada konumuzla ilgili olarak Hilmi Ziya Ülken'in bir değerlendirmesini alıntılarım istiyorum:

*"Ali, çok iş ve büyük iş yaptı. Maarif Şurası, Alıak Şurası, Tercüme Kongresi, Felsefe Terimleri Komisyonu, Köy Enstitüleri, Ortaöğretimde birlik, Yüksek öğretimle ortaöğretimin ayarlanması, Dünya klasiklerinin tercümesi, nihayet üniversite muhtariyeti..."*¹⁰

⁸ a.g.y., sf.122

⁹ a.g.y., sf. 123

¹⁰ Hilmi Ziya Ülken, "Hasan-Âli Yücel" UNESCO Haberleri, sf. 20

Görüldüğü gibi bu değerlendirmede, Hasan-Âli'nin Cumhuriyet Eğitimi'ni bir bütün olarak ele alıp geliştirmesi vurgulanmaktadır.

Hasan-Âli'nin Bakanlığı döneminde liselerde sayısal bir büyüme olmamıştır. Birinci Millî Eğitim Şurası'nda sınav yönetmeliği, disiplin yönetmeliği, öğretim izlenceleri kabul edilmiş, sınıf mevcutları saptanarak, liselere alınacak öğrenci sayısı beş yıllık plana bağlanmıştır.

Esas olarak liselerde düzeyin yükseltilmesine, ulusal kültürün geliştirici etkinliklerin yanı sıra, hümanizma ruhunun yükselmesine önem verilmiştir. "Garp kültürünün esaslı surette münevverler arasında anlaşılması için bazı liselerde Yunanca, Latince öğretici klasik şubeler açılmıştır. Ne ki, bunlar, daha sonra Hasan-Âli'nin ardıllarınca kapatılmıştır.

Hasan-Âli Döneminde liselerde en ilerici uygulama yazın eğitimi alanında gerçekleşmiştir.

Neşriyat Kongresi'nden sonra, Tercüme Bürosu her yıl yüzlerce başyapıtın çevirisini dilimize kazandırmaktadır. Konservatuvar, Devlet Tiyatrosu ve benzeri ekin kurumları, etkinliklerini sürdürmektedir. Teknik öğretim, Köy Enstitüleri'yle, ilköğretim alanında önemli gelişmeler sürdürmektedir. Ülke bir eğitim alanına dönüşmüştür, ama devrim yapmış, aydınlanma dönemini gerçekleştirmeye yönelmiş ülkede, liselerde yazın eğitimi hâlâ çağdışıdır. Oysa düşünce ve beğeni eğitimi geliştiren, çağdaş, insancıl kişiliğin kurumlaşmasını sağlayan, yazın eğitimidir. Gerçek aydınlanma yazın eğitiminin çağdaşlaşmasıyla ivme kazanacaktır. Liselerde okunan yazın kitapları, yazın izlencesi, yazın tarihi ağırlıklıydı. Geçmiş dönemlere özlem uyandıran, okuma alışkanlığı edindirmeyen, anlaşılması zor metinlerle sürdürülüyordu dersler.

Bakan'ın, İkinci Millî Eğitim Şurası'nda dile getirdiği düşünce, bir devrim niteliğindedir.

*"Dil öğretimini metne dayandırmak prensibi bu hususta esasımız olduğu için 'Türkçe ve Edebiyat' adlarıyla bir derece tefrikine tabi tutmaksızın, ilkokulların en küçük sınıflarından Edebiyat Fakültelerinin en yüksek öğretim derecesine kadar bütün bu bilgi sürecini (Anadil) anlamı içinde görmekteyiz."*¹¹

Bu görüşün ve bu doğrultudaki açıklamaların ardından 1944-1945'ten sonra yazın eğitimine yeni bir yön verici, yazın eğitimi çağdaşlaştııcı kitaplar hazırlandı.

Uygulanmakta olan *"Edebiyat eğitimiz, eski devirleri idealleştirerek, bir*

11 Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler, sf. 173

geçmiş özlemi yaratır öğrencide. Hareketi, düşünceyi, yaratıcılığı desteklemez. Tersine durgunluğu, temaşa duygusunu, kaba hisleri körükler." ¹²

Bir komisyonca hazırlanan *Türkçe Metinler* adlı kitabın önsözünde Lise Türkçe öğretiminde tutulacak yol şöyle açıklanıyordu:

"Liselerde bugüne kadar Edebiyat adı altında okutulan dersler Türkçe adını alacak ve daha önceki öğretim basamaklarında verilen Türkçe derslerinin devamı olacaktır. Bu maksatla Lise Edebiyat Dersleri Programı tamamen kaldırılmış ve Bakanlıkça hazırlanan *Türkçe Metinler Kitapları* programın yerini tutacak şekilde tertip edilmiştir. Ve lise Türkçe öğreniminin esasını bu kitaplar teşkil edecektir." ¹³

Amaç, Türkçe ve yazın kavramlarının aynı doğrultuya yönltilmesi, öğrencinin Türk dilinin tarih boyunca ürettiği değerleri etkin biçimde tanımasıydı. Öğrenci-öğretmenin yol göstericiliğiyle tanıdığı metinlerin bütününe yönelecek, daha başka metinlere ilgi duyacaktı. Bu gerekseme Bakanlığın, öğretmenin öğütleyeceği kitaplarla beslenecekti:

"Bugünkü anlayışla edebiyat kültürü nazımdan çok, nesirden faydalanarak verilebilir. Bu kültürü ortaöğretimde verebilmek için eski nesrimizden sınıfa getirilebilecek metinler bulmak güçtür. Dilimize çevrilmiş Dünya Klasikleriyle bu eksikliğinizi tamamlamak zorundayız. Bakanlığımız bu maksatla bir tercüme serisi başlatmıştır. Her yıl yüzlerce artan bu tercümeler, Türkçe öğretiminin çevresi içine girecektir." ¹⁴

Lise yazın derslerine yardımcı kitap olarak öğütlenen, özel olarak hazırlanmış "Okul Klasikleri" dizisindeki mavi kapaklı kitaplar şunlardı:

1. *Cimri*, Moliere,
2. *Güiver'in Seyahatleri*, 1-2, J. Swift,
3. *Hamlet*, W. Shakespeare,
4. *Michael Kohlhaas*, H. Von Kleistix,
5. *Sokrates'in Müdafası*, Eflatun,
6. *Metot Üzerine Konuşmalar*, Descartes.

Görüldüğü gibi "okul klasikleri" bilinçle seçilmiş yapıtlardı, okuyanların düşünce ve imge güçlerini geliştiriciydi, insanı anlamayı, toplum sorunlarını kavratmayı amaçlıyordu. Önsöz'de "...bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zeka ve anlama kudretini o eserler nispetinde arttırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır" diyordu Hasan-Âli.

12 Kemal Karpat, *Türk Edebiyatında Sosyal Konular*, sf. 17, Varlık Yay.

13 "Lise Türkçe Öğretiminde Tutulacak Yol", *Türkçe Metinler*, VI., sf.10

14 a.g.y., sf. 11

Her kitabın başına yazarı, yapıtı tanıtıcı açıklamalar konmuş, sonuna da okunanların anlaşılıp anlaşılmadığını denetleyici sorular eklenmişti.

Türkçe Metinler kitabı da öğrenciyi etkinliğe yöneltici bir yöntemle hazırlanmıştı. Sabahattin Eyüboğlu, Mustafa Nihat, Pertev Naili Boratav ve Cevdet Kudret'ten oluşan komisyon, geçmişten ve günümüzden okumayı sevdirci, düşünceyi beğeniyi geliştirici metinler seçmişlerdi.

Türkçe Metinler, Yücel'in ardılı Reşat Şemsettin Döneminde "komünist ruhlu" olmakla suçlanarak, yürürlükten kaldırıldı ve toplatıldı. Yeniden "İnsan ve tabiat sevgisini ve toplum sorumluluğunu aşlamak kabiliyetinden yoksun" geçmiş özlemi uyandıran çağdışı edebiyat öğretimine dönüldü.

İlk çok partili seçim, 1946, toplumumuzda bir dönüm noktasıydı. Tüm Cumhuriyet dönemi kazanımlarının oy pazarına sürüldüğü "karşı devrim" başlıyordu. Yücel'in 7 yıl, 7 ay, 7 gün süren bakanlığı döneminde Cumhuriyet kendi eğitim, ekin, sanat kurumlarını yaratmış, toplum bir uyanma, bilinçlenme, aydınlanma dönemi yaşamıştır. Atatürk karşıtlarından, savaş zenginlerinden, toprak ağalarından oluşan 1946 iktidarı, tüm eğitim kurumlarını suçlayarak yozlaştırmaya yöneldi. Köy Enstitüleri, Dünya Klasikleri'nin çevrilmesi, liselerde yazın eğitiminin çağdaştırılması, yenici ve ilerici devinimler, hep gizli bir planın uygulanmasıydı bağnazlara, gericiye göre korkunç bir hava yaratılmıştı ülkede ve bu hava içinde Hasan-Âli/Kenan Öner davası başladı.

O gün bugündür, karşı devrim sürmektedir. Ülkemizde "demokrasi" adına Atatürk'e, devrimlere saldırmakta, tam bağımsızlıktan, o doğrultuda geliştirilmiş kurumlardan, eğitimden uzaklaşmaktadır. Giderek Cumhuriyet lisesini, bilimsel bilgi veren okulu da, dinsel öğretiyi yandaş kurtlar yemiştir.¹⁵

15 Metin Erksan, *Türk Lise Öğretimini Kurtlar Yedi*, Cumhuriyet, 6.7.1997

Hasan-Âli Yücel'in Eğitim ve Dil Anlayışı

Mehmet AYDIN

1. Eğitim Anlayışı

Hasan-Âli Yücel toplumumuzda iz bırakan, anıt insan ve karizmatik önderlerden biridir. Onun çok belirgin dört ayrı niteliği vardır: Eğitimci yanı, aydınlanmacı yanı, sanatçı-dilci yanı ve devlet adamlığı yanı. Yücel, eğitimi geleneksel bir bakışla değil, yaratıcı ve geniş bir yelpaze içinde ele alır. Genel eğitime, yüksek öğretime, sanat ve meslek eğitimlerine, bireysel eğitime, öğretmenlik mesleğine, eğitimin yöntemsel niteliğine ve örgütsel yapıya bir bütün olarak yaklaşır.

Onun eğitim anlayışı, doğrudan ya da dolaylı bir biçimde şu yapıtlarda görülür: *Mantık ve Metodoloji* (1928), *Fransa'da Kültür İşleri* (1930), *Ruhîyat Alfabetesi* (1930), *Fransız Maarif Teşkilâtında Müfettişler* (1934), *Pazaritesi Konuşmaları* (1937), *Türkiye'de Ortaöğretim* (1938), *İçten Dıştan*, (1938), *Maarifle İlgili Söylev ve Demeçler* (1946), *Hürriyete Doğru* (1955), *İyi Vatandaş İyi İnsan* (1956), *Türkiye'de Maarif* (1959) ve *Kültür Üzerine Düşünceler* (1974).

Mehmet Aydın;
1923 yılında Bayat bucağında (Emirdağ) doğdu. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ni bitirdi. Köy enstitüleriyle ilköğretim okullarında çalıştı. 1965-67 yıllarında Belgrad Üniversitesi'nde Türk dili okutmanlığı yaptı. *Özgürlüğe Açılan Eller* (1971), *Işığın Kavgası* (1979), *Halkın Soluğu* (1979), *Şiirsiz Kalmasın* (1985), *Yeryüzü Sancısı* (1985), *Yürekte Yanan Dünya* (1988) adlı şiir kitapları *Eğitim Enstitüsü Rehberi* (1962), *Bayat Boyu ve Oğuzların Tarihi* (1984) ve *Hasan Hüseyin Korkmazgil* adlı incelemeleri vardır.

O, eğitimin özünde laiklik, sorumluluk, ahlak, yenilik, bilimsellik, iş gücü, korku yerine sevgi, çağdaşlık, yetkinlik, yaratıcılık, yaşamsallık, katılımcılık ve toplumsallık gibi öğeler arar. Yöntem konusunda da rehberliği, üretkenliği, öğrenci etkinliğine ilişkin ilkeleri öngörür. Bilimsel eğitim için doğrudan yaşama bağlı kalmayı, olayların gidişini belirleyen ilkelerle onları yöneten yasaları yakından görebilmenin yanında; gözleme, deneye ve tartışmaya ağırlık verilmesini ister. Çağdaş eğitim için ise birey ve topluma, çağın gereklerine uygun davranışlar kazandırılmasını amaçlar. Eğitim sorunlarının bilimsel ve demokratik yoldan çözümü konusunda, eğitim şuraları toplar. Nitekim İkinci Eğitim Şurası'nda, Türk kimliğinin saptanması amacıyla, "Türk ahlakının ilkeleri" ele alınmıştır.

Yücel, daha İzmir Öğretmen Okulu'nda öğretmenlik yaparken, İzmir'e gelen Atatürk'e bir yurttaş olarak, resmi okulların yanında yer alan medreselerin çelişkisine değinip, onların kaldırılması önerisinde bulunur. Öneriyi uygun görüp not alan Atatürk, kısa süre sonra medreseleri kapattı.

Bakanlık müfettişliği yaptığı sırada (1927-1930), eğitim topluluğunun temsilcisi olarak, Atatürk'le Anadolu turlarına çıkar. Kayseri'de Atatürk'e ders kitaplarındaki terim sorunlarının bir yarkurulda ele alınmasını dile getirir.

Hasan-Âli'nin, özellikle "Türkiye'de Ortaöğretim" adlı yapıtının, eğitime geniş bir perspektif getirdiği görülür. Yazar, bu kitabın yazılmasına daha Ortaöğretim Genel Müdürü olduğu tarihte başlar. Yapıtta 704 sayfa metin, 120 sayfa da istatistikler, liseler, öğretmen okulları, ortaokullara ilişkin fotoğraflarla tüm ortaöğretim okullarını gösterir bir harita vardır.

Kitap üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde, ortaöğretime ilişkin sorunların çözümü, Tanzimat'tan o güne değin ortaöğretimin tarihçesi, merkez ve taşra örgütleriyle kurumları, öğretmen ve öğrenci işleri, eğitim ve disiplin dizgeleri; lise, öğretmen okulu ve ortaokullarda uygulanan müfredat programları yanında o günkü biçimleri; bütçe, bina ve ders araçları incelenmiştir. İkinci bölümde, Cumhuriyet dönemi Milli Eğitimin kuruluşunu temel alan yasalarla, öğretmen, öğrenci işleri; yönetmelikler, genelgeler ve buyruklar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, liseler, öğretmen okulları ve ortaokulların tarihçeleri incelenmiştir. Yücel'e göre ortaöğretim, bir ülke için aydın tabakanın yetişmesini amaçlar. Liseler gerek bünyesi, gerek vereceği eğitim ve öğretim çalışmalarıyla bir ülkenin uygarlık anlayışını simgeler.

O; kültür, eğitim, dil-sanat alanlarında büyük hizmetler ve ürünler vermiştir. Atatürk'ün yolunda kendisini ulusal eğitimle ulusal dilin gelişmesine adanmıştır. Ayrıca varıl dilimizin yöntemi ve araçlarının da uluslaşmasını savunuyordu. Bir de profesörlerdeki politikaya atılma eğilimini asla doğru bulmuyordu. Her fırsatta bağımsızlığın önemini vurgulamıştır. Yücel, "Sözün gümüş, susmanın altın olduğu" geleneğini eleştirir. Öğrencilerdeki devrimci coşkuyu alkışlar. Gençliğin korkusuz yetişmesini ister. Öğrenci örgütlerindeki cephe ayrılıklarını yanlış bulur. İçimizden Nobel Ödülü kazanmış bir bilgin, bir şair, bir filozof ve bir diplomat çıkmayışına içi yanar.

Devletin öğrencide aradığı eğitimin yapıcı, kurucu, koruyucu ve eğitici olmasını ister. Okullarda adalet, yurda hizmet ve insanlığa yararlı olma eğilimlerinin öğretilmesine çalışır. Eğitimdeki gelgitleri yanlış bularak

şiddetle eleştirir. Eğitim kurumlarında istikrarı bir eğitim koşulu sayar. Ona göre halkta yaşayan değerlerle yetenekler, her zaman göz önüne alınmalı ve ön plana çıkarılmalıdır. İnsanın sorumluluğu, ancak ölüm noktasında son bulur. O, uygarlığın kitap üstüne kurulduğunu belirtir. Muallimler Birliği Kongresi'nde, Türkçe olmayan "muallim" sözcüğünün yersizliğine değinir. Yapıtlaşamayan düşüncelerin uçup gideceğini, unutulacağını ve kalıcı olamayacağını söyler.

O, intiharı enezlik kabul eder. Yakınma yerine güveni, netliği, uğraşmayı ve çareler üretmeyi öngörür. Yücel'e göre yaşam, insanın ilk hakkı ve görevi olmalıdır. Yaşamının yanında kötürüm, sayrı ve güçsüz yaşlıların da hakları gözetilmelidir. Bunun için, topluma *yaşatmak hakkı* da düşer. Mutluluk; yaşamını başkalarının yaşamıyla dengeleyen, kendi yaşamını başkalarını yaşatmakla uyumlu kılan bireylerden oluşmuş bir toplumda aranmalıdır. Gene bir toplumda başkalarını en aşağı kendisi kadar düşünebilen kişilerle, yaşama tam olarak bağlı yaşatma dengesiyle donatılmış bir ahlaka gerek vardır. Her birey, böyle bir ahlak ve adalet duyuncuyla donatılmalıdır. Çağdaş insan, ancak kendisi salt arınmış insan olmakla bu değere sahip olabilir.

Din, kuşku ve suçlandırma temeline göre değil, sevgi ve güven temeline göre kurulmalı ve işlemelidir. Gerçek ahlak, sosyal alışkanlıklardan ve koşullara bağlı zorunluluklardan doğar. "İnsanların doğuştan iyi olduklarına inanmadıkça, doğuştan özgür olduklarını savlamanın" hiçbir yararı yoktur. Doğru bir toplumsal davranış, insanlığın kişiliğindeki değerleri kabul etmeye bağlıdır. Bu da ulusal varlığımızla, uluslararası bütüne saygı gösterip, onlara hizmet etmekle olanaklıdır. O, her yerde sinmeyi, ümitsizliğe düşmeyi, devineksiz olmayı kötüleyerek; güzelin, iyinin ve doğrunun yanında olmayı öngörür.

Hasan-Âli'ye göre dünyada savaşı önlemek, silahsızlanmak ve barışı savunmak herkesin görevi olmalıdır. Doğada hem birlik, hem ayrılık içgüdüleri bir arada bulunur. "Birey yok, toplum var" anlayışı yanlıştır. Aslında *bir* olmasa, *bin* olmazdı. Öte yandan, bin olmadan birin değeri de söz konusu değildir. Bu yönden insan; biyolojik yapısındaki titizliği kadar, toplumsal varlığını da birlikte tutmalıdır. Böylece bireyselliği yok etmeyen birliklere ve topluluklara ulaşılmış olur. Ne yazık ki tarih boyunca göksel dinler ve ideolojiler, bu türden saltık birer birlik sağlayamamışlardır.

Yücel, kültürleri bir bütün olarak alımlamıştır. Osmanlı döneminde yapılan yeniliklerin, bütünlükten uzak olduğuna ve birbirinden tümüyle kopukluğuna parmak basar. Öğrencilerimizin, tam bir bilim kültürü al-

malarıyla bilimsel düşünce alışkanlıkları kazanmalarını savunur Dil kültürü ise çocukların kafalarında bir ikilik yaratacaktır. Çağdaş yaşama yabancılaşmamış gençlik yetiştirilmesi için genel eğitim dizgesinin, iyi işlemesini ister. Eğitimin amacının bilgi aktarmak olmadığını imlerken, bilginin nasıl üretilip denetildiğine de değinir.

O, eğitimin asıl amacının, aydınlanma görevinin yerine getirilmek olduğunu belirtmiştir. Atatürk'ün "Hayatta tek gerçek yol gösterici bilimdir, fendir" sözüne yürekten inanmıştır. Gerçekten, kendisi için bilim, salt teknolojide değil, toplumsal sorunların çözümünde de şaşmaz bir kılavuzdur. Yücel, toplumu usdışı inançlardan tümüyle kurtarmak istiyordu. Bu nedenle hep usçu düşünme yöntemlerini savunuyordu. "Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür kuşaklar yetiştirmek" onun temel amaçlarındandı.

Onun "İçten-Dıştan" adlı yapıtı; hem kendi iç ve dış benliğine, hem de ülkenin yapısı ve dışına ilişkin pek çok iletileri içerir. O, hiç bir sese kulaklığını tıkamadığını belirtir. Yücel'e göre dış, için aynasıdır. Biçemin ve güzel söylemin olmadığı yerde, iyi düşünce de yoktur. Dışa yansımayan duyuncu bile değersiz sayılır. Doğulu uluslar yaşamı rintlilik, kalenderlik ve boşvermişlikle hep tek çizgili olarak algılamışlardır. Gerçek özü olanın, kendine özgü bir izi olması gerekir. Temel dış temizliği, iç temizliğinden doğar. Her zaman iç düzen, dış dizgeleri yaratır. Biçimi bozuk olanda asla düzgün öz bulunamaz. Ancak dışa iç yönünden bakmalıdır. Uygarlık, içli dışlı yetkinlikle olanaklıdır. *"İçi, dışını beslemeyen bir ülkede, bayındırlık bile söz konusu değildir."*

Doğu ile Batı arasındaki ayrım, salt teknolojik ayrım değil, bir düşünce ve kültür ayrımıdır. Bizim eğitimimiz kalıplardan kurtulup; yaşama yönelmek, olayları olduğu gibi görmek, onların akışını düzenleyen ilkelere ve yasalara ulaşabilmek olmalıdır. Her alanda canlılık ve devinim, egemen duruma gelmelidir. Neşe ve mutluluk, yetkinliğe doğru yürümenin bir göstergesidir. Ruhun ışıması ve ısınması, neşe ile olur. Neşe tıpkı bir bahara benzeyip kötülerini bile iyi yapar. *Eğitim*, yetişmiş kuşağın daha olgunlaşmamış yeni kuşağın yetiştirmesi olgusudur. Bu etkin eğitimin yanında bir de bizim dışımızda yaşayan toplumsal çevrenin bize dayattığı habersiz eğitim vardır. Bunun da bireyler üzerindeki yeri, hiçbir zaman yadsınmaz.

Günümüzde, Descartes'in "Düşünüyorum, öyleyse varım" ilkesini "Çalışıyorum, öyleyse varım" biçimine dönüştürmek gerekir. İyi yurttaş, verimli insandır. Tembel kişi ise, yurduna ters düşen bir varlıktır. Bir çalışma ortamında, işbölümü yoluyla, herkes üzerine aldığı işte yetkili ve sorumlu bir anlayış içine girmelidir. O, Kemalizm'i bir yetenek düzeni olarak kabul

eder. Yeteneğin her yerde kendi kendini aratacağına değinir. Öte yandan, insan ruhundaki çalışma çabasını ise bilinçli bir sabıra bağlar. İnsanın kendi kendisine yetmesini, aç gözlülüktan kaçınmasını ve benliklerinde biriken tortuların atılmasını ileri sürer. Böylece insanın kendi kendisinin eğiticisi ve yaratıcısı olacağını belirtir.

Yücel, insanları kişilikleriyle değerlendirir. Ona göre kişilik, bir insanın belli özelliklerinin oluşturduğu bir bütündür. Bu da, bir birey ve toplum için yararlı olacak davranışları gösterebilme gücünde yansır. Büyük ulus, bu türden büyük adamları çok olan ulustur. İncelikle donanmış bir kişilik, asla bir sözcük dalkavuşu ya da ilişkiler yaltakçısı olamaz. Ayrıca, bir şeyi yok etmeden düzeltmeye alışmak da gerekir. Yanlış bir eğitimle çoğu insanımız; yeni baştan, sil baştan gibi kötü alışkanlığa kendisini kap-tırıyor. Bu tutkunun da kesinlikle önüne geçmek gerekir. Çünkü ömür bir yazboz tahtası değil, yaşamın kendisi bile bir yaratıdır. Bir de en güç bilim, yaratıcı kuşkuyu öğrenebilmektir.

Ne yazık ki Doğu geleneği insanlarımıza, rahat yaşamak kaygısıyla hep bir inanç ve eylem ikiliği dayatmıştır. Çoğu kimselerin inandığı ilkelerle, davranışları arasında tam bir uygunluk yoktur. Onlar, eksiklik ve kötülüğü sürekli başkalarında ararlar. Geçmişte imparatorluğu batıranlar, devlet hazinesini kemiren ulufe yiyicilerle, din sömürüsü yapan fodlacılar topluluğudur.

Hasan-Âli için ahlak, bencilliğin bittiği yerde başlar. Bencil insanla kaypak zamane adamları, toplumun birer virüsleridir. Bir eğitimci olarak o, gençlerin yetişmesinde politekniğe ağırlık verilmesini ister. Ayrıca insanlarımıza net ve açık olmayı öngörür. Toplumun Osmanlı fısıfısından çok zarar gördüğüne işaret eder. Bunun için, "Söylenmeyin söyleyin" kuralını ortaya atar. Toptancı yargı, öykünme ve kopyalamalardan şiddetle kaçınır. Düşün ve sanat yapıtlarında yaratıcı birer öge olarak, ince ayrımların önemine değinir. Ülkeyi kocaman bir ev kabul ederek, onun temiz tutulmasını ve çevreciliği savunur.

O gerçek bir Türk devrimcisi ve insancıl düşünce çığırında bir aydınlanmacıdır. Tıpkı bir Sokrates gibi, insanın önce kendini bilmesini ileri sürer. Ulusal kültür, ulusal tarih ve ulusal eğitime ağırlık verir. 1938 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'na getirildikten sonra ülkemize sürekli olarak yenilikler getirmiştir. Bakanlığa geçer geçmez 18 Şubat 1939'da, haftalık İlköğretim Dergisi'ni yayımlattı. 19 Şubat 1939'da Halkevi Resim Sergisi'ni açtı. 2 Mayıs 1939'da Birinci Yayın (Neşriyat) Kongresi'ni, 17 Temmuz 1939'da Birinci Eğitim Şurası'nı oluşturdu. 31 Ekim 1939'da Birinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi'ni açtırdı.

O dönemde köylerle kentler arasında büyük çelişkiler ve ayrımlar vardı. Köylerimiz, Ortaçağ karanlığı ve feodal yapıdan kurtulamamıştı. Üretim araçları Eti çağından kalma kara sabandı. Ulaşım araçları eşek ve öküz arabasıydı. Köy evleri, tek kat kerpiçten yapılardı. Tecim ve ekonomide, içpazar ağı kurulamamıştı. 40 bin köyden, 35.067'sinde okul yoktu. 1.920.000 köylü çocuğundan ancak 347.071'i okula devam edebiliyordu. Halkın okuma-yazma oranı ise yüzde 14.1'di.

İşte bu gerçeği gören Hasan-Âli Yücel, İlköğretim Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'la birlikte ilköğretim seferberliğine giriştiler. Eğitim yoluyla, köylerimizin canlandırılması hedeflenmişti. Bu amaçla, öğretmenlik deneyiminin hemen arkasından, 17 Nisan 1940'ta 3803 sayılı yasayla Köy Enstitüleri kuruldu. Böylece durağan halk kaynağı, devinime geçirilmiş oldu. Kısa sürede, devlete büyük yük getirilmeden harıl harıl çalışan 21 Köy Enstitüsü açıldı. Ne yazık ki toprak ağaları ve karşı devrimciler, bu güzel kurumları acımasızca kapatırma yoluna gittiler.

Bu arada Hasan-Âli Yücel, 28 Şubat 1940'ta *Tercüme Bürosu*'nu kurarak, dünya klasiklerinden 500 dolayında yapıtı, Türk diline çevirtti. 15 Temmuz 1940'ta Devlet Konservatuvarı yasasını çıkarttı. 14 Ocak 1941'de, toplumumuza İnönü (Türk) ve sonra İslam Ansiklopedisi'ni kazandırdı. Sanat yeteneği gösteren çocuklar için özel yasalar oluşturdu. Batı edebiyatı metinlerini, ders kitaplarına soktu. Birinci Coğrafya Kongresi (7 Haziran 1941)'yle, İkinci Eğitim Şurası'nı topladı (15 Şubat 1943). Ankara Fen ve Tıp fakülteleriyle, İzmir Yüksek Ticaret ve İktisat Okulu'nun açılmasını; Yüksek Mühendis Okulu'nun da Teknik Üniversite durumuna getirilmesini sağladı. Aşçıyan'da Edebiyat-ı Cedide Müzesi'ni açtı (19 Aralık 1945). Kız ve erkek teknik okullarını etkinliğe geçirdi. Millî Kütüphane'yi kurdu. 13 Haziran 1946'da Üniversiteler Yasası'nı çıkartarak, üniversitelere özerklik sağlayıp Bakanlık yetkilerini bu kurumlara devretti. Arkadan 18 Şubat 1946'da Beden Eğitimi ve Spor Şurası'nı topladıktan sonra 1946'da bakanlıktan ayrıldı.

Yücel, iyi bir yönetici ve örgütçü bir bakandı. Çalışma arkadaşlarını hep davaya inanmış kimselerden seçmişti. O, Atatürk'ün görüşleri bağlamında yoğun bir çaba ve kısa bir süre içinde toplumu bilinçlendirerek, Cumhuriyet devrimlerini aydınlanmanın ışığına dönüştürmüştü. Hasan-Âli'nin Bakanlığı bırakmasıyla, 1946'dan sonra okullardaki eğitim ve öğretim yeniden yozlaşmaya başladı. Okullarda uygulanan iş eğitimi ile bir-

çok okuldan eşin eğitimi kaldırıldı. Klasiklerin çevrilmesinde ivme ya-
vaşlatılıp bundan böyle Doğulu yazarlara ağırlık verildi. Okullarda sür-
dürülen etüd saatleri ve kontrandüler, tümüyle ortadan kaldırıldı. Köy-
lerdeki okul yapım seferberliği durduruldu. Devrimci öğretmenler, koyu
bir baskı altına alındı. Laik eğitim, iş eğitimi, çağdaş ve bilimsel eğitim
geniş ölçüde rafa kaldırıldı.

Gerçekte Yücel, Türk ulusunun yaratıcı gücünü çok boyutlu olarak, or-
taya çıkarmış bir devlet adamıdır. İşin acı olan yanı, kırk dolayında yapıt
verip ülkesine tam bir aydınlanma dönemi yaşatan böyle bir dev eği-
timcinin karşısına, Kenan Öner adlı DP İstanbul İl Başkanı gibi içki yazarı
ve sıradan bir avukatın çıkması ya da çıkarılmış olması. Ne yazık ki bugün
Türk halkı O'nu hep aramakta olup daha yıllarca da aramaya devam ede-
cektir.

2. Hasan-Âli Yücel'in Dil Anlayışı

Hasan-Âli Yücel, Atatürk'ün dilimizin arınması ve uluslaşması için ge-
tirdiği bütün dil çalışmaları içinde, inançlı bir kişilikle yer almıştır. Daha
26 Haziran 1932 tarihinde açılan *Birinci Türk Dil Kurultayı*'na, Millî Eğitim
Bakanlığı Müfettişi olarak katılır. Orada, Türkçe açısından Halk ede-
biyatıyla Divan edebiyatını karşılaştıran bir bildiri sunar.

Bildirisinde, İslamlığın Türk toplumuna yayılmaya başlamasıyla dinin
köklü kavramlarının Arapça, edebiyat kavramlarının da Farsça sözcükler
biçiminde dilimize karıştığını belirtir. Böylece aydınlar arasında, halkın
anlamadığı ve sevmediği karma bir dil oluşmuştur.

Yücel'in görüşüne göre, özellikle Selçuklular'ın ilk dönemleri, Türk dili
ve yazını için karanlık bir yapıya bürünmüştür. Selçuklular'ın son ve Os-
manlılar'ın ilk zamanlarında ise bir halka dönüş devinimi görülüyor. İşte
bu dönemde Sultan Velet, Yunus Emre, Âşık Paşa gibi kişilerin ye-
tiştiklerine değinip, onlardan birtakım Türkçe metinler verir.

O, Dede Korkut'tan alınan Deli Dumrul öyküsüyle, Divan tezkirecisi
Nergisî'den alınmış bir metni karşı karşıya getirir. Özdeş yöntemle Şair
Nefî'nin bir kasidesiyle Halk edebiyatı ozanı Erzurumlu Emrah'ın koş-
masını karşılaştırır. Bu da onun, daha başlangıçtan başlayarak, dil öz-
leşmesine bağlılığının bir kanıtı sayılır. Yücel'in bu bildirisine ilişkin Ku-
rultay tutanaklarındaki bir bölüm konuşması aşağıda belirtilmiştir:

Reis — Söz Hasan-Âli Beyindir.

Hasan-Âli Bey — Biiyik Reisimiz Gazi Hazretleri, Yüksel Kurultayın kıymetli azaları!

Benden önce söyliyien kıymetli müdetkkiklerimiz Türk dilinin eskiliğini, başka birçok dillere kök olduğunu meydana koydular. O tetkikleri dinliyerek Türkçenin mahiyeti hakkında terkip edici unsurlar noktasından tenevvür ettik. Bu unsurlarla teşekkül eden ve dilin mimarisi demek olan edebî lehçelerin eski ve öz Türkçe nümunelerinden biri olan Kudatkubilik hakkında Samih Rifat Beyefendinin mütaalealarını istifade ile dinledik. Kendilerinden sonra ben de dilimizin halk edebiyatında özünü mümkün merteye saklanmış, münevverlerin eseri olan divan edebiyatında ise bozulmuş olduğunu meydana koymaya çalışacağım.

İslâm dini Türk âleninde yayılmaya başladıktan sonra, bir taraftan bu dinin köklü mefhumları Arapça, diğer taraftan birçok edebî unsurlar da Fars kelimeleri halinde dilimize karışmaya başladılar. Münevverler arasında öyle edebî bir dil vücade geldi ki halk onu anlanıyor, anlamadığı için de sevmiyordu.

Bilhassa Selçuklular devri Türk dili ve Türk edebiyatı için karanlık bir devir olmuştur. Selçuk saraylarında hep Farsça söyliyien şairler yer bulmuşlar, bu yabancı dilin hünerverleri, Selçuk Hükümdarlarının takdirleriyle beslenmişlerdir. Fakat şunu da unutmamalıdır ki Farsça söyliyien bu şairlerin mühlüm bir kısmı Türktür. Bununla beraber Selçuk sarayı, İran edebiyatına, Farsça kaidelerle kendilerini metheden şairlere iltifat ettiği için Türk dili bakımsız, Türk edebiyatı sönük kalmıştır. Yalnız Selçukluların son ve Osmanlıların ilk zamanlarında, edebiyatımızda bir halka dönüş hareketi görüyoruz. O zaman muhtelif istiylâlar ve siyasî karışıklıklarla sarsılan halk maneviyetini tasavvuf fikirleriyle sükûn ve huzura kavuşturmak istiyen bir kısım şairler çıkıyor. Mevlâna Celâlettin oğlu Velet, Yunüs Enre, Âşık Paşa bu uyanışın başlı şahsiyetleridir. Sultan Velet, babasının tasavvuf fikirlerini Anadolu Türklerine yaymak için onların anlıyabileceği şekilde çok açık şiirler yazıyor, halka öz Türkçe ile hitap ediyordu "Rabapname"sinde:

Mevlânadır evliya kutbu bilin;

Nekim o buyurdısa anı kılın.

Tanrıdan rahmettir anın sözleri

Körler okursa açıla gözleri

Gene aynı şair:

Uslu kişinin malı sözler olur,

Malını verir bu sözleri alır.

Mal topraktır, bu sözleri candiir

Uslular andan kaçır, bunda durur.

Gözünü aç kim, seni bellü göremi;
Damla gibi denize girem duram.
Nitekim damla denize karılır,
İki kalmaz, damla deniz bir olur.

diyor. Görüyoruz ki bu sözler ne kadar açık, ne kadar karışksız bir Türkçe ile söy-
lenmiştir! Hele Yunüs Enre... O, Türk ruhumun bütün sırrı duyuş kabiliyetlerini
öz Türkçe ile söylemiş büyük bir şairdir. Onun içli sesini hep beraber dinliyelim:

Sen bunda garip mi geldin,
Niçin ağlarsın bülbül hey!...
Yorulup izmi yanıldın,
Niçin ağlarsın bülbül hey!...

Karlı dağlar mı aştın?
Derin ırmaklar mı geçtin?
Yarinden ayrı mı düştün?
Niçin ağlarsın bülbül hey!...

Hey ne yavuz inilersin,
Benim derdim yenilersin,
Dostu görmek mi dilerdin,
Niçin ağlarsın bülbül hey!...

Kanadın açabilürsün,
Açuben uçabiliürsün,
Hicaplar geçebiliürsün,
Niçin ağlarsın bülbül hey!...

Kaleli şehrin mi yıkıldı?
Ya namun arın mı kaldı?
Gurbette yarın mı kaldı?
Niçin ağlarsın bülbül hey!...

Gülüistanlarda yaylarsın,
Taze güller mi yolarsın,
Yavlık zarlıkeylersin,
Niçin ağlarsın bülbül hey!...

Uyludan gözün uyandı,
Uyanup kana boyandı,
Yandı, şol yüreğini yandı,
Niçin ağlarsın bülbül hey!...

Noldu şol Yunüse noldu?
Aşkın deryasına daldı,
Yine baharistan oldu,
Niçin ağlarsın bülbül hey!...

Yünüsten sonra Garipname sahibi Âşık Paşa'yı anmalıyız. Bu büyük Türk, ana dilinin nasıl hakir görüldüğünü, Türkçe'nin nasıl ihmal edilmiş bulunduğunu şu acı sözlerle anlatır:

"Bu fakire de Türk lisanı üzere bu kitabı nazmeylemek vacip oldu. Ta ki onlar da işbu nimetten mahrumı olmayınsın ve iytikatta tariki nâşayesteye gitmiyeler.

Gerçi kim söylendi bunda Türk dili
Lîk malûm oldu maana menzili
Çün bilesin cümle yol menzillerin
Yirmi öyle Türk ve tacik dillerin

Türk ve tacik dillerini öyle hakir görme, ondan tiksınme dedikten sonra ilâve ediyor:

Türk diline kimesler bakmaz idi
Türklere herkez gönül akmaı idi.

Altı yüz sene evvel söylenmiş olanı bu iki mısra, yalnız Âşık Paşa'nın isyan sesi değil, Türk vicdanının kendini hakir görenlere karşı yükselttiği şikâyetçi fer yadıdır.

Böyle söylenmekte Âşık Paşa'nın hakkı vardı. Billassa bu kısa süren devirden sonra öz dille, Türk diline kimseler bakmaz olmuştu. Arap ve Fars dilleriyle edbiyatları yanında, bizimkiler kaba kaya başıları sayılıyordu. Bu fikre misal olmak üzere, Farisîden Türkçeye tercümesini Âşık Paşa'dan yirmi sene sonra bitirmiş olan ve eseri için

'Umur bin Mehenmet bin Aydın işaretiyle ben
zayıf, nahif kul Mesut, Tat dilinden Türkçeye döndürdüm.

diyen "Sülheyl ve Nevbahar" sahibi hakkında, Âşık Çelebi meşhur teskeresinde bakınız ne söylüyor:

"Eğer anların zamanında dahi fenni şiire muhtas sahibi mahsul kimesne mehkul ve mesnu değildir. Amma hiç olmadığı dahi maktu değildir. Ahmet nam bir kimesne şehname bahsinde Sülheyl ve Nevbahar destanını nazmeylemişti. Eğerçi Farisiden

mütercem idi anıma bazı maniler bulmuştur. Zamanına göre yine tab'ı zemanedir. Ve edaları gayet türkânedir. Hengâmı tufuliyette gördüm; gayet kemiyaptır. Galiba halka görünecek yüzü olmadığından verayı hicaptır. Nean ki cemali hüsnü sebebinden yüzü piir nikaptır."

Yazılışı öz Türkçe olan bir eser hakkındaki tahkir edici telâkkileri bundan daha iyi gösterecek başka bir vesikaya ihtiyaç var mı? Divan şairleri, hikâye mevzularını bile Arabin Yusuf Zelihasından, Leylâ Mecnunundan, İranlının Hüisrev ve Şirininden, Şalı ve Gedasından aldılar. Öz dilimiz, onların elinde bozuk ve karışık bir hale geldi. Türk dilinin asilliği, özü yalnız halk arasından çıkan ve sesini halka yükselten halk şiirlerimizin dilinde yaşayabildi.

İslâmdan önceki devirlerde millî sazlarını ve kopuzlarını çaldıkları zaman dinliyenleri coşturan, öz Türkçe ile söyliylen millî şairlerimiz ozanlardır ki islâmdan sonra ancak halk içinde yetişen şairlerin varlığında varlıklarını devam ettirdiler.

Yabancı tesirlere daima şaşmaz ve kolay kandırılmaz zekâsiyle göğüs germiş olan Türk milleti, bu gönülden kopup gelen sesleri Tanrı sesi gibi yüreğinde sakladı. O sesleri işiterek güldü, o sesleri duyarak ağladı.

Onu yerinden oynatan, coşturan, canlandıran ve nihayet acılarını avutan Bakî'lerin, Nef'î lerin tomtraklı sözleri değildi. Köroğlunun, Karacaoğlanın, Dertlinin yüirekten kopan ve koptuğu yer kadar sıcak olan şiirleri idi. Çünkü bunlar Türk milletinin hatıralarını, o hatıraların yaşadığı devirlerde konuşulan öz dile uyar bir dille söylemeğe çalışıyorlardı.

Eğer halk bu millî duyuları yüireğinde bozulmadan saklamasaydı, eğer o duyuları dile getiren halk şairlerinin deyişleri öz dilimizin kaynaklarından çıkan bu saf şiir danıllarını bu kadar da tatmak bizim için müyesser olamayacaktı.

Bu davanın doğruluğunu göstermek için halk ve divan edebiyatlarından manzum, mensur bir iki misal arzetmek, onları karşılaştırmak bize yetecektir.

*Birinci Türk Dil Kurultayı (Tezler-Müzakere Zâhırları)
Devlet Basımevi, İstanbul, 1933, s.205*

Birinci Dil Kurultayı'nda Türk dilinin kökeni, eskiliği, varsıllığı, yaygınlığı, gelişmeleri ve halka yönelişi konuları ele alınmıştır. Kurultay'ın sonunda Hasan-Âli Yücel, Merkez Kurulu üyesi olarak seçilir. Bu arada Atatürk, dilde devrimi gerçekleştirmek üzere, Dil Akademisi yerine, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti gibi bağımsız bir cemiyet kurulmasını istemiştir. Bu isteğe uygun olarak da 12 Temmuz 1932'de, Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulur. İşte aşağıda belirtilen belgeye göre, bu kurulun kurucuları arasında Hasan-Âli de vardır:

Türk Dili Tetkik Cemiyeti Teşebbüs Heyeti

Reis	SAMİH RİFAT BEY Çanakkale Meb'usu
Umumî Kâtip	RUŞEN EŞREF BEY Afyonkarahisar Meb'usu
Veznedar	CELÂL SAHİR BEY Zonguldak Meb'usu
Aza	AHMET İHSAN BEY Ordu Meb'usu
Aza	AHMET CEVAT BEY Muhit Mecmuası Sahibi
Aza	ALİ CANİP BEY Maarif Vekâleti Müfettişlerinden
Aza	HASAN-ÂLİ BEY Maarif Vekâleti Müfettişlerinden
Aza	İHSAN BEY Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Reisi
Aza	RAGİP HULÛSİ BEY Eski Dil Encümeni Kolbaşlarından
Aza	REŞAT NURİ BEY Maarif Vekâleti Müfettişlerinden
Aza	RUŞENİ BEY
Aza	Dr. SAİM ALİ BEY
Aza	YAKUP KADRİ BEY Mardin Meb'usu

(12 Temmuz 1932)

Hasan-Âli, bir eğitim kurulu olan Birinci Eğitim Şurası'nı açarken bile, öztürkçenin önemine değinerek, Türk dili üstüne şunları söylemiştir: *"Anadili, kültür sorununuzun belkemiğidir. Nerede bilim varsa, orada kesinlikle bilimin dili de vardır. Dilsiz bilim olamaz ve olmamıştır. Türk bilimi, Türkçe bir bilim diliyle birlikte varolacaktır."* (Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler, s.25). O, sözcüklerle terimlerin doğru ve yerinde kullanılmasına da dikkatleri çeker. Bilim için, felsefe için, her türlü insan düşüncesini anlatmak için karmaşık kuş dilini değil; Türk dilini dile getirmek ve söylemek gerektiğini belirtir.

Yücel, 18 Ağustos 1934 tarihli İkinci Dil Kurultayı'na Ortaöğretim Genel Müdürü, 24 Ağustos 1936 tarihli Üçüncü Dil Kurultayı'na ise İzmir milletvekili olarak katılmıştır. Bu kurultaylarda, köken sorunlarını çözme konusunda bir kuram ve öneri niteliğinde Güneş-Dil teorisi ile terimler sorunu ele alınmıştır. Hasan-Âli, 1938 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'na getirilince, 7 Temmuz 1941 tarihinde "*Grammer Yarkurulu*"nu kurarak, dil-bilgisi, yazım ve terimler sorununu çözmeye çalışmıştır. Atatürk'ün yönergelerinin ışığında, Türkçe'nin bilim dili olabilmesi ve terimler konusunda tutulacak biricik yolun da, dilimizin kendi kaynakları ve kendi kuralları olduğu saptanmıştır. Böylece bu yıllarda, değişik alanlar için isteklere uygun nitelikte (11.000.000) dolayında terim oluşturulur.

Hasan-Âli, Dördüncü ve Beşinci Dil Kurultayları'nda Bakan olarak, Merkez Kurulu Başkanlığı görevlerini üstlenmiştir. Ne var ki bu göreve, sonradan R. Şemsettin Sirer ve Tahsin Banguoğlu getirilmişlerdir. 19 Aralık 1949 tarihinde Altıncı Dil Kurultayı'na gene milletvekili olarak katılan Yücel, bu kez bilim kurulu üyeliğine seçilir. O, Türk diline olan sevgisini, tâ ölüm gününe değin yüreğinde ve bilincinde sürdürmüştür. Ayrıca, *Dönen Ses* adlı şiir kitabında, tertemiz bir Türkçeye yer verdiği görülür. Onun dil devrimi bağlamında alınan sonuçlardan duyduğu kıvanç da çok boyutlu ve sonsuzdur. Yücel bu alanda da köklü hizmetler veren bir düşünürdür.

Klasiklerin Çeviri İmecesi

Cengiz BEKTAŞ

Çeviri imecesi elbette tek başına bir olgu değildir.

Bir bütüncü davranışın içine oturmaktadır.

Bütüncü davranışın, o günler de, yıllar geçtikten sonra bugünden bakıldığında da, hiç çekinmeden konacak adı: Kültür Devrimi'dir...

Cumhuriyetin olmazsa olmaz ayağı...

Bu nedenle Cumhuriyet karşıtlarının ortaçağın sürdürülmesinden çıkarılanların, bütün kurumlarına karşı çıktıkları bir aydınlanma devinimi...

"Kul değil birey olduğunun farkına varmış, ümmetlikten kurtulup millet olmanın bilincine ermiş insanımız, insanı insan eden nimetlere ulaşmak istiyor, aydınlanmak istiyordu" ¹

H. Âli Yücel, elbette bunun yalnızca ümmetlikten kurtulmak isteyenlerin, kurtulması gerekenlerin değil, aydının da temel sorunu olduğunu biliyordu. "Bir millet içinde yetişecek aydınların muhatap bulabilmesi o millette halkın ve yığınların toptan yükselmesine bağlıdır.

"Eğitim kirizması yapılmamış topraklarda yemimli ağaç nasıl yetişir?" diye sorarak bunun altını çiziyordu. Bana göre de aydın olmanın gerçekliği, halkından kopmamışlık ölçütüne bağlıdır.

Devrim, kendi sürdürebilirliğini sağlamanın gereklerinden biri olarak, Anadolu'ya "irşat heyetleri" yollamayı kararlaştırdığında, Hasan-Âli Yücel Milli Mecmua'da (15.8.1925) şunları yazmıştı:

"Anadolumuz nu reşit değil, onu doğru diiriist tanıtmaktan aciz münevverlerimiz mi? Anadolu'yu irşat, bu bizim hakkımız değil. Önce onu tanımaya çalışalım, ne olduğunu nasıl olabileceğini ve ne olması lazımı geldiğini anlayalım.

Cengiz Bektaş;
1934 Denizli doğumlu. Mimarlık
Teknik Üniversitesi Mimarlık
Bölümünü bitirdi. Mimarlık
yansımalarındaki ödülleriyle
adını duyurdu. *Kişi* (1964)
adlı şiir kitabıyla başlayan şiir
seriyesinde *Akdeniz* (1970),
Mor (1974), *Dört*
Kişiydiler Bir de Ben
(1975), *Yeryüzisinin Yüreği*
(1978), *Yerdeli Gökdeli*
(1980), *Zeytinli Fırın*
Sokağı (1981) kitaplarını
çıkardı, şiir çevirileri yaptı.
Mimarlıkta Eleştiri
(1967) kitabıyla TDK Deneme
Ödüllü'nü aldı. Mimarlıkla
ilgili pek çok yapıtı
bulunmaktadır.

1 Canan Eronat, Hasan-Âli Yücel'e Armağan, Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayınları 22, Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yılığ 1997, Aydınlanmanın Hızı, s.7-45

28 yaşındadır Hasan-Âli Yücel bunları yazdığında.

Cumhuriyet, ancak 10.6.1933 gün 1287 sayılı yasayla bir Milli Eğitim Şurası toplanması kararını alabilmişti... Yasa çıkmıştı ama Yücel'in bakanlığa getirildiği günlere dek de gerçekleştirilememişti.

Temel sorunların nerede düğümlendiğini bulmak, tanıyı iyi koymak için bilgilenmek, çözümler aramak için bir araya gelip birlikte düşünmek, ülkü ve ilkeler çevresinde toplanmak gerekiyordu.²

Bunun için herşeyden önce kararlı, planlı, kapsamlı davranış, bir izlenecede gerekiyordu. Özellikle izlenecede, sıralama yanlılığı hiç olmamalıydı. İmece ve katılım sağlanmalıydı. Katılımın sağlanmadığı tüm etkinlikler aldatmacadan başka birşey değildir elbette...

Ayrıntılara girecek değilim... Gerekmiyor da...

Edebiyatçılarca bu güzel toplu çalışmada konunun bütün yönleriyle ele alınacağından hiç kuşku yok... ABC devriminden, Dil Kurumu'ndan, Tarih Kurumu'na, Mustafa Kemal'in önerisi olan, orduda çavuş olmuş köy gençlerinin altı aylık kurslarla eğitmen olarak yetiştirilmesinden tutun, Birinci Maarif Şurası'na (17.7.1939), Köy Enstitüleri'nden, Ticaret, Erkek Sanat, Yapı Usta Okulları'ndan, Kız Enstitüleri'nden, Erkek Terzilik, Akşam Kız Sanat Okulları'na, Üniversite devriminden, yeni üniversitelerden, Gazi Terbiye Enstitüsü'nden, Konservatuar'a, Resim Heykel Müzeleri'ne ve Beden Terbiyesi girişimlerinden Neşriyat Kongresi'ne, Sözlüklere, ansiklopedilere, her aşama için ders kitaplarına, halk için, köy için, çocuklar-gençler için yayınlara, el yazmalarının günümüze aktarılmasına, çeşit çeşit dergilere dek. Elbette hepsi bir bütünün, tutumun, girişimin, bir Kültür Devriminin parçalarıydı.

Gencecik, gerçekten yoksul, iç donunu ceviz kabuğu ile boyayıp üniforma diye erlerine giydirerek bağımsızlık savaşı vermiş bir Cumhuriyette en zor koşullarda gerçekleştirilen birer devrimdi bu...

Yücel'in bakan oluşundan beş buçuk ay sonra 1.5.1939'da yapılan Neşriyat Kongresi ve onun sonucunda yapılanlar, hem başlı başına bir devrimdi, hem de içlerinden biri olmadan devrimin öteki parçaları gerçekleştirilemezdi. Aka Gündüz 6.5.1939 günlü Tan gazetesindeki yazısında "Neşriyat Kongresi bir rönesans hamlesidir." diyordu...

Amaç Türk Hümanizması'nı kurmaktı gerçekten...

2 Canan Eronat, a.g.y.

Kongrenin en yoğun ilgi gören encümeni "Yayın Encümeni" idi.

Yayın Encümeninin çalışma konularına bir göz atarsanız ne denli ilkeli, tutarlı davranıldığını görürsünüz:

1. Lügat ve ansiklopediler
2. Yüksek mekteplerin ders kitapları
3. Halk için neşriyat
4. Köy için neşriyat
5. Çocuk ve gençlik encümeninin istediği neşriyat
6. Tercüme encümeninin istediği eserler
7. Eski harflerle basılmış el yazması kitaplar

Neşriyat Kongresi'nde alınan karar uyarınca, on ay sonra (28.2.1940) tercüme heyeti Yücel başkanlığında ilk toplantısını yapıyor. Encümenin üyeleri şu kişiler:

Ethem Menemencioğlu (Reis), Mustafa Nihat Özün (Raportör), Abdülhak Şinasi Hisar, Ali Kami Akyüz, Bedrettin Tuncel, Burhan Belge, Cemil Bırsel, Fazıl Ahmet Aykaç, Fikret Adil, Galip Bahtiyar Köker, Halil Nihat Boztepe, Halit Fahri Ozansoy, İzzet Melih Devrim, Nasuhi Baydar, Nurettin Artan, Nurullah Ataç, Orhan Şaik Gökyay, Rıdvan Nafiz Edgüder, Sabahattin Rahmi Eyüboğlu, Sabahattin Ali, Sabri Esat Siyavuşgil, Selami İzzet Sedes, Suut Kemal Yetkin, Şinasi Boran, Yusuf Şerif Kılıçer, Yaşar Nabi, Zühtü Uray.

28.2.1940 günkü toplantıya katılanlar ise şunlar:

Halide Edip Adıvar, Saffet Pala, Dr. Adnan Adıvar, Bedri Tahir Şaman, Avni Başman, Nurettin Artan, Ragıp Hulusi Erdem, Sabahattin Eyüboğlu, Nurullah Ataç, Bedrettin Tuncel, Enver Ziya Karal, Sabahattin Ali, Cemal Köprülü, Abdülkadir İnan, Kadri Yörükoğlu.

Dr. Adnan Adıvar başkanlığında dört toplantı daha yapıldıktan sonra "sürekli büro" kuruluyor. Bu büro 19 Mayıs 1940'da Tercüme Dergisi'nin ilk sayısını yayınlıyor. (Bu derginin 1966'da çıkacak 86. sayısı ile yaşamı duracaktır.) Büronun ikinci temel etkinliği "Dünya Edebiyatından Tercümeler" dizisi 10 yapıtla 29 Ekim 1940'da başlıyor, ilk yapıt Sophokles'in "Kral Oidipus" Bedrettin Tuncel çevirisi...

19 Mayıs, 29 Ekim gibi tarihler bile, konunun, devrimin ayrılmaz parçası olduğunu belirtmiyor mu?

İsmet İnönü'nün 1.8.1941'de yazdığı, her yapıtın başında yayınlanan önsözünü, buraya olduğu gibi alıyorum:

"Eski Yunanlılardan beri milletlerin sanat ve fikir hayatında meydana getirdikleri şaheserleri dilimize çevirmek, Türk Milletinin kültüründe yer tutmak ve hizmet etmek isteyenlere en kıymetli vasıtayı hazırlamaktır. Edebiyatımızda, sanatlarımızda ve fikirlerimizde istediğimiz yüksekliği ve genişliği, bol yardımcı vasıtalar içinde yetişmiş olanlardan beklemek tabii yoldur. Bu sebeple tercüme külliyyatının kültürümüze büyük hizmetler yapacağına inanıyoruz.

Bu önsöz, bana göre sanki bu siyasaya karşı çıkacak olanları "ikna" etmek için yazılmıştır. Bütün bu girişim yalnızca Türk Milleti'nin kültüründe yer tutmak isteyen aydınlara yol açmak için yapılmış olabilir mi? Konunun daha başında değindiğim gibi amaç, bir kültür devriminin alt yapısını oluşturmaktır elbette...

Diziye Hasan-Âli Yücel'in 23 Haziran 1941'de yazdığı önsöz şöyle:

"Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihni unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nisbetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır.

İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet davamız için müessir bellemekteyiz. Zekasının her cephesini bu türlü eserlerin her tür-lüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuına kadar işleyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali zamanda ve mekanda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüphanesi bu yönde zenginse o millet, medeniyet aleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun gelişmesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemeyen Türk müneverlerine şükranla duyuluyum. Onların lümmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş nisli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüphanemiz olacaktır. Billhassa Türk Dilinin bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve saygı duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olmayacaktır."

Hasan-Âli Yücel'in, diziye, üç yıl bile dolmadan 2 Mart 1944'te birinciyle birlikte yazdığı ikinci bir önsöz de şöyle:

'Dünya Edebiyatından Tercümeler' serisinin ilk 109 cildinde yer almış bulunan önsözümde, bu serinin ortaya konulmasında büyük hizmet ve emekleri geçen Türk aydınlarına şükran duygularımı söyledikten sonra, onların hizmetleriyle 5 yıl içinde hiç değilse Devlet eliyle yüz ciltlik bir tercüme kütüphanesine kavuşacağımızı kaydetmiştim. Cumhuriyetin on sekizinci yıl dönümünde bu seriden 13, ondokuzuncu yıl dönümünde 27 ve yirminci yıl dönümünde de 69 cilt eser yayımlanmak suretiyle, beş yılda tahakkuk ettirilmesi düşünülen ilk program, iki buçuk yılda 9 fazlasıyla 109 ciltlik bir kütüphanenin Türk okurlarına sunulmasını mümkün kıldı. Memleket yayım tarihinde gerçek bir hamle ve başarı diye nitelendirilecek olan bu güzel neticeden dolayı, bu serinin ortaya konulmasında, tercümeleri yapanlardan, formları katlayan arkadaşlarımı kadar, hizmetleri geçenlere tekrar teşekkürü kendime borç sayıyorum. Devletin bu alandaki teşebbüsü, yaptıkları geniş tercüme baskınıyla destekleyen hususi yayım kurumlarımızı takdirle ve sevinerek anarım. Cumhuriyetimizin bundan sonraki yıl dönümlerinin her birinde, 'Dünya Edebiyatından Tercümeler' serisinde yüzer cilt eser, yayımlanarak memleket aydınlarınıza önümüzdeki beş yılda 500 kitabın Devlet eliyle armağan edilmesi, yayım programımızın, yerine getirilmesi gereken amacdır. Türk aydınlarının şunu bilmesini candan isterim ki, bize, bu geniş programı gerçekleştirme direktif ve cesaretini veren Tercüme serisinin baş okuyucusu Cumhurbaşkanımız İsmet İnönü olmuştur. Beş yıllık programdaki 500 kitabı dahi az gören Milli Şefimizin arzularını yerine getirmeyi bütün vazifeli arkadaşlarımızla beraber milli bir ödev sayıyoruz."

Gerçekten Hasan-Âli Yücel, çeviri imcesiyile ilgili söylenebilecekleri, bu iki önsözde söylemektedir. Ama bu önsözlerde söylenenin ardı da var... Birincide amaç açıklıkla ortaya konuyor. Sayısal amaç ne olur ne olmaz yürekten geçene göre az biraz kısıtlı belirleniyor. İkincide, daha bir atılım gerektiği konusunda konunun bütün ilgililerini uyarmaktadır gerçekte... Yönetimi de...

Çünkü zaman dardır. Yeni Türk harfleriyle yetişen kuşak yüksek öğrenim yaşına gelmiştir çoktan...³

Neşriyat Kongresi'yle aynı günde açılan (1.5.1939) On Yıllık Neşriyat Sergisi⁴ kimsenin karşı koyamayacağı açıklıkla bir hesaplama gerçekte:

3 Birinci Türk Neşriyat Kongresinin açılış konuşmasından.

4 Bu sergi Ankara Sergi Evi'nde açılmıştır. Yapı uluslararası bir yarışma sonucu tasarımı elde edilmiş, devrimin yalınlığına koşut, çağdaş bir yapıttır. Mimarı devrimin içinde yetişmiş bir avuç Türk mimarından biridir. Ne yazık ki bu yapı da bir Alman mimarı ile neo klasik bir biçimde giydirilmiştir. Neyse ki, hiç olmazsa gene bir kültür yuvasına, Opera'ya dönüştürülmüştür.

İbrahim Müteferrika'dan yeni abc'mizin 1926'da geçerli kılınmasına dek (iki yüz yılda) 28.000 kitap basılmış. (Yılda ortalama 140 kitap) Oysa 1928'den sonraki on yılda 16.603 (yılda ortalama 1606) kitap basılmış. tümü sergilenen 16.603 kitap, Sayın Eronat'ın dediği gibi, aydınların, halkın bilincine sesleniyordu. Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nin açış konuşmasında Hasan-Âli Yücel, konuyla ilgili nedenleri ve soruları dosdoğru apaçık koymuştur:

"Garb kültür ve tefekkür camiasının seçkin bir uzvu olmak dileğinde ve azminde bulunan Cumhuriyetçi Türkiye, medeni dünyanın eski ve yeni fikir mal-sullerini kendi diline çevirmek ve bu alemin duyuş ve düşünüşü ile benliğini bir tercüme seferberliğine davet ediyor. Bunu nasıl yapacağız? Neleri tercüme etmeliyiz ve hangi sıra ile nasıl bir yoldan bu işleri başarmalıyız?"

Soruların yanıtları Kongre'de saptanmıştır.

"Dilimize tercüme ettirilecek, klasikler dahil olarak, en lüzumlularının senelere ayrılmış bir planda tespit edilmesi ve bunların neşri için alakadarlar arasında iş bölümü yapılması"

Çeviri imecesiyle,

1940'da 10

1941'de 13

1942'de 26

1943'de 71

1944'de 103

1945'de 126

1946'da 165 olmak üzere, Yücel döneminin yedi yılında 516 yapıt çevrilmiş dilimize...

1728-1928 arasındaki 200 yılda yalnızca 3534 çeviri yapılmış... Tan-zimata dek batıdan hiç çeviri yok...

Ondan sonraki (Tercüme bürosunun kapandığı 1966 yılına dek) yirmi yılda ancak beş yüz daha...

Kısacası Hasan-Âli Yücel'in kendi deyimiyle⁵ Çeviri Külliyyatı başlı başına bir üniversite olmuştur.

"Nasıl çalışıyordunuz?" diye sordum sevgili Vedat Günyol'a...

5 Canan Eronat, a.g.y

"Haftada ya da on beş günde bir toplanıyorduk..." dedi.

"Kaç para alıyordunuz?" diye sorduğumda şaşırdı sanki.

"Ne parası?"

"Bir emek veriyordunuz... Bir çeviriyi denetlemek kolay mı?"

"Hepimizin bir başka işimiz vardı. Oradan geçimimizi sağlıyorduk. Çeviri bürosu gönüllü işiydi. Para almıyorduk. Başkasını bilmem, ben hiç almadım."

(Oysa Orhan Burian bir denetim ücretinden söz ediyor. Buna az ilerde değineceğim.)

İşte, sayın Vedat Günyol'un bu açıklaması nedeniyle yazımın başlığı da ÇEVİRİ İMECESİ oldu.

Ataç, 20 Mart 1939 günkü Haber gazetesinde "Neşriyat Kongresi" ile ilgili şunları yazmıştı:

"Konuşulacak meseleler arasında, irfan hayatımız için son derece ehemmiyetli olanlar var... Maarif Vekaletinin tercümeleri tetkik için bir heyet kurması zaruridir. İsimleri tesbit edilen eserler tercüme edilmeli; fakat tercüme de neşrolunmadan evvel muhakkak o heyetin tetkikinden geçmelidir. Yıllardan beri düşündüğüm ve memleketimiz için pek lüzumlu gördüğüm bir mecmua vardır... Bir tercüme mecmuası."

Önerisiyle kurulan büronun yasal başkanlığına Nurullah Ataç seçildi. Ama çevirinin nasıl olması gerektiği tartışmasında Sabahattin Eyüboğlu ile anlaşamamışlar. Sabahattin Eyüboğlu'na göre, Günyol'a, sanıyorum ötekilere göre de, Ataç'ın yolundan çeviri Ataçça oluyor... Ataç küsmüş gitmiş... Başkanlığı hep vekâleten Sabahattin Eyüboğlu yürütmüş...

Çevirinin nasıl olması gerektiği tartışması bitip tükenecek bir tartışma da değildir. Cenab Şehabettin'in bile "çeviriye ihtiyacımız yoktur" ⁶ diyebildiği bir dönemin ardından elbette tartışmalar olacaktır. Üstelik bir sonuca da gelinmeyecektir.

Oysa çevirmenlik en eski meslek belki de... İki bağlam arasında bir köprü çeviri... ⁷ Çevirmen bir barış savaşçısı. ⁸ Çeviri, Kur'an'ın çevrilemez olduğu söyleyenler gibi sahipler sınıfının oluşmasını engeller. ⁹

Azra Erhat ile birlikte Sappho çevirisine giriştiğimizde bizde önce

6 Konur Ertop'tan aktarım

7-8 Prof. Hasan Anamur'un Tüyap'ta (1997) yaptığı konuşmadan

9 Yücel, Şubat 1997, sayı:124, Orhan Burian, Denemeler Eleştiriler, Yayına hazırlayan Vedat Günyol, Cem Yayınevi, 1993, sayfa 258

bunun üzerinde tartıştık: ¹⁰

Pek çok kimse şiir çevrilemez demişlerdi...

Böyle söyleyenler bile çok başarılı, çok güzel çeviriler yapmışlardı...

Çevirisiz olunamıyordu işte... Köprü kurabilmek için... Barış için...

Çeviri imcesinde birinci dilden çeviri ilkesi temel alınmasına karşın başlangıçta, antik klasikler birinci dilden çevrilemez deniyor. (Ama ikinci dilden çeviriler de çok sıkı denetleniyor.) Oysa gene Azra Erhat ile Sappho çalışmamızda, Almanca, İngilizce, Fransızca üzerinden çevirmenin doğrudan Türkçe'ye çevirmekten daha sorunlu olduğunu saptadık. Ben kendi adıma buna hiç şaşmadım. Bu coğrafyanın, bu iklimin iki dilinin başka iklimlerin dilleri üzerinden birbirlerine çevrilmeleri bana göre oldum olası yadsınacak bir durumdu...

Ama elbette doğrudan çeviriyi yapabilecek kişileri yetiştirebilmişsek... Bir çağlarda bu coğrafyanın ortak dilini oluşturmuş olan Homer, elbette birgün yeni Homerlerin yetişebileceğini de doğrudan çevirinin çok daha kolay çok daha anlamlı olacağını da muştucusuydu... (Ayrıca şunun da altını çizmek istiyorum sırası gelmişken; bu iklimin dilini yaratan Homeros'u bu iklimin insanları olarak bizler ancak nerdeyse üç bin yıl sonra okuyabilme olanağına kavuştuk çeviri imcesi sonucu...)

1947 yılında bakanlık, Hasan-Âli Yücel'den alınıp Reşat Şemsettin Sirer'e verildiği sırada, Orhan Burian'ın, Yücel'de yayınlanan 'Milli Eğitim Bakanlığı Klasikleri Üzerine' başlıklı yazısı, çeviri imcesinin 1946 yılına dek olan evresinin bir değerlendirmesidir. Kimi yerlerini çıkarıp kısaltarak bu yazıyı özetlemenin yararlı olacağı kanısındayım.

Şunları söylüyor Burian:

Memleket kültürünün bir geçiş aşamasında kurulan bu kitaplık bütünüyle bir anıttır.

Düştünce o kadar yerinde o kadar gerekli ki onun savunmasına söz harcamak bile yersiz.

Orhan Burian, yapılan işin iyi yönlerini şöyle sıralıyor:

Memleketin çeviri sorunları ile kuramsal ve eylemsel olarak uğraşmışları bir araya toplayıp hepsine danışmak

¹⁰ Sappho şiirlerinin çevirileri ve üzerine konuşmalar, Cem Yayınevi

Bu topluluğa dünyanın belli başlı dillerinde klasik olarak tanınan eserlerin bir listesini hazırlamak.

Bu listedeki eserleri beş yıl içinde çevirmeye karar vermek.

Eserleri isteklilere dağıtmak, ama istekli ehliyeti bilinen kimse değilse daha önce çeviri yeteneğini bir denetimden geçirmek.

Gelen çevirileri, merkezde, bir daha, çeviri doğruluğu ve ifade düzgünlüğü bakımından denetlemek; çeviri uygun görüldükten sonra başlanan serinin öbür kitaplarıyla bir örnek bastırmak.

Gene de, Orhan Burian... Önce oluşturulan listeyi eleştiriyor. Seçim işinin, İngiliz ya da Alman edebiyat tarihçilerinin değer yargılarına göre yapılmasının doğru olmayacağını, Türkiye düşünülerek seçim yapılması gerektiğini söylüyor. Sayıdan çok niteliğe önem vermeli diyor.

"Özel kurumların çıkardığı çevirilerin özü ve düzeyi ne olursa olabilir; bakanlığın çevirilerindeyse böyle düzey iniş çıkışlarının bulunmaması beklenir.

Belki şöyle düşümlür: Zararı yok şimdilik arada düzeysiz çeviriler de çıksa olur. İleride bu iş yeniden ele alınır, daha iyi çeviriler çıkarılır. Bu düşünceye olanlar varsa, pek mirasyedice düşünmüyorlar. Sekiz on eser onbeş yirmi yılda yeniden çevrilebilir belki, ama bir klasik külliyat için böyle düşünilemez. Şu sırada düşünce tarihimizin, on altıncı yüzyıldan beri belki en önemli toplu işini görüyoruz. Bir daha bunu yinelemeye ne zaman ne sıra bulunur, Tanrı bilir. Onun için bu kitaplığın kazaı işi olmağa tahammülü yoktur."

(Genç yaşta yitirilen Orhan Burian bugün yaşasaydı kimbilir neler söyler, yazardı. 1945'de okur başına kitap üretimi 10.2, 1985'de 5.3...) Diyor ki Orhan Burian:

"Çevirmen elbet usta olacak; ayrıca zaman da feralı tutulacak. Bakanlık belki zamandan özveride bulunmayı göze alamadığı için çevirilerin düzeyini "Tercüme Bürosu" ile sağlamak yoluna gitti.

Büro bir örnekle, çevirinin hiç değilse fena olmadığı kanısına vardktan sonra kendisine eser havale ediyordu. Bu sayede çeviriler bir hayli pürüzden kurtulmuş oldu; her zaman değilse bile, bazen çok kötü çevirilerin çıkması da önlendi. Ama tercüme bürosu bu uygulamada umulduğu kadar iyi sonuç vermedi. On on beş kişi (hem de ayrıca bir ya da bir kaç görev sahibi olursa) iki yılda (sayfası yirmiden sekiz yüze uzanan) beşyüz cilt eseri baştan başa denetleyemez; denetliyoruz zannederse aldanır. Bu yüzden ki, Bakanlık klasikleri içinde, okuyup hayran kaldıklarımız olduğu gibi, daha ilk sayfasından başlayarak yanlışlara, zevksizliklere rastladığımız çeviriler de çıkıyor. Bunların iyileri çevirmenin kendi

başarısızdır. Kötüleri ise Büro'nun çabasının yetmediğini gösteriyor. Yani umulan dengeli yayını Tercüme Bürosu sağlayamamıştır."

Bu eleştirilerine karşın sözünü şöyle bağlıyor:

"Milli Eğitim Bakanlığı'nın taze bir güçle klasik yayını yürütmeyi sürdürmesini candan, yüreктen dilediğimiz şu sırada, geçmişteki kusurlara değinmek, bence başarılarla övünmekten daha hayırlı gözüktü... Çünkü ortaya konan kitaplık, o kusurlara karşın bütün övünmelerin üstüne çıkacak yüksekliktedir."

Önerilerde de bulunuyor Burian:

"Bir kere, son beş yılın deneyimini geçirenlere yeniden bir liste hazırlanması" yerinde olsa gerek. Bu listenin bel kemiği yine eskisi olacaktır. Ama yenisinde noktalara dikkat etmek uygun düşer:

1. Özel kuruluşların bastıracağı kadar (sözcüğün tam anlamıyla) harcayarak eserlere masraf etmemek. Örneğin, kitapçıların bastırıp kolayca satılabileceği bir kitabı üzerinden hatta bir yıl bile geçmeden, Bakanlık koleksiyonuna almak yersiz bir iştir. Buna karşılık, sürüm tehlikesi yüzünden Ankara Caddesi'nde ilgi gösterilmeyen klasiklere fazla yer vermek doğru olur. (Klasiklerin hepsinin başına, çok kısa bir kaç tümceyle yazarı ve eserini tanıtan bir not katmalı. Uzun önsözler, kendi halinde okuyucuları derin incelemeleriyle yorabilir; onların esere ön yargıyla başlamalarına neden olabilir. Ama dünya edebiyatlarının tarihlerini bilmesi beklenmeyen genel okuyucuya eser sahibinin hangi müllete, hangi döneme bağlı olduğunu, daha neler yazdığını bildirmek gereklidir.)
2. Bu eserlerin çoğunun imgelem ürünü olmasına dikkat etmek.

Büyük toplulukların eğitilmesinde derin etki yapan hep edebi eserler olmuştur. Sağlam bir hazırlık isteyen düşünce eserleri ise sayısı hiçbir zaman hiçbir yerde bine varmayan küçücük topluluklara işleyebilmiştir.

Bu gerçeğe sırtımızı çeviremeyiz. Ancak esas koleksiyonu bozmayacak biçimde bir felsefe eserleri koleksiyonculuğu düzenlemek çok yararlıdır.

3. Yeni listede kitapçı canlıklarında yer bulamayan ama klasikleşmeye yüz tutan belli başlı yeni eserlere de yer ayırmak. Aslında bu işe başlanmıştı. Yalnız arada, elde hazır ve küçük diye üçüncü dereceden eserleri çıkarmaktan sakınmak gerekir.
4. Çevirilerin ayarlı olmasını başka bir temele dayamalı. Deneyim gösterdi ki, çeviri iyi ise denetimciye denetim ücretini almaktan başka bir iş kalmıyor. (Demek ki denetim ücreti alınıyor. C.B.) Fena ise yapamayacağı

ya da yapmak istemeyeceği kadar ağır bir iş kalıyor. Buna göre alınacak önlem, ya eserleri iyi çeviri çıkaracağı bilinen kimselere vermek ve bütün sorumluluğu onların imzasına bırakmak, ya da merkezde bir kurul toplayıp bütün eserleri o kurula çevirtmek ve adsız olarak bakanlık çevirileri diye yayınlamaktır. Klasiklerin çıkarılması bu noktalar göz önünde tutularak sürerse verimin çok azalacağı kesindir; buna karşılık düzeyin yükseleceği çok umulur. Ciltlerin kullanışlı olmasına da dikkat edilirse bütün seriye daha değer kazandırır. Ama çalışmalar şimdiki düzenlemede sürse bile hayır yine çok büyüktür. Yazılarıyla dünyaya dahilliklerini tanıtmış bir yığın insan, iyi ya da kötü, ama hiç olmazsa ilk kez bizlere sesleniyorlar. Sözleri eksiksiz, katıksız kulağıma geliyor. Bu sözler er geç yaşamı ve evreni gözlerimizin önünde aydınlatacak, hayal gücümüzü harekete geçirecek **dilimizin bağını çözecektir**. Zaten klasikler bunun için bizdekenden hatta daha az dengeli koleksiyonlarıyla da birer anıttır.

Orhan Burian'dan böylesine geniş alıntılar yapmam, çeviri imcesinin yapıcı bir eleştirisine örnek verebilmek içindir. Yıkıcı, yok edici, düşmanca eleştirilerin nereye dek vardırılabileceğine örnek de Yücel-Kenan Öner davadır. Yücel'in savunma yapmak zorunda kaldığı bu (eleştiri demeye dilim elbette varmıyor) çirkin saldırıların en hafifine göre Yücel, komünist ya da komünist eğimli yayınlara göz yummuş, ya da destek olmuştur. (Bu suçlamalarda nitelenen yayınlardan başlıcaları klasikler, 48 şair adlı antoloji, Türkçe Metinler, Yurt ve Dünya'dır.¹¹)

Hasan-Âli Yücel'in kişiliğinde tüm Cumhuriyete saldırmıştır gerçekte. Ama kimileri görmezlikten duymazlıktan gelebilmişlerdir... Bunu yalnızca günümüze nasıl gelindiğinin küçük bir tanıklığı olarak söylüyorum. Bu gün de, Cumhuriyet düşmanları, laiklik düşmanları, aydınlanma düşmanları karşısında kimilerini yalnız bırakmayalım diye söylüyorum.

Çeviri İmcesi'nin Türkiye'nin kültür yaşamını nasıl etkilediğinin bütün boyutlarıyla ortaya konulması, sanıyorum uzun sürecek, bilimsel çalışmalarla ancak olanaklıdır ve birgün kesinkes yapılmalıdır.

Burian'ın dediği gibi çeviri girişimiyle **dilimizin bağının çözülmesi** bir yana, örneğin ben kendimi bu çabadan aydınlanma payını alabilmiş biri olarak görüyorum. En azından bizim kuşağımızın aydınlarını bu çabanın ürünleri saymak yanlış olmaz...

Bu gün orta çağdan kendini kurtaramamış, kendi aklını kullanma er-

11 Yücel-Öner Davası, Feyzullah Ertuğrul, Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yıllığı 1997, sayfa 385

ginliğine erişememiş olanlara karşı, Başaran'ın deyişiyle öcücülere, korkutuculara karşı üstelik devlet gücü arkamızda olmadan durabiliyorsak bunda Çeviri İmecesi'nin payı olduğuna inanıyorum.

Bugün, yarım yüzyıl önce Burian'ın ve başkalarının (hatta Hasan-Âli Yücel'in bile) devletten bekledikleri yayın girişiminin, örneğin şu son çağın hükümetlerinden beklenemeyecek denli ciddi işler olduğunu biliyorsak, onlardan gölge etmemelerinden başka bir şey istemeyebiliyorsak bu da o aydınlık girişiminin sonucudur.

Bu son söylediklerim, kendini aydınlanmış sayanların borçlarının ne olduğunu da ortaya koymaktadır.

Başaran'dan dinlediğim gerçek bir öyküyü aktarmak istiyorum size:

İnönü bir Köy Enstitüsü'nü (Savaştepe, 1942) gezmektedir. Tarım alanlarında da neler yapıldığını görmek ister, dışarı çıkar... Yamaçta sürünün başında bir kız görür. Yanına varır, söyler.

Bir ara sorar:

— Heybende ne var?

Açar heybesini gösterir kız:

Ekmek, bir iki köfte, bir de kitap...

Klasiklerden Antigone...

Duygulanır... Çevresindekilere der ki:

— Her insanımızın ekmeğinin yanında bir kitap bulabildiğimizde bu iş çözülür.

Bu savaşımın durakladığını, işleri tersine çevirmeye çalışan karanlık kafaların, yeniden çoğalmaya başladıklarını biliyoruz değil mi?

Yücel'lerin rahat uyumaları için değil, kendi çocuklarımızın gelecekleri için aydınlanma savaşına bütün olanaklarımızla katılmak boynumuzun, varoluşumuzun borcu...

Hasan-Âli Yücel ve Türk Hümanizması

Emin ÖZDEMİR

Hasan-Âli Yücel, sözcüğün gerçek anlamıyla hem bir aydınlanmacı hem de bir kültür ve uygarlık savaşıdır. Onun birbirini besleyen, birbiriyle örtüşen bu iki yönü üzerinde benden önceki konuşmacılar durdular; sanıyorum benden sonraki konuşmacılar da duracaklardır. Doğaldır bu, çünkü bir bütündür insan. Bunun gibi sunulan bildirilerde "Hasan-Âli Yücel'in kimlik kumaşı nasıl bir tezgâhta dokunmuştur?" sorusu sorulacak; sorunun yanıtı onun eylemini oluşturan şu atılımlarda aranacaktır:

İlkokuldan üniversiteye değin eğitim ve öğretim izlencelerini ulusal ve çağdaş bir içerik üzerine oturtması; soran, sorgulayan, eleştirel düşünme alışkanlığını kazanmış, kendi yazgısının demircisi olan insanlar yetiştirmeyi eğitimin temel işlevi olarak belirlemesi.

Köylüyü köleliklerin her türlüşünden kurtaracak, onu yurttaş olma bilincine kavuşturacak köy enstitüleri eylemi başlatması.

Batının ve Doğunun kültür kaynaklarıyla insanımızı tanıştırmayı; düşün ve duygu dünyamızın sınırlarını genişletecek soy yapıtları çeviri seferberliğini sürdürmesi.

Türkçeyi yabancı dillerin boyunduruğundan kurtararak, onu bilim ve felsefe dili katına çıkaracak çalışmalara öncülük etmesi.

Devlet tiyatrosu, opera ve orkestralarının kuruluşların sağlanması.

Nirengi noktalarıyla değindiğim bu atılımlar daha da çoğaltılabilir kuşkusuz. Acaba bütün bunların, başka bir deyişle Hasan-Âli Yücel'in eyleminin çartalanında yatan temel özlem nedir? Ben bu soru doğrultusunda ayrı ayrı adlarla andığımız ve adlandırdığımız atılımlarını bir ana noktada odaklaştırmayı deneyeceğim: Hasan-Âli Yücel'in atılımlarını yönlendiren anadüşünce bir Türk hümanizması yaratma özlemidir.

Emin Özdemir;
günümüüz yazarlarından.
1931'de Kenaliye'de doğdu. Panuıkpınar Köy, Ankara Gazi Eğitim (1951) Enstitülerini bitirdi. Çeşitli okullarda öğretim görevlisi olarak çalıştı. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden emekli oldu. Özdemir, dil ve meslek kitaplarının yanı sıra, edebiyat üzerine makaleler, denemeler, incelemeler, eleştiriler yayımladı. Yapıtlarından bazıları: *Yazma Tekniği* (1967), *Düşüncenin Toprağı* (Denemeler, 1980), *Yazı ve Yazınsal Türler* (İnceleme, 1981), *Türkçe Öğretim Kılavuzu* (1980), *Okuma Sanatı* (1988), *Edebiyat Bilgileri Sözlüğü* (1990), *Dil ve Edebiyat Öğretimi* (1990).

Yalınlaştırarak söylersek, tarihsel bağlamda hümanizma, insanı ve insancılığı her şeyin temeli, her şeyin ölçütü sayan bir yaklaşımın, bir eylemin adıdır. İnsan aklına vurulan prangaların kırılması, aklın özgürleştirilmesidir. İnsanı hor gören, daha doğrusu yoksayan anlayışın yıkılmasıdır. Softalıkların, bağnazlıkların karşısına aklın eleştirel kullanımıyla dikilmeyi, karşı durmayı buyuran bir düşünce yöntemidir hümanizma. Onun bu yönüne değinirken, bir denemecimiz Vedat Günyol şöyle diyor: *"Rönesansla birlikte Avrupa'da gelişen hümanizma akımı, softalığın karşısına yeni bir düşünüş yöntemiyle çıkıyordu. Bu, özgürlüğü, bilgiyi, hoşgörüyü ve özellikle gerçeği araştırma kaygısının gerektirdiği şüpheliği getiren bir düşünüştü. Hümanizma insana, kendinde bulduğu kaynaklarıyla (aklı, sezgisi, belleği ve hayal gücüyle) çevresine bakma, dünyayı ve kendini anlama yetisini sağlıyordu. İnsan her şeyin ölçüsü oluyordu.*

Hümanizmanın tarihsel bağlamda ele alınan bu anlamıyla Hasan-Âli Yücel'in özlemini çektiği, gönül verdiği Türk hümanizması arasında bir kanbağı kurulabilir elbette. Yukarıda nirengi noktalarıyla sıraladığımız atılımların tümünde amaç, Türk insanının köylüsüyle, kentlisiyle özgürleştirmedir. Dogmaların tutsağı olmuş, kendini Tanrının yarattığı bir avuç balçık olarak hor gören, kulluktan yurttaşlığa geçememiş insanımızın birey olarak kendi varlığının bilincine ulaşmasını sağlamadır.

İnsanımız nasıl özgürleşecek? Kendi varlığının ya da benliğinin bilincine nasıl varacak? Kestirmeden soralım, Türk hümanizması nasıl gerçekleşecek? Bu soruların üzerinde düşünen bir başka denemecimiz Orhan Burian şöyle bir saptamada bulunuyor:

"Hümanist düşünüş Avrupa'da doğduğu sırada bir yandan da Rönesans sanatçıları sözle, ezgiyle, renkle taşla didinip çırpınarak kendi halklarına milliyet bilincini vermeye çalıştılar. Oysa yüzyıllar var, bize sözüyle ezgisiyle taşıyla sanatçılarımız; dehasıyla bilginlerimiz; kahramanlığıyla -ania en çok toprağa geçen kanıyla- adsız dedelerimiz Türklüğümüzü verdi. Bu bakımdan diyeceğiz ki bizim için, daha önce hiçbir ulus için olmadığı şekilde benliğin iki türlü kavranması gerekir: Tarihi içinde Türk olarak, geçmiş ve gelecekte insan olarak."

Türk hümanizmasını oluşturacak bu, zaman içinde kendini tanıma nasıl gerçekleşecek, yaşama nasıl geçirilecekti? Sorunun yanıtını Hasan-Âli Yücel'in dilsel yöneliminde olduğu kadar, çeviri seferberliğinde bulabiliriz. Çünkü zaman içinde kendimizi tanımanın baş koşulu, düşünebilme ve değerlendirme yetisini kazanmadır. Bunu da sağlayacak temel etken dildir.

Söylemek bile fazla, kişinin düşünme ve değerlendirme yetisini et-

kisizce kullanabilmesi anadiliyle düşünmesine, düşünceyi anadilinde biçimlendirmesine bağlıdır. İnsan tek bir dilde açık seçik düşünebilir, açık seçik anlatabilir kendi öz dilinde. Öyleyse Türk hümanizmasına giden yol, anadilin toprağından geçecektir. Yabancı söz değerlerinden arınmış, kendi öz değerlerine kavuşmuş bir Türkçeden...

Sözvarlığını yabancı öğelerin doldurduğu bir dille çağdaş ve ulusal bir eğitim de gerçekleşemez. Gerçek anlamda aydınlanmaya da ulaşamaz. Burada bir aydınlanmacımızın, Macit Gökberk'in tanıklığına başvuralım: *"Aydınlanmada bulduğumuz bir eğilim: Aklın buluşlarını herkese mal etmek, bilgiyi geniş yığına indirmek, kısaca bilginin ışığı ile herkesi aydınlatmaktır. Bundan da ulus ölçüsünde bir eğitim davası çıkar. Bu eğitimde dilin rolü çok büyüktür. Çünkü dil, bir bakımdan, ortak dünyanızdaki nesnelerin işaretleri, bilgileri içlerine döktüğümüz kalıpların bir dizgesidir. Bilgilerinizi ancak dil formunu aldıktan sonra hem kalan hem de başkalarına bildirilebilen bir nitelik kazanırlar. İmdi: Bilgilerinizi taşıyan dil kalıpları ne kadar ışıklı ve aydınlık, ne kadar anlaşılır olurlarsa, bunların başkalarına bildirilmesi, başkalarınca kavranmaları da o kadar kolay olur. Yabancı sözler de, hiçbir zaman anasüdiünü emer gibi benimsediğiniz anadili gibi anlaşılır ve kavranılır olamazlar... Bu da ulus eğitimi içinde büyük bir engeldir.*

Türkçeyi kendi öz değerlerine kavuşturma çabalarıyla çeviri seferberliği gerçekten birbirinden ayrılmaz. Bir kâğıdın iki yüzü gibidir. Dillerin birbirine çevrilmesi kültürel iletişimin yanı sıra, dillerin soluğunu da genişletir, zenginleştirir onları. Nitekim Türkçemizin kavram dağarcığının zenginleşmesinde, yeni kavramları karşılayan yeni söz değerlerinin yaratımında bu seferberliğin büyük payı olmuştur. Sophokles'ten Shakespeare'e, Shakespeare'den Çehov'a değin, soyyapıtların Türkçeye çevrilmesi, dilimizin soluğunu güçlendirmiş; düşün, düş ve duyarlık evrenimizin sınırlarını genişletmiştir. Daha kuşatıcı bir deyişle düşün ve yazın yaşamımızda yeni açılımlara, yeni tomurcuklanmalara olanak sağlanmıştır. Ayrıntılara yönelmeden bu açılımı şu noktalarda toplayabiliriz:

Yazarlarımız, ozanlarımız kendi öz değerlerimize yönelme, halk dilinin ve kültürünün sunduğu olanaklardan yararlanma yönemesi içine girmiştir. Bu, yazının halklaşması ve ulusallaşması demektir bir bakıma. Yazınsal bağlamda halkçılık, halktan aldığını işleyip yine halka vermedir. Öyle ki, halk dilinden alınan ürün, yoğurt, **abartma**, **alan**, **doruk**, **koyak**, **ekenek** gibi sözcükler şiirlerde, öykülerde, romanlarda kullanım alanına çıkararak yine halka sunulmuştur.

Bunun gibi Yunus Emre'nin, Pir Sultan Abdal'ın, Karacaoğlu'nın şiirsel soluğuyla çağdaş ozanlarımızın soluğu şiirlerde emişmeye, buluşmaya başlamıştır. Bu olguda Hasan-Âli Yücel'in düşlerini süsleyen Türk hü-

manizması özleminin büyük payı vardır elbette. Yaşar Kemal'in nitelendirmisiyle bir **halk aşısı**dır bu. Bu aşıyla şiirimizin izleksel haritasında büyük değişimler olmuştur. Şiirsel söylem de aynı yönde gelişip değişmiştir. Örneğin Cahit Külebi Karacaoğlu'na "bacanak" diyecek ölçüde kendine yakın bulur onu. Bunun gibi Türkçe'nin büyük ozanı Melih Cevdet bir yandan, "Tanrıçaların en tanrısı / Güzel belikli Kirke eyitti" diye şiirler yazarken, bir yandan da "Karacaoğlu'nun Bir Şiiri Üzerine Çeşitlemeler" yazar şu türden dizelerle: "Dün gece, dün gece gördüm düşümde / Kömür gözlümden ayrı düşmüşüm / Sevdamin avucunu bastırıyorum geceye / Yağıyor dağlara kar benim için..."

Şiirimizdeki bu söylemsel ve izleksel değişme, yazının ulusal kimliğine kavuşması yönünde Yahya Kemal'in özlemini çektiği bir ilkenin yaşama geçirilmesiyle sağlanmıştır. Yahya Kemal, "mektepten memleketeye dönelim" diyordu. Onun için mektep Batı, memleket de ulusal kişiliğimiz anlamını taşıyordu. Ne ki, bu ilkenin bilincine varabilmek için de okula gitmek gerekiyordu. İşte bu okul, Hasan-Âli Yücel'in dil ve çeviri seferberliğiyle dilimize kazandırdığı yapıtlar olmuştur. Bu okuldan geçen yazarlar, ozanlar "okuldan ülkeye" dönmüş; anadilin toprağında üretmeye başlamışlardı yapıt ve yaratılarını.

Şiirimizin kan dolaşısındaki bu değişim salt halk diline, halk şiirine dayanma, o kaynaklardan beslenmeyle sınırlı kalmamıştır. Divan edebiyatından da yararlanma yoluna gidilmiştir. Attila İlhan'dan İlhan Berk'e, Hilmi Yavuz'dan Behçet Necatigil'e değin birçok ozanımız Divan şiirinden esintiler ağıdirmışlardır şiirsel söylemlerine.

Okuldan ülkeye dönüş, şiirimizde görülmez yalnızca. Düzyazımızda özellikle de roman ve öykümüzde kendini göstermiştir. Çeviri ürünleriyle beslenmiş köy enstitülü kökenli yazarlar yeni bir ses, yeni bir soluk getirdiler öykü ve romanımıza. Bu yeniliğin özünde, insana, köye ve köylüye bakış açılarındaki gerçeklik yatar. Bunu da beslendikleri kaynaktan, çeviri ürünlerinden kazanmışlardır. Buna bir de kökenleri ve yetiştirmeleri eklenirse ortaya koydukları ürünlerdeki çarpıcı gerçekliğin nedenleri anlaşılır. Terimsel bir adlandırmayla gözlemci gerçekçiliktir bu...

Köy enstitülü kökenli yazarlar, gözlemci gerçekçilik doğrultusunda romanlarını, öykülerini oluştururken, bir başka açıdan onların eylemleriyle kesişen Yaşar Kemal'in, Orhan Kemal'in, Kemal Bilbaşar ve Kemal Tahir'in arayışlarını anmak gerekir. Hasan-Âli Yücel'in özlemini çektiği Türk hümanizması içinde bu yazarlarla onların izinde gidenlerin önemli bir yeri vardır. Romanımızın yaslandığı kaynaklar yönünden köklü bir değişim bu yazarların çabalarıyla gerçekleşmiştir çünkü. Ayrı ayrı yönlerden

de olsa Kemal Tahir'in şu sözlerinde birleşmiş gibidirler: *"Batı romanı nereden kaynaklanmış? Masaldan halk hikâyesinden mi? Tamam! Benim de masalını var, halk hikâyem var... Öyleyse romanımı oturtacağım temel var bende."*

Kaynaksal değişim ister istemez dilde de değişimi zorunlu kılacaktır. Sözlü yazın dili, roman haritamızda başlıbaşına bir bölge oluşturan bu romancılarımızın ürünlerini besler, emzirir. Bunun nedencesini de şöyle açıklar Yaşar Kemal: *"Bir romancı için -eğer o romancı yeni bir roman dili yaratmak gücünde ise- sözlü edebiyat erişilmez bir kaynak olur. (...) Benim temelimde ne kadar bir Balzac, Dostoyevski, Gogol, Çehov varsa o kadar da Köroğlu olduğunu sanıyorum."*

Bütün bunların artalanında Hasan-Âli Yücel'in eylemi yatar. Şiirimizde, öykü ve romanımızda görülen bu değişimlerin dışında, akımlar yönünden oluşan açılımları ya da deneyimleri de yine bu eyleme bağlayabiliriz. Bunaltı yazarlarının çizgisinde varoluşçu felsefeyle ürünlerini oluşturmaya çalışanlar... Bunun gibi toplumcu ve devrimci gerçekçilik anlayışına bağlı kalanlar... Doğal olarak bu eylemden beslenmiş, etkilenmiş yazarlarımızdır.

Hasan-Âli Yücel'in düşlediği Türk hümanizmasının tohumları yazınımıza özgü değildir elbette. Ahmet Adnan Saygun'un, geleneksel müzik birikimimizi değerlendiren ve çoksesli Türk müziği yaratmayı amaçlayan çalışmalarındandır. Sivas Halayı'ndadır, **Bir Tutam Kekik'** tedir...

Ruhi Su'nun sesinde ve seslendirdiği türkülerdedir. Kestirmeden söylemek gerekirse, bize bizdenliğimizi sözle, sesle, renkle duyuran sanatçılarımızın eylemindedir.

Yücel-Öner Davası ve Dönemin Koşulları

Feyzullah ERTUĞRUL

Giriş

"Yücel Davaları" denildiğinde sanırım Yücel-Öner Davası'nı ve bununla ilgili birkaç davayı anlamak gerekir. O birkaç dava da aslında ayrıntıdır ve hepsi de Yücel-Öner Davası sürecinde, Sanık Öner ile kimi tanıklar tarafından ya mahkeme önünde ya da yayın yoluyla yapılmış Yücel'e yönelik "*hakaret*"ler için Yücel'in açtığı davalardır. Biri dışında bunların tümü sanıkların "mahkûmiyet"i ile sonuçlanmıştır. Bunun dışında bir de Bakanlığı döneminde gene ırkçı-turancılardan kimileri aleyhine açılmış davalar vardır. Bu davalar da Yücel-Öner Davası'nın yanında anılmaya değer olmayan "*hakaret*" davalarıdır.

Bu durumda, bize düşen konuyu asıl, Yücel Öner Davası olarak algılamak ya da bu dava ile sınırlamak herhalde yanlış olmalıdır.

İlk bölümde Dava, önemli yanlarıyla özetlenmektedir. Ardından, olay tarihini de kapsayan 1940'lı yıllarda Türkiye'de ve dünyada olup bitenler, ekonomik, toplumsal, ideolojik ve siyasal yönleriyle anlatılmaktadır. Çalışma, bu davada karşı yanı simgeleyen asıl kişi olarak Nihal Atsız'ın ideolojik ve siyasal kimliğini açıklayan kimi düşünceleri ve Yücel'in bunların yanıtlarını da kapsayan kimi görüşlerinin aktarılmasıyla son bulmaktadır.

Davanın Özeti

Yücel-Öner Davası; Yücel'in kendisine hakaret edildiği savıyla Ankara C. Savcılığı'na 17 Şubat 1947'de başvurması üzerine ve bu başvuruyu yerinde gören Ankara C. Savcılığı'nın 19 Mart 1947 günü girişimiyle Ankara 3. Asliye Ceza Mahkemesi'nde açıldı. İlk duruşması 17 Nisan 1947'de

Feyzullah Ertuğrul;
1926'da Muğla'da doğdu.
Kızdçullu Köy
Enstitüsü'nü, daha sonra
Gazi Eğitim Enstitüsü
Pedagoji Bölümü'nü
bitirdi. İlkokul
öğretmenliklerinde,
ilköğretim
müfettişliklerinde bulundu.
1967'de Türkiye
Öğretmenler Sendikası
(TÖS)'ün, 1989-1990'da
Eğitimciler Derneği
(EGİT-DER)'in Genel
Başkanlıklarını yaptı.
Bilgi Yayınları arasında
çıkaran biri Köy
Çocuklarından Anılar,
öteki de Rüzgâr Salıncağı
adlı iki çocuk kitabı var,
iki de meslek kitabı.

başlayan davaya yol açan olay, dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in 29 Ocak 1947'de TBMM'de yaptığı konuşmaydı.

Bakan'ın bu konuşması Giresun milletvekili Ahmet Ulus'un İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nca 16 Aralık 1946'da kapatılmasına karar verilen Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi'nin (ki Bakan bu partilerin "örtülü olarak" Şefik Hüsnü ve Esat Adil tarafından kurulduklarını söylüyordu) ve bunlara bağlı sendika ve gazetelerin durumlarına ilişkin sorusunun yanıtıydı. Sonuçta Bakan, *"son söz adaletindir"* dediyse de *"kanunların yasak ettiği faaliyetlerde bulundukları tespit edilmiştir"* ve *"suçlular kaza mercilerinin elindedir"* diyerek TBMM'ne bu partilerin, sendika ve gazetelerin kapatılacağı güvencesini verdi.

İçişleri Bakanı Sökmensüer, Meclis'teki bu konuşması boyunca Türkiye'de komünistlerin demokrasinin geliştirilmesi yönünde CHP tarafından atılan her adımdan yararlanmaya kalkıştıklarını, Demokrat Parti kurucularıyla bağımsız milletvekili Mareşal Fevzi Çakmak'a "çengel" atıklarını savladı ve sözlerini doğrulamak için de 1945-1946 yıllarında Komünist Parti ve bu partiye şu ya da bu ölçüde yakınlığıyla bilinen Şefik Hüsnü, Cami Baykut, Zekeriye Sertel ve Tevfik Rüştü Aras tarafından yazılmış yazı ve mektupları açıkladı.

Değişik tarihlerde yazılan ve değişen koşullara göre farklılıklar içeren bu belgelerde;

– **Faşizme ve Vurgunculara Karşı Demokrat Mücadele Cephesi** adı altında bir örgütlenmeye gidileceği,

– *"Türkiye'nin bir Sovyet Cumhuriyeti"* olmasına çalışılacağı ve *"siiratlle Sovyetlerle anlaşılması"* gerektiği,

– CHP'nin "galip" devletlerden yardım koparabilmek için muhalefete karşı demokratik bir tutum sergilediği,

– Faşizme, vurgunculara karşı oluşturulacak cephede her türlü sol eğilimli gruplara ve faşist, faşizan öğelerden temizlenmesi koşuluyla CHP'ye de yer verileceği,

– DP muhalefetiyle dayanışma içinde olunacağı, Adnan Menderes'ten Celal Bayar ve Fuat Köprülü'den Görüşler Dergisi için "yazı" sözü alındığı, aynı dileğin Mareşal Çakmak'a da iletildiği,

– Mareşal F. Çakmak'ın *"halk nezdindeki teveccüh ve itimadını sarsmak için"* CHP ile DP'nin *"adeta elbirliğiyle"* çaba harcadıkları,

– DP'nin 1946 seçimlerinde yapılan "suistimallere" karşı halkın isyanını temsil edemediği ve CHP'nin oyunlarına boyun eğdiği,

– Bu durumda *"halkın nezih ve mukaddes heyecanını"* ancak Mareşal Çakmak'ın kanalize edebileceği ve onun, *"Meclis'in, Hükümet'in ve Cumhuriyyəsinin gayri meşru olarak kurulduğunu"* Meclis kürsüsünde dile getirdikten sonra milletvekilliğinden istifa etmesi ve *"gemisi batmak üzere bulunan bir amiral gibi bayrağı alarak dışarda halkla beraber onun haklarını ve davasını 'savunmasının' zaruri bir hareket"* olacağı ve tüm ulusun böyle bir hareketi destekleyeceği anlatılıyordu.

İçişleri Bakanı Sökmensüer şöyle diyordu:

"Bu mektup, TBMM'nin meşru olmadığını millete göstermek için Demokrat Parti (DP) Meclis Grubu'nun Meclis'i terketmek hareketini teşvikte nuvaffak olmayan solcuların DP'den ümitlerini keserek Meclis'in kanunî ve meşru durumunu baltalamak için Mareşal Çakmak'ı alet olarak kullanmak yoluyla ayartıcı teşebbüslere nasıl devam ettiklerini pek açık surette göstermektedir. Bu suretle Mareşal'in hizmet yıllarında kazandığı hürmet sermayesini yıkmak için bir tahrik sermayesi için kullanmak teşebbüsü azanî kuvvetini bulmuş demektir. DP'yi idare edenlerin komünistlerin bu aldatıcı taktiklerine alet olmadıkları için gösterdikleri uyanıklığı memnuniyetle karşılıyoruz. (Alkışlar)

İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in TBMM'deki bu açıklamasının ardından Mareşal Fevzi Çakmak basına bir demeç verdi. 5 Şubat 1947 günlü Kuvvet Gazetesi'nde çıkan bu demecinde Mareşal şöyle diyordu:

"Ben daha iş başında iken eski bir Millî Eğitim Bakanı'nın bu faaliyeti destekleyen harekâtından dolayı Hükümet'i resmen ikaz ettim. Kimse kulak asmadı ve sonra Hamidiye Köy Enstitüsü'ndeki komünist yuvasından bahsettiler..."

Bunun üzerine, Yücel, 8 Şubat 1947 günlü Ulus Gazetesi'nde Fevzi Çakmak'a yönelik bir Açık Mektup yayımladı ve bu mektubuyla Mareşal'e, demecinde *"eski bir Millî Eğitim Bakanı"* dediği kişinin kendisi olup olmadığını, hangi komünistlerin nasıl desteklediklerini, kendisinin bu konuda hükümeti zamanında uyarıp uyarmadığını sordu. Mareşal'den yanıt alamayınca ikinci bir Açık Mektup'la bu soruları yineledi. Ama yanıt Mareşal'den değil Kenan Öner'den geldi. Hukuk profesörü, Adalet Bakanlığı eski müsteşarı, ırkçı-turancı devinimlerin büyük kuramcısı Nihal Atsız'ın avukatı ve DP'nin Kongre Divanı ve İstanbul İl Başkanı Kenan Öner'in *"Evet o Maarif Vekili sizsiniz"* diye başlayan ve Cemalettin Saracoğlu'nun sahibi ve Yazı İşleri Müdürü olduğu Yeni Sabah Gazetesi'nin 11 Şubat 1947 günlü sayısında yayımlanan Açık Mektubunda şöyle deniliyordu:

"Siz yalnız komünistleri Bakanlığınızda beslemekle, uğradıkları hücumlara karşı onları müdafaa etmekle de kalmadınız. Bakanlığınızın telkinleriyle mil-liyetçilik belasını başlarına soktuğunuz tam 23 genci İspanyolların engizisyonlarınıu rahmet okutacak işkencelerle ezdirdiniz, harap ettiniz, harpladınız..."

Bunun üzerine, Yücel, "haysiyet ve şerefine tecaviiz" edildiği gerekçesiyle Kenan Öner aleyhine Ankara 3. Asliye Mahkemesi'nde davacı oldu.

Yücel'in avukatlığını Prof. Bülent Nuri Esen yaptı. Yanı sıra Galip Hik-met İpek de avukatıydı.

Sanık Öner Yücel'e karşı kendisini savunacak yerde daha baştan Mah-keme'den söz konusu Açık Mektubundaki suçlamalarını tanıtlama (ispat) hakkı istedi; bu isteğin, yasa dışı ve sanıktan yana bir tutumla Mahkeme'ce kabulünden sonra da saldırıya geçti.

Artık dava süreci, Mahkeme'nin bu kararını izleyen öteki yanlı tutum ve kararlarıyla Yücel'in savunmaya geçtiği ya da sanık konumuna dü-şürüldüğü bir sürece dönüştü. Başka bir deyişle, dava, Öner'e yönelik ha-karet davası olmaktan çıktı; fiilen davacı Yücel'i davalı kılan bir siyasal dava niteliğine dönüştü. Üstelik Sanık Kenan Öner'in ve tanıklarının suç-lamalarında Yücel'e yakıştırılan eylemler, onun Bakanlığı dönemindeki uygulamaları kapsamına giriyordu. Bu nedenle "Bakanları... görevlerin-den doğacak işlerden dolayı yargılamak için Yüce Divan kurulur" hük-münü içeren Anayasa'nın 61. maddesine uyarak Mahkeme'nin görevsizlik kararı vermesi ve davanın kurulacak Yüce Divan'da sürdürülmesi ge-rekiyordu... Ama mahkeme Yücel'in avukatlarının ısrarlarına karşın gö-revsizlik kararı almayarak yargılamayı sürdürdü.

Yücel-Öner Davası'nın siyasal niteliğini daha büyük bir açıklıkla gö-rebilmek için bu davadan yaklaşık 3 yıl önce ve Yücel'in Bakanlığı dö-neminde yaşanan, Sanık Öner tarafından ve tanıklarınca Yücel'e yöneltilen suçlamaları kanıtlamak üzere göndermelerde bulunulan 3 olayın anım-sanmasında yarar vardır:

Bunlardan ilki 26 Nisan 1944'de başlayan Sabahattin Ali - Nihal Atsız Davası'nın 3 Mayıs 1944 günlü duruşmasında ve Ankara Ulus Mey-danı'nda yaşanan ırkçılık-turancılık gösterisidir.

Nihal Atsız, Orhun Dergisi'nin Mart ve Nisan (1944) sayılarında üst üste iki mektup yayımlamıştı. "*Başbakan Saracoğlu Şiikrii'ye Açık Mektup*" baş-lıklı bu mektupların ikincisinde Sabahattin Ali, Pertev Naili Boratav, Sad-rettin Celal ve Ahmet Cevat'ın adlarını vererek Millî Eğitim Bakanlığı (MEB)'nin komünistlerden temizlenmesini, değilse Yücel'in Bakanlıktan

istifa etmesini istemiş, bu arada Sabahattin Ali'ye "vatan haini" demişti.

Sanık Öner'in, Yücel-Öner Davası'na yol açan mektubundaki suçlamaları kanıtlamak üzere Mahkeme'ye sunduğu belgeler arasında, kendisinin en ağırlıklı bir yer tuttuğunu söylediği Nihal Atsız'ın bu mektubu da vardı.

İkincisi, 3 Mayıs'taki ilk olayla birlikte başlayan ve ırkçı-turancıları amaçlayan arama ve tutuklama olaylarıdır. Bu aramalar sonucunda "Anayasal rejime, gerçek milliyetçilik anlayışına aykırı gizli bir örgütün ele geçirildiği" savıyla, 7 Eylül 1944 günü İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi'nde Irkçılık-Turancılık Davası başlamıştı. Yücel-Öner Davası başladığında 23 sanıklı bu dava sürüyordu.

İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in Irkçılık-Turancılık Davası'nın bitmesine yaklaşık 2 ay kala gerçekleşen ve Yücel-Öner Davası'nın başlamasına yol açan Meclis konuşması, antikomünist ve ırkçı-turancı çevreleri yüreklendirdi, saldırıya özendirdi. Mareşal yerine Kenan Öner'in yukarda sözü geçen Açık Mektubuyla Yücel'e saldırı öylelikle başlatıldı.

Üçüncü olay ise Millî Şef İnönü'nün 19 Mayıs 1944 günü gençliğe seslenişidir. İnönü, tüm basında yer alan, çoğaltılıp tüm okullara dağıtılan ve öğrencilere açıklanan bu söylevinde ırkçı-turancıları hedef alıyor, bunların "menleket dışında sergüzeşt arama zihniyetinde" olduklarını dolaylı bir biçimde anlatarak şöyle diyordu:

"Türkiye'nin ırkçı ve turancı olması lâzım geldiğini iddia edenler, hangi millete faydalı, kimlerin maksadına yararlıdır? Türk Milleti'ne yalnız bela ve felaket getirecek olan bu fikirleri yürütmek isteyenlerin Türk Milleti'ne hiçbir hizmetleri olmayacağı muhakkaktır."

Millî Şef sözlerini şöyle bağlıyordu:

Emin olabilirsiniz ki vatanımızı bu yeni fesatlara karşı kudretle müdafaa edeceğiz. (Vatan, 20 Mayıs 1944)

Yücel-Öner Davası'nda Yücel, böyle bir konuşma yapması için Millî Şef'i yönlendirmekle suçlandı.

Mahkeme'nin kendisine tanıtılma (ispat) hakkı tanıyan kararından sonra savunmadan saldırıya geçen Sanık Kenan Öner Mahkeme'den, adlarını verdiği kişilerin tanık olarak kabulünü istedi. Sanığın bu isteğini uyarak Mahkeme'nin, tümünün tanıklığını kabul ettiği bu kişiler, kamu tanıklarıyla birlikte şunlardı: Nihal Atsız, Orhan Şaik Gökyay, Necdet Sancar (Atsız'ın kardeşi), İsmet Rasim Tümtürk, Alpaslan Türkeş, Nurullah Barıman, Hüseyin Namık Orkun, Hikmet Tanyu, Sait Bilgiç, Mehmet Kü-

lahlı, Necdet Özgelen, Mustafa Soylu, Selahattin Ertürk, Halûk Karamağaralı, Ziya İlhan, Emin Soysal, Zeki Mesut Alsan, Ahmet Ellez, Osman Yüksel, Zeki Sofuoğlu.

21 kişiden oluşan Yücel-Öner Davası tanıklarından adları yukarda siyaha dizilmiş olan 9 kişi İrkçılık-Turancılık Davası sanıklarıydılar. Bunlardan birkaçı dışında hepsi de Atsız'ın izleyicileri, ülküdaşları ve yoldaşlarıydılar.

Nihal Atsız, ayrıca Yücel aleyhine bir belge olarak Mahkeme'ye sunulan ve yukarda belirtilen Başbakan Saracoğlu'na açık mektubuyla, Sanık Öner'in bu davaya neden olan Açık Mektubuna esin kaynağıydı. Yine Atsız, baş sanık olduğu İrkçılık-Turancılık Davası'nda Sanık Öner'in "müvekkili'ydi. Açılmasında, kışkırtıcı olarak Yücel'in rol oynadığı savlanan S.Ali-N.Atsız Davası'nın sanığıydı.

Kısacası, Nihal Atsız, kuramcı kimliği, tanıklar üzerindeki etki gücü ve duruşmalardaki açıklamalarıyla Sanık Kenan Öner'in merkezî ve en temel dayanağıydı. İşte bu özellikleriyle, bu davada tanıklığı kabul edilemeyeceklerin en önde geleniydi. Ve 21 tanıktan biri dışında hepsi de Nihal Atsız'ın çömezleri ve kafadarları olduğundan, ötekilerin de tanıklıkları kabul edilemezdi.

Ama Mahkeme; yanlı tutumunu sürdürerek gösterilen tanıkların tümünün tanıklığını kabul etti.

Bu yasa dışı, hukuk ve bilim dışı gerçekliği dile getirmek üzere tanıkları tek tek ele alarak, her birinin tanıklığa engel durumlarını Mahkemenin bilgisine sunan Yücel'in, aynı konuda açıklamalarda bulunan Prof. Bülent Nuri Esen'le C. Savcılarının söylediklerine ve dayandıkları belgelere burada yer verme olanağı ne yazık ki yok. Ama şu kadarı söylenebilir ki Mahkeme buna karşın söz konusu kişilerin tümünü dinlemekten vazgeçmedi; başka bir deyişle, yanlı tutumunu kararlı bir biçimde sürdürdü.

Sanık Kenan Öner'le tanıkları bu davada, Yücel'i Bakanlığı döneminde;

1. Sabahattin Ali'yi, Atsız'dan davacı olmaya kışkırtmakla suçladılar. İrkçılık-Turancılık Davası'nı başlatmak ve yönlendirmekle, bu davanın sanıklarına işkence yaptırmakla, ırkçı-turancıları "teşhir" amacıyla İrkçılık-Turancılık kitabını yayımlatmakla, ırkçı-turancılar aleyhine uygulamalarda bulunmakla ve "Türk musikisi"ni baltalamakla suçladılar.

2. Komünistleri, göreve almak, korumak, beslemek ya da desteklemekle, komünist ya da komünist eğilimli yayınlara göz yummak ya

da destek olmak, yol açmakla, kimi yayınlarda çıkan kendisiyle ilgili haberleri yalanlamakla, Köy Enstitüleri, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi (DTCF), Siyasal Bilgiler Okulu gibi kurumların komünist yuvası durumuna gelmelerine göz yummakla suçladılar.

Yücel'in koruduğu kişiler olarak tanımlanan ve çoğu DTCF öğretim üyesi olan kişiler şunlardı:

Sadrettin Celal (Antel), Hasan Ali Ediz, Pertev Naili Boratav, Muzaffer Şerif Başoğlu, Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Adnan Cemgil, Sabahattin Ali, Behice Boran, Ahmet Cevat Emre, Abdülbaki Gölpınarlı, Nâzım Hikmet, Rifat Ilgaz, İsmail Hakkı Tonguç.

Burada ilginç bir çelişkiye de değinmek gerekiyor: Gerek sanık ve gerekse tanıklar Yücel'i nasyonal sosyalizm yanlısı olmakla da suçladılar. En başta, Sanık Öner, bu davaya yol açan Açık Mektubunda Yücel'i "*üniversite kürsüsünde okutulan Türk İnkılabı dersleri ile, gençlikte milliyet cereyanını ırkçılık-turancılık derecesine çıkarmaya yardım*" etmekle, Irkçılık-Turancılık Davası sanığı 23 gencin başlarına "*Bakanlığın telkinleriyle milliyetçilik belasını*" sokmakla suçluyordu.

Ama görüldüğü gibi yine de Yücel'e yöneltilen suçlamalar hemen tümüyle, biri ırkçı-turancılara düşmanlık öteki de komünistlere dostluk suçlamaları olarak iki öbekte toplanıyordu.

Yücel'in bütün bu suçlamalara ve komünistlikle suçlanan kişilerin, kurum ve yayınların her birine ilişkin yanıtlarını ve bu bağlamda Nihal Atsız'ın ırkçılık-turancılık kuramı kapsamındaki düşüncelerinden yaptığı aktarımları ve bunlar üzerindeki görüşlerini de burada özetleyerek bile sunabilme olanağı yok. Ama özellikle bu yanılla dava, günümüz Türkiye'si'ni anlayabilmek; hanidir içine yuvarlandığı bu tünelden, bu zifiri karanlıktan çıkışına özellikle siyasa, hukuk, eğitim, bilim, kültür, düşün ve sanat alanlarından katkılarda bulunabilmek tutkusuyla kıvranan herkes için başlıbaşına incelenmeye değer zengin bir laboratuvardır.

Yaklaşık iki yıl süren dava sürecini kapsayan bu laboratuvarda, üzerinde bugüne değin pek durulmayan, ama Yücel'in kişiliğini bütünleyen, bir kısmı da belki hâlâ bilinmeyen öğelerden bir çoğunu açığa vuran, özellikle de Yücel'in şimdiye değin doğrudan ele alındığını bilmediğim siyasal kimliğini büyük bir açıklıkla sergileyen bilgiler vardır. Dava sürecinde gündeme getirilen olaylara adları karışan, bugün de aramızda yaşayan, belki de yaşamayan tanıdığımız, tanımadığımız ve yukarda bir kısmı anılan birçok değerli insanın dramı ve onurlu direnişlerinin öyküsü vardır. Ve bir de, başta Bülent Nuri Esen olmak üzere Yücel'in avukatlarının, cum-

huriyet savcılarının, dönemin ilgili Yargıtay üyelerinin hukuk devletini simgeleyen tutumlarının öyküsü vardır. Ve yine, günümüz Türkiye'sinde Susurluk'un simgelediği bu afyon ve kan kokulu olaylar zincirinin düşün ve kişiler temelinde kökenlerine inilebilmesine yarayabilecek ipuçları vardır. *

Çalışmanın öteki bölümlerine yer kalabilmesi için Yücel-Öner Davası'nın özeti, ne yazık ki aşağıda, yargılama sürecinin önemli günleriyle son bulmaktadır.

Başta da belirtildiği gibi dava 19 Mart 1947'de başladı. 11 Ekim 1947'de Yücel, savlarını içeren "Davam" adlı yapıtını mahkemeye sundu. Dava, 19 Kasım 1947 günü, 18. duruşmada düşürüldü. Böylelikle Mahkeme'nin baştan beri sürüp gelen yanlı tutumu sonucuna ulaşmış oldu...

Ancak Yücel ve avukatı B. N. Esen, 9 Aralık 1947'de Ankara 3. Savcılığı'nda 15 Aralık 1947'de kararı temyiz ettiler. Yargıtay 4. Ceza Dairesi, 26 Mayıs 1948'de Mahkeme'nin davayı düşürme kararını bozdu. Ankara 3. Asliye Ceza Mahkemesi ise düşürme kararını 3 Temmuz 1948 günlü kararıyla yineledi. Yücel, avukatları B. N. Esen ve Galip Hikmet İpek, 21 Temmuz 1948 günü, Mahkeme'nin bu ısrar kararını da temyiz ettiler. Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 18 Nisan 1949 günlü kararıyla, Asliye Ceza Mahkemesi'nin ısrar kararını bozdu. Bunun üzerine, Ankara 3. Asliye Ceza Mahkemesi ısrarından dönerek, 2 Temmuz 1949'da, Sanık Kenan Öner daha önce (8 Mart 1949'da) öldüğünden, öteki sanık Yeni Sabah Gazetesi sahibi ve Yayın Müdürü Cemal Saracoğlu'nu cezalandıran bir karara vardı.

Yargıtay'ın bu kararı onaylayan 22 Aralık 1949 günlü ilamıyla da dava kesin olarak sonuçlanmış oldu. ⁽¹⁾

1940-1950 Döneminin Türkiye Koşulları

Yücel-Öner Davası'nın nesnel bir değerlendirmesini yapabilmek, oradan aydınlık bir Türkiye'ye ve dünyaya giden yolu kestirebilmek için bu davanın görüldüğü ve Yücel'in Bakanlık yaptığı yılları da kapsayan 1940-1950 döneminin Türkiye'si, ekonomik/toplumsal, ideolojik/kültürel ve siyasal yönleriyle ve bu bağlamdaki dış ilişkileriyle enine boyuna incelenmelidir.

Bu konuda burada özetle söylenebilecek olanlar şunlardır:

(*) Yazarın hazırlığı sürdürülen konuyla ilgili kitabı, bu davanın geniş bir çerçevesini ve değerlendirmesini içeriyor.

Ekonomik/Toplumsal Durum

Savaş yıllarında, Türkiye savaş dışı konumuyla savaşan ülkelere büyük ölçüde besin maddeleri ve savaş sanayiinde gerekli hammaddeler sattı. Ama karşılığında yatırım malları için gerekli sanayi ve aramaları dışalımı yapamadığından sanayileşmeye dayalı kapitalistleşme sürecinin dışına düştü. Üstelik savaş yılları boyunca ulusal gelirin aslan payını, savaş bittiğinde de SSCB'nin *"Boğazlar'ı ortak savunma"* isteğinde bulunması nedeniyle buna yakın bölümünü savunma giderlerine ayırmak zorunda kaldı.

Toplam giderler içinde savunma giderlerinin yüzdeleri 1938'de 30.31 iken, 1940'ta 53.24, 1941'de 55.44, 1942'de 54.42, 1943'de 52.52, 1944'te 51.12 ve 1945'te 40.88 idi.

Savaş yıllarında ve biraz da onu izleyen dönemde, ulusal gelirin yeniden paylaşımını düzenlemek üzere çeşitli ekonomik önlemlere gidildi.

Bunlardan en önemlisi, devletçilik/korumacılık siyasaları ödünsüz sürdürülürken uygulamaya konulan Millî Korunma Kanunu'ydü (1940-1960).

Saydam Hükümetleri dönemini izleyen Saracoğlu Hükümetleri döneminden (1942-1946) başlayarak girilen liberal ekonomi siyasaları döneminde; Varlık Vergisi Kanunu (11 Aralık 1942), %25 Kararları (1942-1943), Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu (1944-1946), Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (11 Haziran 1945) olarak bilinen düzenlemeler uygulandı.

Başbakan Recep Peker döneminde (7 Ağustos 1946-9 Eylül 1947) uygulanan 7 Eylül (1946) Kararları'yla ise devletçi-korumacı siyasalar bütünü bırakılarak liberal ekonomi siyasalarında atağa geçildi.

Bu uygulamaların her biriyle enflasyon arka arkaya tırmandırıldı. Örneğin fiyatların genel düzeyi İstanbul'da 1940'da 112 iken 1945'te 354'e fırladı. Durmaksızın artan bir hızla yükselen fiyatlar dönem boyunca asıl, işçi ve köylülerle toplumun öteki emekçi kesimlerinin üstüne bir karabasan gibi çöktü. Örneğin savaş yıllarında *"ülkenin dört bir bucağından açlık haberleri ve iniltileri"* yükseliyordu (Faik Ahmet Barutçu ^(2/357)).*

Aşağıdaki alıntı Metin Toker'in kalemıyla, o dönemin Türkiye'sindeki "insan manzaraları"ndan biridir^(2/366)

* Bölü çizgisinin solundaki rakam, **Kaynaklar**'daki kaynağın numarasını, sağındaki rakam da o kaynağın sayfalarını göstermektedir. Bundan sonra da aynı biçimde göndermeler yapılacaktır.

"Evlerde ekmekek kavgaları eksik olmazdı, kim daha çok yedi, kim daha az yedi tartışmaları eksik olmazdı. Ağır işçi karneleri söziimona kollarıyla çalışanların karnelerini biraz daha iyi doyurmak içindi ama bunlar karaborsada bol bol satılmaktaydı. Hatta francala bile bulmak, bedelini ödedikten sonra pekâla kâbildi. Halk ile memur iki sınıf halinde birbirinden ayrılmıştı ve devlet, kendi memurunu kısmen koruyabilmenin gayreti içindeydi. Bunun aslında, halkı memurdan yani devletten daha fazla ayırdığının farkında değildi. Siimerbank'ın memurlara verdiği kumaş ve ayakkabılar, ucuz fiyatlarıyla tamah çekiyorlardı. Şeker için memura ve halka değişik bedel ödetiliyordu. Halbuki bunları almak da bir meseleydi ve nüfuz cüzdanlarının başındaki sayfalar çeteleye dönmüştü. (...) Fakat hükümetin istikrarlı bir ekonomi politikası olmaması, kontrollerin gereği gibi yapılmaması, kararların bir gün alınıp ertesi gün bozulması bir olacak sıkıntıyı on yapıyordu. (...) Karaborsa ile mücadele hoş, fakat boş bir laftan başka bir şey değildi. Karaborsa ile mücadele için görevli olanlar büyük rüşvetle susturuluyorlar buna mukabil beş on kuruşluk intikâr yapanların dükkânları kapatılıyor, kendileri hâpsilere atılıyorlardı.

1945'ten başlayarak çok partili döneme geçildi. Ama asıl Demokrat Parti (DP)'nin kuruluşu (7 Ocak 1946) bu geçişi simgeledi. DP, ilerde daha açık bir biçimde ortaya çıkacak kimliğiyle siyasal alanda, sözde liberal ya da özgürlükçü bir partiydi. Ama ekonomik alanda gerçekten liberaldi ya da özel (/özgür F.E.) girişimcilik ruhu"na canla başla bağlıydı (3/39, 50, 403).

CHP ise 80'li yılların başındaki 24 Ocak Kararları'nın bir benzeri olan 7 Eylül (1946) Kararları'yla neredeyse bu bağlılıkta DP'den geri kalmayacağını kanıtlamak üzere atağa geçiyordu.

7 Eylül Kararları uygulamalarıyla, Cumhuriyet tarihinin ilk büyük devalüasyonu yapılarak, bir Dolar'ın değeri 1.28 TL'den 2.80 TL'ye yükseltildi. Ekonomi, kapitalist dünya ekonomisine bağımlılık sürecine sokuldu, hiç de gereksinim yokken dış yardım arayışlarına girildi. Altın satışları, dışalım, görece "serbest" bırakıldı. Dışalım mallarının fiyatlarının sürekli ve otomatik olarak yükselişe geçirilmesiyle bir avuç stokçu işadamı palazlandırıldı.

Bunun yanısıra Çavdar'ın deyişiyle "bazı maddelerin fiyatlarına yapılan zamlarla zaten yoksulluk sınırı içerisinde yaşayan işçi, memur vb. dar ve düşük gelirli daha da zor duruma düş(tiril)diiler." Bu durum; DP'nin, sol eğilimli partilerin ve basının Recep Peker Hükümeti'ni eleştiri bombardımanına tutmalarına neden oldu. Buna karşılık CHP hükümeti, sol eğilimli partileri ve basını 16 Aralık 1946'da kapatma yoluna gitti (3/402, 404), (4/76, 84), (5/387), (6/25, 26).

İzleyen süreçte, 17 milyon insanını yitirerek faşizmin yenilgisinde büyük rol oynayan SSCB'nin savaştan sonra uluslararası alanda büyük bir saygınlık kazanması ve sosyalist dünya sistemine doğru ilerlemesiyle birlikte, başta ABD olmak üzere, Avrupa'nın tüm kapitalist ülkeleri SSCB'ye ve sosyalizme karşı dünya kapitalizmini korumak ve güvenceye almak üzere devinime geçtiler. Bunun yolu, azgelişmiş kapitalist ülkeleri, sömürge ülkeleri; "kalkınma yardımı" adı altında askersel ve ekonomik ilişkiler yoluyla çekip çevirmektir. Uluslararası sorunlar Birleşmiş Milletler eliyle ve kolektif olarak değil, ABD'nin liderliğinde çözülebilir (!), sosyalizm de ancak böylelikle geriletilebilir, giderek yeryüzünden silinip süpürülebilirdi.

ABD'nin bu çabasına, yine dünya çapında yürütülen bir ideolojik kampanya eşlik ediyordu. Bu, antikomünizm kampanyasıydı ve ABD'nin kuşatması altındaki tüm ülkelerde kampanya'nın dışa dönük hedefi SSCB, onun liderliğindeki sosyalist dünya ülkeleriydi. İçeriden dönük hedefiyse, başta kapitalist ve Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde tüm sosyalist devinim ve düşünce akımları olmak üzere , antiemperyalist, ilerici, demokrat güç ve devinimlerdi...

İşte bu süreçte Türkiye ABD'nin ve daha genel bir anlatımla "*Batı Bloku'nun bu savaştaki militan bir üyesi olm(aya)*" yöneliyordu (7/Cilt 2, 537, Halûk Gerger) (10/134, Güngör).

Daha sonra 12 Mart 1947 günlü Truman Doktrini kapsamına alınıyor (22 Mayıs 1947), çok geçmeden ödemeler dengesinde 1948'den başlayarak açıklar veren ve bu açıkları giderek büyüyen bir ülke durumuna sürükleniyordu (7/Cilt 2, 474, Seyfettin Gürsel).

Söz konusu Doktrin'e kendi adını veren ve Hiroşima'ya, Nagazaki'ye atom bombası atılması emrini vererek en korkunç boyutlarda bir insanlık suçu işleyen ABD Cumhurbaşkanı Truman, sözde "Karşılıklı Savunma Yardımı Yasası" gerekçesini açıklarken Ekim 1949'da şöyle diyordu (5/Cilt II,378).

"Yabancı hükümetlere yapılacak yardımlar, onların iktisadî ve siyasi güvenliklerini sağlamakla beraber aslında Amerika'nın güvenliği uğrunda yapılmış yardımlar olarak düşünülmelidir. Amerika'nın bu güvenliğin artırılması için, yabancı devletlerin askeri güçlerini arttırma yönünde çaba göstermelerini istememiz gereklidir."

Artık Türkiye, her bakımdan Emperyalizme bağımlı bir ülke olma sürecinde ilerlemek üzere ABD'nin ve onun liderliğindeki Batı Bloku'nun belirleyiciliğinde kurulup işleyen çeşitli kuruluşlara; onların dayattığı kimi önkoşullara boyun eğerek ardı ardına kabul ediliyordu.

Örneğin 7 Eylül Kararları karşılığında 11 Mart 1947'de Uluslararası Para Fonu (IMF) üyeliğine kabul edildi. Arkasından Truman Doktrini'nin **askerî boyutu** çerçevesinde ABD-Türkiye Antlaşması imzalandı (12 Temmuz 1947). **Ekonomik boyutu** çerçevesinde ise Marşal Yardımı kapsamına (4 Temmuz 1948) ve onunla bağlantılı Avrupa İktisadî İşbirliği Örgütü (OEEC)'ne (Temmuz 1948) kabul edildi. Batı Bloku'na eklenmenin **siyasal ve kültürel boyutu** olarak da Ağustos 8 1949'da Avrupa Konseyi'ne alındı. Daha ilerde (1952'de) yine ABD'nin başını çektiği Batı Bloku'nun askersel örgütü NATO'ya da kabul edilecekti...

CHP Hükümetleri'nin ülkeyi bağımlılık ilişkilerine sokan; "*dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla ayakta durmaya*" , "*iç pazara dayalı bir sanayileşme*" yerine "*dış pazara dönük ve tarıma, madencilik, altyapı yatırımlarına ve inşaat sektörüne öncelik veren bir kalkınma*" yoluna sürükleyen ^(4/74) bu dış ekonomik, siyasal/kültürel ve askersel stratejisine -Taner Timur'un "*ikiz kardeş demokrasisi*" nitelemesine yol açacak biçimde ^(10/142, Güngör) bir muhalefet partisi olarak DP'den herhangi bir eleştiri gelmedi.

Dış siyasada olduğu gibi iç siyasada da DP ile CHP arasında artık pek bir ayrım yoktu...

CHP üstelik artık parti dışındaki solcu, ilerici kuruluş ve akımlara son vermiş, parti içinde de reformcu ve demokrat grupların etkisiz duruma gelmelerini sağlamıştı ^(4/76-78). Hemen ardından 13-14 Kasım 1947 günlerinde toplanan 7. Kurultay'ı ile de tam bir dönüm noktasına gelmişti. Kurultay'a göre "devletçilik" artık CHP'de de "esas olarak özel teşebbüse yardım etmeye dönük bir ilke" olarak anlaşılabilecek, hükümet ekonomi siyasalarını bundan böyle bu anlayış temelinde ve tam bir liberal bakış açısıyla yürütecekti ^(10/142).

Ama yine de sermayenin farklı kesimini temsil ettiği için CHP, DP'den ayrı bir partiydi. Başka bir deyişle DP sermayenin bir başka kesimini temsil savıyla CHP'nin içinden doğmuştu.

Boratav'a göre DP'nin kuruluş sürecinde bu sürece katılmayıp CHP'de kalanlar, savaş ekonomisi koşullarından yakınmayan "*yüksek bürokrasi ve siyasal kadrolarla içli dışlı olmuş çıkar grupları ve burjuva klikleri ile Anadolu kökenli ticaret burjuvazisi*"ydi. Ki bunlar bile "*parti içinde hakim durumda olmamakla birlikte sık sık kontrolsüz ve hesapsız hamlelerin patlak vermesine sebep olan küçük burjuva radikalizminden esinlenen reformcu kanadın etkisiz hale getirilmesi koşuluyla*" CHP'de kalmışlardı ve CHP Hükümeti'ni "*ancak bünyesinde değişiklik yapılması*" durumunda destekleyeceklerdi.

CHP'den ayrılarak DP'yi kuranların bir kanadı Varlık Vergisi'nden rahatsız olan "gayri müslim" İstanbullu savaş zenginleri, öteki kanadı da Toprak Mahsulleri Vergisi'nden, Köy Enstitüleri'nden ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'ndan tedirgin olan savaş vurguncusu büyük çiftçilerdi (4/75).

İdeolojik/Kültürel ve Siyasal Durum

Bu ekonomik tablonun bağrından yükselen ve devletin tutumuna yansıyan ideolojik, siyasal gerçekliği ve bu gerçekliğin yol açtığı, içinde Yücel-Öner Davası'nın da bulunduğu olayları, yöneliş ve uygulamaları belibaşlılarıyla da olsa burada sayıp dökmenin olanağı yoksa da kimileri üzerinde bir ölçüde durulabilir.

Hükümet programları, bu bağlamda ele alınabileceklerden biridir.

Dönemin hükümet programlarının hemen tümünün eğitim ve kültür bölümlerinde ırkçı bir milliyetçilik ideolojisi egemendir.

Bu durum, hem de Yücel'in Bakanlığı döneminin bir bölümü olan 1. Şükrü Saracoğlu Hükümeti (9 Temmuz 1942-8 Mart 1943)'nin programına bakıldığında en çarpıcı bir biçimde görülebilir. Şöyle denilmiştir bu Hükümet'in programında:

"Biz Türkiiz ve daima Türkiiz kalacağız. Bizim için Türkiizlik bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal (en azından) o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan ve azaltan Türkiiz değil, çoğalan ve çoğaltan Türkiiziiz ve her vakit bu istikamette çalışacağız" (7/4. cilt, 982) , (8/39) , (9/57).

Ancak CHP'nin bir ölçüde laiklikten de ödün verilen Kasım 1947 günlü Kurultayı'ndan sonraki evrede Günaltay Hükümeti (16 Ocak 1949-22 Mayıs 1950) programında, din eğitimi ve kültürünü de gözetken siyasalara yer verilmiştir.

Devletin ideolojik ve siyasal doğrultusunda bir de öteden beri sürüp gelen ama 1946'da sol/sosyalist parti, dernek ve dergilerin kapatılmalarıyla yeniden ve birdenbire alevlenen proleterya korkusu ile komünizm karşıtlığı sürecine girilmiştir. Niyazi Berkes, bu ideolojik durumu şöyle değerlendirmiştir (11/181):

"Çalışma Bakanlığı'nın başına bir köylü düşmanı olduğu kadar, bir işçi düşmanı olan, işçiden köpekten korktuğu kadar korkan, evhanlı bir adamı geldi. Türk eğitimini de harabeye çeviren bu R.Ş. Siner adlı zatın ekonomi, sanayi, işçilik meseleleri ile zerre kadar ilgisi, bu konularda zerre kadar bilgisi olmadığı herkesin bil-

diği bir şey iken bu yere getirilişinin baş sebebi, "işçi tehlikesini" önlemektir. Bu zat, daha doğru düriist işçisi bulunmayan bu memlekette, her köşenin ardında bir proleter, her adımın arkasında bir kızıl iltilal saklı sanırdı.

Devletin, toplumsal gelişmenin en önemli dinamiği olan işçi sınıfına, onun sendikal devinimine ideolojik yaklaşımına bakmak da bu konuda anlamlıdır.

20 Şubat 1947 günlü İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun, bu bakımdan üzerinde durulmaya değer niteliktedir.

"Devletle beraber/milli sendikacılık" ilkesine dayandığı bildirilen bu yasa, o güne değin "halkçılık" belgisiyle üstü örtülen sınıf gerçekliğinin "milliyetçilik" belgileriyle örtbas edilmesi yolundaki çabaların doruk noktasıdır. Ve bu "milliyetçilik", ulusal kurtuluş savaşı ve ulusal bağımsızlık kavramları bağlamındaki milliyetçilikle ilgisi olmayan bir "milliyetçilik" tir (10/131, 150).

Söz konusu Sendika Yasası'nın kabulü sürecinde devlet adına yapılan birçok açıklama, bu yaklaşımı doğrular niteliktedir. Başbakan Recep Peker'in 14 Şubat 1947 günü radyoda yayımlanan bir demeci de buna bir örnektir. Şöyle demiştir demecinin bir yerinde Başbakan:

"Millî telakkilere aykırı ideolojik zihniyetlerin tesiri altında tutulmak istenen işçi meslek teşekküllerini işçilerimizin yurtsever duygularına ve millî ruha uygun esaslar üzerinde kurmayı tenin için bir millî Sendikalar Kanun Tasarısı hazırladık ve meclise sunduk." (10/151)

Devletin ideolojik ve siyasal niteliğinin bilinmesinde, basında olup bitenleri incelemenin de özel bir önemi vardır.

"Siyasal ve dâişinsel ortamıyla tüm basın", "İkinci Dünya Savaşı'nın eşğinde", "devlet denetimi ve kısıtlamalarına" sonuna değin açık duruma getirilmiş, yıllar süren sıkıyönetim altında ve savaş yıllarında bu durum görülmemiş derecede pekiştirilmiştir.

Aşağıdaki alıntılar bu savı doğrulayan örneklerden salt birkaçıdır (7/4.c, 964):

"Martın 11. günü saat 21.35'te Beyoğlu'nda Tepebaşı'nda kain (bulunan) Pera Palas Otel'i'nde vukua gelen infilak (patlama)... büyük puntolu harflerle yazılmayacak ve alâlade (sıradan) vekayi (olaylar) siitununda dercedilecektir (araya sıkıştırılacaktır). Verilen izahat haricinde tafsilat verilmesi (uzun uzadıya açıklamalarda bulunulması), müddeiummilik (savcılık) makamınca tasvip edilmemektedir (doğru bulunmamaktadır). Hilafına (karşıt olarak) hareket edenler hakkında kanunî takibat yapılacaktır. / Emniyet Nöbetçi Md. Faik Ayrak" (Mart 1944.)

"Nihal Atsız ve Sabahattin Ali davası hakkında konmanter yapılmamasını, makale yazılmamasını, mahkeme safhalarına ait haberlere son verilmesini rica eder, mütekip (ondan sonraki) mahkemelere ait ayrıca iş'aratta (yazı ile bildirimlerde) bulunulacağını arz ederim. / Basın Yayın Umum Müdürü" (24 Nisan 1944)

"Bugün öğleyin Londra Radyosu gizli silahlarla mücehhez (donanmış) fakat ticaret eşyası ile yüklü olan Alman ticaret gemilerinin boğazdan geçerek Karadeniz'e geçtiklerini haber vermektedir. Bu hususta evvelce verilen direktifleri tekrarlar, yazılmamasını rica ederim. / İzzettin İşbay" (5 Haziran 1944)

Savaşı izleyen yıllarda ise devletin, paravanası "milliyetçilik" olan antikomünist niteliği birdenbire yükselişe geçmiştir. Bu süreç, 4 Aralık 1945'te CHP Gençlik Kolları'nın yönetimindeki bir grup "milliyetçi" antikomünist üniversiteli gencin Sabiha ve Zekeriya Sertellerce yönetilen solcu TAN Gazetesi'ne saldırısıyla başlatılmıştır. Bu saldırı sonucunda TAN bütün basın araçlarıyla birlikte toz duman edilmiş, üstelik Serteller de hapis cezasına çarptırılmışlardır. Ayrıca İstanbul'daki öteki sol görüşlü dergi ve gazeteler de yağmalanmışlardır.

Daha sonra, 16 Aralık 1946'da sol/sosyalist parti ve sendikalarla birlikte aynı eğilimdeki kimi dergiler de kapatılmışlardır.

Devletin radyosu, "hükümetin ağzı, milletin kulağı" nitelemelerine yol açacak denli 1940'lı yıllarda bu antikomünist ideolojinin borazanlığını yapmıştır.

Sanırım çok özetle sunulan bu tablo, dava sürecini kapsayan yıllarda Yücel'in nasıl geceleyin ışıldayan kutup yıldızını andırdığını anlamaya yeterlidir.

Ancak bunu az daha yeterli kılabilmek için tek başına bırakıldığı bu davada, Yücel'in kendisine yöneltilen ırkçı-turancı saldırılara karşılık çeşitli konularda dile getirdiği düşüncelerinden birkaçının görülmesinde yarar vardır.

Bu saldırıların ideolojik ve siyasal boyutlarda olanlarının öznesi hiç kuşkusuz Nihal Atsız'dır. Ve Yücel, "Davam" adlı yapıtında, davalı Kenan Öner'in akıl hocası Atsız'ın çeşitli konulardaki görüşlerinden alıntılar yapmıştır.

Bu alıntılar, Susurluk'ta patlak veren olayın ideolojik temellerine doğru yolculukta varılacak bir uğrağın anatomisinden serpintiler olarak düşünülebilir.

Atsız'ın "Davam"a aktarılan düşüncelerinden kimi örnekler şunlardır (1/417-421):

- "Devlet Reisi, kaydı hayat şartıyla o mevkie gelmeli ve halefi, Başvekil, Genelkurmay Başkanı, Meclis Reisi tarafından seçilecek beş kişi arasından biri olmalıdır. Kurultay yani Millet Meclisi gayet az âzadan, en tanınmış ve sevilmiş insanlardan mürekkep olmalı. Başvekil, Kurultay Reisi ve Ordu Reisi rütbece birbirlerine denk olmalıdır.

Anayasa'mıza göre devlete meclis hâkimdir. Reisicumhurun lûî salâhiyeti yoktur. Fakat ilk iki Reisicumhurunuz, milletin takdir ve itimadını kazanmış şahsiyetler oldukları için Meclise hakim olmuşlar ve bu sebeple memlekette herhangi bir kargaşalık çıkmamıştır. Fakat 20-30 sene sonra, bu gibi şahsiyetler bulunmadığı takdirde, bütün nüfuz mebusların eline geçecek ve kargaşalık yüz gösterecektir. Bu itibarla şimdiden bu tehlikeyi önlemek lâzımdır. Bunun için bir Müessesası Meclisi toplamalı, en değerli mebuslardan bazıları ile Meclis dışında kalınmış bazı zevat, mütefekkirler, münevverler bu mecliste bulunmalı,

Fırka sistemi, hele tek fırka sistemi milletin alıâkını bozmaktadır. Fırka kelimesi bile vatandaşlar arasında bir fark, tefrik ve iftirak ifade etmektedir. Fırkaların mücadelesi tabii olarak yalana, tarafsızlığa, iltimasa, riyaya, hüleye, alıâksızlığa yol açacaktır. Buna mukabil müteaddit fırkaların bir iki faydası vardır. Birbirlerini kontrol etmesi ve devleti bazı anlarda siyasi müşkiillerden kurtarmasıdır. Tek fırkada bu faydalar da yoktur. Bu itibarla bir imtiyazlı sınıf teşkil eden fırka fesholunmalı, bu suretle memleketin birliği ve beraberliği temin olunarak yalnız devlet ve hükümeti kalmalıdır (Bu parçalar Başvekil Refik Saydam'a gönderildiği ifade olunan mektuptan alınmıştır.) "

- "Şu Cevat adındaki hergelenin mebus olup gitmesi Maarif hesabına bir kazançtır. Çünkü Millet Meclisi bir ana lâğım olduğu için bu makule eşlasını oraya gitmesi lazımdı...

- "Halbuki biz şimdi mihverle ittifak yapar ve hatta üçler andlaşmasını, dörtler andlaşması şekline sokarak Macaristan ve saireden üstün devlet olduğumuzu mihvere kabul ettirebilirdik. Boğazlardan İtalyan donanmasını Karadeniz'e geçirerek bizim donanmamızın da yardımını ile Rus donanmasını yok ederdik. İngilizler İran'ı işgal etmeden önce İran Azerbaycan'ına ve Kafkasya'ya taarruz ederek Rus bozunumunu çabuklaştırır ve Almanların minnetini kazanmış olurduk. Bu harbin sonunda da en aşağı Kıbrıs, Suriye, Irak, İran ve Rus Azerbaycanını alarak kuvvetlenir ve mihver sistemine uyararak da memleketi yahudi, komünist ve mason çirkeflerinden kurtarır, disiplinli ve alıâklı bir rejim kurabilirdik. Şimdi ise şundan korkuyorum:"

"Bulgarlar Almanlar'la çok eskiden anlaştıkları için Almanlar Edirne'yi de onlara vermeye kalkarlar ve bunu ultiatonla bize bildirirlerse, bizim uyuz Hükümet de bunu kabul ederse, biz de Romenler kadar aşağılanmış bir millet olacağız. Hatta bizim Hükümet bunu kabul etmezse bile harbin sonunda yenileceğiz demektir. Bütün dünyayı yenmiş 85 milyon nüfuslu ve ctrafı yordakçılarla dolu bir Almanya'ya biz bu alıksız rejinle, bu lursız müdiranı umurla inkâmı yok karşı koymayız...

- "Yahudiler bütün milletlerin gizli düşmanıdır. Ruslar, Çinliler, Acemler, Yunanlılar tarihi düşmanlarımızdır. Bulgarlar, Almanlar, İtalyanlar, İngilizler, Fransızlar, Araplar, Sırlar, Hırvatlar, İspanyollar, Portekizliler, Romenler yeni düşmanlarımızdır. Japonlar, Efganlılar, Amerikalılar yarınki düşmanlarımızdır. Ermeniler, Kürtler, Zazalar, Çerkesler, Abazalar, Boşnaklar, Arnavutlar, Pomaklar, Lazlar, Lezgiler, Gürcüler, Çeçenler, Çingeneler içeriki düşmanlarımızdır. Bu kadar çok düşmanla çarpışmak için iyi hazırlanmalı."

- "Türklerin idare şekli cumhuriyet olmalı, Türkiye'nin siyasî, askerî, iktisadî müdafaasına elzem arazi, Türkiye'nin olmalı; erkek, kadın müsavi olmamalı; avukatlık serbest olmalı, yabancı ile evlenen her Türk yabancı sayılmalı. Sây ve refahı mebsûten mütenasip olmalı, çiftçi ve amele, dimağ işçilerinden üstün tutulmalı.

- "(...) İdare işlerinin başına, mülim yerlere yabancı kan taşıyanlar gelmez ve ilim millî menfaatin emrindedir...

Bütün Türkler, Oğuzlar -Rumeli Oğuzları arasında Pomaklar hariç- Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler, Uygurlar, Başkırtlar, Kafkas Türkleri, Kalaçlar, Kırımîliler Türkiye'de toplanmalı. Türkiye'de yabancı milletleri yaşatmamalı."

"Türkçülük, Türk milliyetçiliğinin adıdır ve bu bir ülküdür. Türkçülük Büyük Türk ilinde, Türk ırkının kayıtsız şartsız hâkimiyeti ve istiklâli ile Türkliğin her bakımdan bütün milletlerden üstün ve ileri olması ülküsüdür. Kan ve ırk davası yanlış değildir. Bunun yanlışlığını iddia edenler Türk olmayanlarla tarihi iyi bilmeyenlerdir. Biz Türkler bugün 60 milyonluk bir millet olduğumuz halde henüz birleşmiş değiliz. Alıâkın meydana gelmesinde en büyük sebep ırktır. Biz ırk deyince karışmış ve temiz kalmış bir kan anlıyoruz. Milletler ancak savaşla yaşayabilirler. Biz, yalnız bize saldırılırsa harbederiz düşüncesi de yanlıştır.

Atsız'ın bu ve benzeri düşüncelerini yanıtlamak üzere Yücel; "Davam" da çeşitli konulardaki görüşlerini dile getirmiş, ayrıca avukatı Prof. B. Nuri Esen de bu amaçla Yücel'in yapıtlarından aktarmalar yapmıştır.

Aşağıda bunlardan da birkaç örnek görülmektedir (1/420-436):

• " 'Demokrat bir memlekette bilâ istisna herkes, milletin felâh ve saadetini temin edecek bir unsur olduğu gibi, etrafını mesut edebilmek için de kudreti nisbetinde itilâ (yükselme) ve terakkiye hakkı bulunduğunu yakinen idrak etmelidir. Çünkü demokrasi, cemiyet şekilleri içinde ferdlere en çok (imkân)lar hazırlayan bir nümunedir. En dün (aşağı) dereceden en yükseğe kadar bütün içtimai meratibi (rütbeleri) kazanmak, fertlerin iktidarı dahilindedir. Demokrasinin bize bahşettiği imkânlardan istifade etmek isterken bunları, vücuda gelmeden evvel bize haber veren, yahut onları hayalden hakikate kalbeden büyük insanları da tanımak bizim için içtimai bir fariza olmaz mı? '

(Ziya Gökalp ve Mefkûre, Millî Mecmua, C:1, s.163)" (1/431)

• Ne saltanat, ne sultan; Ne hakanlık, ne hakan; Biz ki Türküz; Türke baş Kendi seçtiği yurtdaş.	Bu seçilen vekiller Bir yerde birleşirler Ona denir Kamutay Millete budur saray	Durumu böyle olan, Bu şekilde kurulan Devlet, cumhuriyettir; Onda hakim millettir.
Hükmeden ancak millet Millele birdir Devlet Onun dediği olur, Onun sözü tutulur	Saylavlar, kadın erkek Vatam düşünerek Kanun yaparlar orda Düzen verirler yurda.	Kamutayca seçilen Cumhurreisi denen En Büyük Türk yurtdaşı Olur Devletin başı.
Millet güvendiğini Övüp beğendiğini Yerine saylav seçer "Yurda bakacaksın" der	İşler yürür bunlarla Eldeki kanunlarla Yurt idare edilir Buna hükümet denir.	Cumhuriyeti kuran Büyük millî kahraman İlk başkandır Atatürk, Kimse yok ondan büyük.

Cumhuriyet Sizin İçin, s.16)"

- "Tanık Atsız, işte bu adamdır! Bir Nazi dostu, bir Mihverci! Kazara memlekette bu fikirlerin sahibini o sıkıntılı günlerde dinleyenler ve dinlenmesine imkân verenler bulunsaydı başımıza gelecek belâların ve uğrayacağımız felâketlerin azameti ve dehşeti hayallere bile sığmazdı." (1/420)

- "Memlekette görüşlerine uymayanları Türk tanımayan, bütün dünya milletlerini baştan başa düşmanımız bilen bu zümre ve onun şefi, millet anlamının en siyah ve en korkunç bir şekilde marazileştirilmiş nümunesini temsil etmektedirler.

- '(...) ölüm önünde bile gözüpek Türk, asırlardan beri içten, dıştan sindirilmek, susturulmak istendiği halde, son yıllarında gösterdiği büyük hamleleri hep bu korkusuzluk duygusundan aldı.

Fakat bu korkusuzluk, başkalarını rahatsız etmeye mütemayil, kendi benliği hudutlarını aşan; zararlı ve saldırgan bir korkusuzluk değil; karşılıklı emniyet ve haysiyete riayet eden bir cesarettir. "

- "Komiünistlik bir sosyal ve politik düşünce olduğuna ve yayımı suç teşkil ettiğine nazaran benim bu düşüncede propaganda yapanları ve harekette bulunanları himaye suretiyle desteklemem için hiç değilse bu fikre taraftar bulunmam lâzımdır.

Bir adam komiünist olmadan veya komiünizm prensiplerine inanmadan nasıl olur da bu fikrin adamlarını korumaya kalkar?"

- "Milletlerin istiklâli prensibi mahfuz kalmak üzere, belli bir sınıfın bütün dünya üzerinde birleştirilmesi manasına gelmeyecek, dünya milletlerinin birliklerini doğru ve mümkün görürüm. Bu manada Tek Dünya, Wilky gibi, benim için de bir idealdir ve bu anlayışta tam bir demokrat ruh taşımaktayım. Bu dersi Wilky'den almış değilim. Her zaman hayranı olduğum Atatürk'ün şu sözleri, bu konuda rehberim olmuştur:

'Bugün bütün dünya milletleri aşağı yukarı akraba olmuşlardır. Bu itibarla insan, mensub olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar, bütün cihan milletlerinin huzur ve refahını da düşünmeli ve kendi milletinin saadetine ne kadar kıymet veriyorsa, bütün dünya milletlerinin saadetine hadim olmaya elinden geldiği kadar çalışmalıdır."

- "Müellif bizden olmayabilir, bestekâr başka milletten olabilir. Fakat o sözleri ve o sesleri canlandıran biziz. Onun için Devlet Konservatuvarının temsil ettiği pi-

yesler oynadığı operalar bizimdir. Türktür ve millidir. Bizden olarak müellif ve bes-tekâr da bu yolda yetişecektir. Ömründe bir defa bile, ananelerinin kurulduğu mem-letlerin hiç birinde, bir tek opera seyretmemiş olan evlatlarımızın, doğru bir reh-berlikle, nihayet üç dört sene içerisinde erdikleri zafer derecesi, yalnız onların bu sahadaki başarılarını değil, Türk milletinin medeniyetin her cephesinde ne kudretli bir istidadın sahibi olduğunu göstermektedir. Bundan daha millî, daha öz nasıl bir hayat tecellisi olabilir. '(Pazartesi Konuşmaları, Cilt:2, s.379)"

• " Bir milletin refah ve saadet miyarı hayat seviyesidir. Hayat seviyesi istihsal edilen ve istihlâk olunan servetle, halkın ilimi ve sanat için sarfedebileceği vakitle öl-çülür. İstihsalin artması tekniğin artmasına, teknik ise biriktirilmiş servete liüzumı gösterir.

Nerede ilim varsa orada mutlaka ilmin dili de vardır. Dilsiz ilim olamaz. Ve ola-mamıştır. Biz, bir Türk kültürünü kurmak; millî vasfı olan, bütün medeniyet âleni içinde varlığı olan bir ilim hayatı vücuda getirmek yolundayız. İlim, müşahedelerin uyandırdığı mefhumlarla kurulmuş bir sistem olduğuna, mefhumlar ise kelimelerle şekillendiğine göre Türk ilmi, Türkçe bir ilim diliyle barebar varolacaktır."

Yücel-Öner Davası, 2000'li yılların dünyasında olup bitenleri anlamada, özellikle günümüz Türkiye'sinin sorunlarının çözümünde yararlı ola-bilecek daha nice öğelerle doludur...

Ama çalışmanın boyutu bu öğelerin bu amaçla ele alınmasına yet-memiştir.

Kaynaklar

- (1) Feyzullah Ertuğrul, Yücel-Öner Davası, Hasan-Âli Yücel'e Armağan, Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayınları, 22, 1997
- (2) Cemil Çoçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945) Yurt Yayınları 12, Ankara, 1986
- (3) Tevfik Çaudar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950) İmge Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ha-ziran 1995
- (4) Prof. Dr. Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985), İmge Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, 1993
- (5) Doğan Arıcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın), Bilgi Yayınevi, 4. Basım, Aralık 1969
- (6) Feroz ve Bedia Turgay Almad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, (1945-1971), Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, 1976
- (7) Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, 1983
- (8) Selçuk Kantarcıoğlu, T.C. Hükümet Programlarında Kültür, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990
- (9) İsmail Aydın, Siyasal Parti ve Hükümet Programlarında Eğitim-Öğretim; Öğretmenler (1908-1997), EĞİTİM-SEN Yayınları, Ankara, 1997
- (10) Alpaslan Işıklı, Türkiye'de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi, Kültür Bakanlığı Yayınları/1683, Ankara, 1994
- (11) Yıldırım Koç, Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Tarihi, Türkiye Yol-İş Yayınları, Temmuz 1996

Hasan-Âli Yücel'in Edebiyat Tarihçiliği

Şükran KURDAKUL

Şükran Kurdakul;
günümüüz şair ve
yazarlarından. İstanbul
1927 doğumlu. 1940
toplumcu kuşağı
şairlerinden. İzmir
Karşıyaka Lisesi'nde
okurken (1946) 142.
maddeye aykırı eylemde
bulunduğu savıyla 4.5 ay
tutuklu kaldı, okuldan
ilişigi kesildi. Çeşitli
işlerde yaşamını sürdüiren
Kurdakul, Ataç Kitabevi'ni
kurdu (1958). Bir ara
Yelkel dergisi yönetti. Ataç
(1962-1964) ve Eylem
(1964-1966) adlarını
taşıyan dergileri çıkardı.
Şiir kitapları: *Tomurcuk*
(1943), *Giderayak* (1956),
Nice Kaygılardan Sonra
(1963), *Acılar Dönemi*
(1977), *Bir Yürekte Bir*
Yaşamdan (1982),
İhtiyar Yüzyıla (1997).
Diğer kitapları: *Tanığın*
Biri (1970), *Beyaz*
Yakalılar (1972), *Onların*
Çocukları (1975),
Öyküler (1987)

Edebiyat Tarihi Alanındaki İlk Çalışmalar

Eski edebiyatımızda teskirecilik olarak adlandırılan, kişilerin yaşam öykülerini yazma geleneği II. kuşak Tanzimatçılara yeterli görülmeye başlamıştı. Şinasi bir makalesinde teskireciliğin yetersizliğini belirtirken, özellikle yapıtlar üzerinde gereken değerlendirmelerin yapılmadığına işaret ediyor, edebiyat tarihinin nasıl olması gerektiği konusunda da düşüncelerini açıklıyordu. (Tasvir-i Efkâr, 1863)

Bu görüşleri benimseyen dönemin öteki edebiyatçılarından Ebüzziya Tevfik Nümune-i Edebiyat-ı Osmaniye (1876, 1. bas.) adlı düzyazı antolojisinde önceki yüzyılların yazarlarıyla birlikte Âkif Paşa, Şinasi, Ziya Paşa, Sadullah Paşa, Namık Kemal gibi çağdışı yazarların yaşam öyküleriyle birlikte sanatları üzerinde de değerlendirmeler yaptı.

Edebiyat tarihi anlayışına geçiş dönemi sayabileceğimiz bu yıllarda Süleyman Paşa, Muallim Naci, Abdülhalim Memduh bu alandaki ilk ürünleri ortaya koydular.

1910-1915 yılları arasındaki çalışmalarda yöntem ve verimlilik bakımından büyük bir değişme görülmedi.

İbrahim Necmi'nin (Dilmen) Edebiyat Tarihi Dersleri (2 cilt, 1912), İsmail Sefa'nın Muhakemât-ı Edebiyye (1913), Abdülhalim Memduh'un Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye (1888), Fuat Köprülü'nün Şehabettin Süleyman'la birlikte hazırladığı Yeni Osmanlı-Türk Edebiyatı (1912) bu dönemin ürünleri arasında sayılabilir.

Yeni Osmanlı Türk Edebiyatı, Fransız toplumbilimcisi Gusta Gustave Le Bonn'un görüşleri doğrultusunda, edebiyat tarihinin çevre araştırması, yazarın kişiliği ve yapıtlarının çö-

zümlemesi, edebiyat dönemlerinin belirtilmesi gibi koşullar göz önünde tutularak hazırlanmıştır.

Köprülü'nün 1923'ten sonraki çalışmalarında Hippolyte Taine'in yöntemine yaklaştığı söylenir.

Hasan-Âli Yücel'in 1932 tarihini taşıyan "Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış" adlı yapıtının hazırlandığı yıllar Lanson, Ferdinand Brunetiere, Lucien Goldmann vb. düşünürlerin görüşleri Türkiye bilim çevrelerinde tartışılmıyordu henüz.

Yücel, andığımız yapıtın başlangıç bölümünde edebiyatımızın geçirdiği evreleri ve "Tarihte nasıl bir seyir takip ettiğini görebilmek... edebi hareketleri gerçeğe uygun bir şekilde..." ortaya çıkarmak için, içinde doğdukları "toplumun da bilinmesi gerektiği" savını öne sürmüş, Türk edebiyatının doğuşu ve gelişimini bu yöneme bağlı kalarak değerlendirmeye çalışmıştır.

Yücel'e göre, edebiyat da öteki toplumsal kurumlar gibi, yaşam biçimlerinin ürünüdür. İnsanlar her türlü duygu ve düşüncelerini bu koşulların belirlediği kalıplar içinde anlamaya çalışırlar. Konuşurken, yazarken, kendi kendimize düşünürken kullandığımız sözcükler bizden doğmadan önce varolan araçlardır.

Bu nedenle *"edebiyatımızın, en eski zamanlardan bugüne kadar, ne gibi safhalar gösterdiği, tarihte nasıl bir akış takip ettiğini görebilmek ve meydana gelen edebi hareketleri gerçeklere uyar bir şekilde ortaya çıkarmak için yürüme noktamız, içinde doğdukları cemiyet hayatı olmalıdır."* (s.5)

Yazar bu koşulların yerine getirilmesi amacıyla, Türk edebiyatının doğuş ve gelişme evrelerindeki, kendi deyimiyle, "içtimai muhitler-toplumsal çevreler"i aşağıdaki biçimde belirtir:

1. İslam dininin fikriyatını meydana koyan medrese,
2. Devlet teşkilatının merkezini teşkil eden saray,
3. Dinî, kalbî ve bîdî bir şekle sokmak isteyen islamdan evvelki Türk itikat ve ananelerini kısmen yaşatabilen Tekke,
4. Arızı tesirlerden kendini kurtarmaya çalışan, halkın durağı içtimai varlığın höceyresi mahiyetinde olan köydür."

"Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış"ın birinci bölümü Halk Edebiyatı başlığını taşır. Bu bölümde "Halk edebiyatı ve Nev'ileri" incelenmiştir.

Hasan-Âli "Milli Destanlar" bölümünde destanların doğuşu, islamdan önce ve sonraki gelişmeleri anlatırken örnekler de verir...

"Alper-Tunga öldü mü

Issız Ajun kaldı mı

Özlük özün aldı mı

İmdi yürek yırtılır."

"Halk Masalları" bölümündeyse, Kul Ahmet, Hayali, Köroğlu, Âşık Ömer, Gevheri, Karacaoğlu, Dertli, Emrah, Seyrani vb. ozanların mani, koşma gibi değişik biçimlerdeki yapıtlarından örnekler vererek açıklamıştır.

Kitabın yazıldığı döneme göre geniş sayılabilecek bir kaynakça da bu bölümün sonunda yer alır.

"Tekke Edebiyatı" başlığını taşıyan bölümdeyse, Türklerde tasavvufun doğuşu üzerinde durulurken, Ahmet Yesevi gibi ilk Türk mutasavvıfları üzerine bilgiler ve şiirlerinden örnekler verilir.

Gene bu bölümde "Mevlevilik, Bektaşilik, Alevilik" gibi akımların şiire yansımaları saptanmıştır.

Divan, Tekke Edebiyatı ise Âşık Paşa ve Nesimi'nin yapıtları değerlendirilerek ele alınmıştır.

Bu bölümün sonunda da önemli yapıtlardan oluşan bir kaynakça yer alıyor.

Yapıtın, Divan edebiyatına ayrılan ikinci bölümünde bu şiir hareketinin doğuşu üzerinde durulurken, Doğu, Batı, Orta Asya, Güneş lehçeleri saptanmıştır.

Kaside, gazel, mesnevi, hamse vb. biçimindeki örnekleri bu açıdan değerlendirir Hasan-Âli.

Ne var ki, Yücel'e göre Divan edebiyatı Türkçe'nin her üç edebi lehçesinde (Çağatay, Osmanlı, Azeri) dil yönünden özünü yitirdiğinden eski Uygur edebiyatında en soyut kavramları karşılayacak Türkçe sözcükler varken İslam'lığın Arapta ve Acemde yarattığı ortak edebiyata uyma zoruyla bu dillerin sözcüklerini alma geleneğini yarattığı için klasik olamamıştır.

Çünkü bir edebiyat kurumunun klasik olabilmesi için kendinden önceki edebiyatlarla bağlı bulunması, ulusal ve evrensel değer kazanması, kendinden sonraki edebiyat kurumları için dış ve iç bakımdan örnek olması gerekir. Ayrıca, yaşama değişik gözlerle bakarak yaratıcılığa olanak tanınması, bunu sağlamak için de dinlerin belli kurallarından kurtulması ve laik olması zorunluluktur. Bu nedenle "ümmeî kùltürü", ulusallık kav-

ramını "yutup erişmiştir" divan edebiyatını da.

Hasan-Âli Yücel'in yapıtının yayınlandığı 1932 yılından sonra da çeşitli tartışmalara neden olan Divan edebiyatı konusundaki görüşleri okuyacağımız satırlarda belirginleşir:

"Milli kültüre yararı dokunmayan Divan edebiyatı beşeri kıymeti itibariyle de çekilen emeğe uygun bir değer taşınmıyor. İnsanı görüş ve gösterişte, beşer tabiatını canlı bir noktadan yakalayıp anlatacağına, dış tasvirleri ve kelime oyunları yaparak teferruatla uğraşmıştır Eski Yunan edebiyatının bugün bile yaşayan ve bilhassa XV. asırdan sonra bütün medeni milletler edebiyatına örnek olan eserlerindeki ölmeyen taraf, tiirli çağlar ve devirler üstünde, insanlığın değişmeyen ruhi zaaf ve kuvvetlerini sevgide, öçte, kıskançlıkta, işte ve kahrımanlıkta gösteren" imiş olmasıdır.

Divan edebiyatında bu cihat pek zayıftır. Kendi milletinin olmayan ve yirmi-yirmi beşi geçmeyen sayılı mevzular içersine kapanıp kalması ve yaratıcı kudretini ancak bu mevzuların tebliğ ve ifadesinde gösterebilmesi böyle beşeri bir kıymet almaktan Divan edebiyatını tamamiyle mahrum etmiştir." (sf.151)

"Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış" bu yönüyle bir eleştiri kitabı da sayılabilir. Yücel, geçmiş kültüre sahip çıkma ilkesini gözardı etmeden, 500 yıl süren bir şiir anlayışını dil, yapı, ortak temalar, duyarlık, taklit, yineleme açılarından değerlendirirken yaşanmakta olandaki etkisizliğine dikkati çeker.

Bu yönüyle "Edebiyatımıza Toplu Bir Bakış"ın özgünlüğünü günümüzde de koruduğu söylenebilir.

"Edebiyat Tarihimizden I"

1957'de yayınlanan bu yapıtın "Giriş" bölümünde amacının "Fikir ve sanat adamlarımızdan öyle birini alayım ki, onun hayatını ve eserlerini incelerken yaşadığı devir de meydana çıkmış olsun" biçiminde açıklayan Yücel, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun yetiştiği yıllar içinde bulunduğu edebiyat hareketlerini, yapıtlarını değerlendirirken karşıt ve yandaşı olduğu görüşleri ele alarak gerçekleştirir.

Toplumsal ve siyasal hareketlerin, düşün ve edebiyat yaşamını etkilediği dönemdir bu.

II. Meşrutiyetin getirdiği görece özgürlük ortamı islamcı ideoloji karşısında "Milliyetçilik" ve öteki akımların etki gücü kazanmasına yol açmıştır.

Özellikle Servet-i Fünun edebiyatının dil anlayışına tepki duyanlar Türkçe'nin bağımsız bir dil olduğunu savunuyor, dil değişimini çağdaş bir edebiyatın ön koşulu sayıyorlardı.

Hasan-Âli yapıtında, "Milliyetçi" akım doğrultusundaki bu harekete ilişkin özgün belgeler de vererek, dönemin başat özelliklerini sergilemeye çalışır. Tarih sahnesine çıkan asker ve sivil orta tabakanın tepki duyduğu eski ile, arayış halindeki yeninin edebiyatı da dışlamadığı bu yıllara bakarken kitabının omurgasını oluşturan birkaç temel ögeyi saptar:

1. Dönemin düşün ve edebiyat hareketlerini etkileyen çağdaşlaşma binisi,
2. Tanzimat ve Servet-i Fünun'cuların da benimsedikleri aydınlanma felsefesinin 1908'den sonra yaygınlık kazanması,
3. Değişmenin gündeme getirdiği tartışmalar, bu tartışmaların yer aldığı dergi ve gazeteler, Yakup Kadri gibi, çağdaş Türk edebiyatının "yol açıcıları" niteliği kazanacak olan şair, öykü yazarı ve romancıların arayışları,
4. Bu dönemde, aradığı yazar ve çevirmenleri bulma aşamasına gelen tiyatro.

Bu saptadığımız konularda da görüşlerini belgelerden çıkardığı yorumlarla sergilemeye özen gösterir Hasan-Âli. Yakup Kadri'nin de içinde bulunduğu "Fecr-i Âti" Edebiyat Topluluğu'nun kuruluş bildirgesini verdikten sonra bu hareketin bir akım niteliği taşıyıp taşımadığı sorularına yanıtlar arar.

Dönemin düşün yaşamındaki yerini göstermeye çalışır. Kendince gerekli gördüğü yerde toplumsal, siyasal yaşamdan kopukluğunu eleştirir. Ahmet Haşim gibi, topluluğa katılan şair ve yazarların o aşamadaki sanatçı kimlikleri üzerinde durur.

Yakup Kadri'nin ilk yapıtlarından itibaren elde ettiği kazanımları temel olarak alır.

İlk yazıları, ilk kitapları belirginleşmeye başlayan görüşleri, daha önce de belirttiğimiz gibi, yandaşı ve karşıtı olduğu edimler karşısındaki davranışları...

"Yazarlığa başlayış", "Fecr-i Âti ve Yakup Kadri", "Yakup Tenkitçi", "Küçük Hikâyeler: Bir Serencam" bölümlerinde incelenen budur.

Böylece, örneğin Yakup Kadri'nin "Sanat sanat içindir" anlayışına karşı yazarlarla, tartışmalarını verirken, iki görüşün de bilinir olmasına özen

gösterir Hasan-Âli. Bugüne de yardımı dokunacak olan kaynakları vermeyi gözardı etmez.

Bilindiği gibi 1909'da oluşturulan Fecr-i Âti Edebiyat Topluluğu'nun kurucuları Servet-i Fünûn beğenisi koşutunda ürünler verirken ustaları gibi arapça ve farsça sözcüklere bağlı ikili üçlü tamlamalara düşkünlük gösteriyorlardı.

Oysa geçen yüzyılın son çeyreğinde gündeme gelen Türkçe'nin bağımsız bir dil olması yolundaki çalışmaları bu dönemin kimi edebiyat adamlarınca başat sorun olarak kabul edilmişti.

Selanik'te çıkan "Genç Kalemler" dergisi çevresinde toplanan şairler, öykü yazarları Türkçe'nin gizilgücündeki zenginlikleri kavrayarak arapça ve farsça tamlamalara itibar etmeyen yeni bir dil yarattılar.

Hasan-Âli, yapıtında yeni Türkiye'nin kuruluş döneminde de en önemli kültür olayı sayılabilecek bu gelişmeleri de temel özellikleriyle yansıtmaya çalışır.

"Yeni Lisan ve Yakup Kadri" başlıklı bölümde, Osmanlı döneminde de "Havassa mahsus bilgin diliyle halka mahsus konuşma dilinin iki ayrı akım halinde sürdüğünü" belirterek Türk halkının kendi kültürünün simgesi olan diline sahip çıktığına dikkati çeker. Yunus Emre, Seyyad Hamza, Kaygusuz, Eflaki, Aşık Paşa vb. şairlerden örneklerle düşüncelerini doğrular. Şinasi ve Namık Kemal'in Türkçe dil bilincinin yaratılması için gösterdiği çabaları anımsatır.

Ali Suavi gibi medreseden yetişmiş bir düşün adamının bu konudaki yazılarından örnekler verir.

Yücel'e göre Genç Kalemler'de toplanan Ömer Seyfettin, Ali Canip, Ziya Gökalp, Aka Gündüz vb. yeni dil savunucuları, bu tarihsel sürecin 1910'larda ortaya çıkan bilinçli tepki simgeleridir.

Toplumsal gelişme, XIX. yüzyılın son çeyreğinde, özellikle Romanya, Yunanistan, Bulgaristan'ın Osmanlı'ya karşı bağımsızlık savaşları verdiği bu yıllarda aydınları kendi kimliklerini sorma aşamasına getirmiştir. Bu nedenle akımın temelleri "edebi" olduğu kadar toplumsaldır, siyasaldır.

Osmanlılığa karşı varlığını kanıtlamaya çalışan Türk insanının bilinci...

Bir yanda aralarında Yakup Kadri'nin de bulunduğu Osmanlıcılar, öte yanda gelecekteki Türkiye'nin yandaşları...

Çatışkının iyice belirginleşmesi için "Biz Osmanlıyız, dilimiz de Os-

manlıcadır..." diyen Yakup Kadri ile "Biz Türküz, dilimiz de Türkçedir" diyen "Milli Edebiyat" akımının öncülerinin yazılarından büyük ölçüde örnekler verir.

Bu bölümde 1955'ten sonra Yakup Kadri ile yaptığı bir konuşmada, yazara özeleştirici olanağı vererek "O zaman -doğrusu bir itiraf- dil hakkında muayyen bir fikrim yoktu." açıklamasını da günümüz okuruna ulaştırır." (s. 222)

"Edebiyat Tarihimizden"ın özellikle 1908'den sonraki değişimlerin getirdiği hareketli ortamı yansıtmayı amaçladığını belirtmişim. Bu ortamda gündeme geldiğini bildiğimiz, Batıda, Rönesansa kaynaklık eden, eski Yunan ve Latin kültürüne ilişkin tartışmaları, yarattığı etkileri "Kaynaklara Doğru" bölümünde işler Hasan-Âli.

Özelliklerini belirtmeye çalıştığım bu iki yapıta bakarak Hasan-Âli Yücel'in çalışmaları arasında edebiyat tarihçiliğinin de önemli yeri olduğu söyleyebiliriz.

Edebiyat tarihi dalında da.

Bir Edebiyat Çevresi Olarak Dergâh Dergisi ve Yücel'in Bu Dergideki Etkinliği

Konur ERTOP

Konur Ertop;
Eleştirmen.

1936'da İstanbul'da doğdu.
İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü'nü bitirdi.
Cumhuriyet gazetesinde
başladığı gazetecilik
yaşamını çeşitli
gazetelerde sürdürdü, dergi
yönetimlerinde bulundu.
1957 yılında başlayan
yazarlığını gazete ve
dergilerde yayımladığı
eleştiri-araştırma
yazılarıyla sürdürüyor
Türkiye Edebiyatında
Seks, Emperyalizmle
Savaş yayımlanan
kitaplarıdır.

"Dergâh", Yahya Kemal'in öğrencileriyle birlikte Mütareke İstanbul'unda çıkardığı on beş günlük dergidir (15 Nisan 1921-5 Ocak 1923, 42 sayı). Yazarları arasında Yahya Kemal'le Fuat (Köprülü), Halide Edip, Falih Rıfkı, Kemalettin Kâmi (Kamu), Mustafa Şekip (Tunç), İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Mehmet Emin (Erişgil) gibi dönemin önemli yazarlarının yer aldığı derginin sorumlu yönetmenli Yahya Kemal'in öğrencilerinden, Mustafa Nihat'tı (Özön). Nurullah Ata (Ataç), Ahmet Hamdi (Tanpınar), Necmettin Halil (Bayrı), Halil Vedat (Fıratlı), Reşat Şemsettin (Sirer) gibi genç yazarların pek çoğu da Yahya Kemal'in öğrencileriydi. Bu gençler arasında bazılarından birkaç yaş büyük, askerliğini daha önce yapmış, o yıl Fakülte'nin Felsefe bölümünü bitirmiş olan Hasan-Âli (Yücel) de bulunuyodu.

Edebiyat Fakültesi'nde 9.5 yıl süren öğretim görevi Yahya Kemal'in yaşamının en etkin, en etkili dönemi olmuştur. Mütareke ve Kurtuluş Savaşı yıllarını da kapsayan bu dönemde dersleri, şiirleri kadar siyasal yazılarıyla da sesini geniş topluluklara duyurmuştu.

Yahya Kemal, fakülte dışında o zamanki Yüksek Öğretmen Okulu'na yakın olan Nuruosmaniye'deki İkbâl Kırathanesi'nde Sultanahmet'teki setli kahvehanelerde, Beyazıt'ta Darü'talim adlı klasik Türk müziği özel topluluğunun haftalık konserler verdiği kırathanede öğrencileriyle bir araya geliyordu. "Dergâh", fakültedeki dersler kadar bu uzun söyleşilerin de bir ürünü olarak ortaya çıktı. ¹ Ahmet Haşim dergi için "Haşhaş" adını önermiş; bir ara "Zaviye" adı üzerinde de kurulmuştu. "Dergâh" döneminin en iyi edebiyat dergisi olduğu kadar işgal İstanbul'unda Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen önemli bir yayın organı olarak da önem kazandı. Yahya Kemal'in "İmlaya Dair Güft ü Gû" (dedikodu), *Bugünkü Türkçe, Vezinler,*

1 Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal, 1963

Kafiye gibi başyazıları edebiyatın temel ve güncel sorunlarıyla ilgiliydi. Ozanın bağımsızlık ve özgürlük düşüncelerini, yurdun kurtuluşuna inancını dile getiren, Kurtuluş Savaşı'na destek veren "*Esir Jeminus ve Altör Şelri, Üç Tepe*" gibi yazıları da dönemin üniversite gençliği, edebiyat çevreleri, aydınlar üzerinde derinden etkili oldu.

Yakup Kadri, dergideki bir yazısında Yahya Kemal için şöyle der: "Birçok kimseler Yahya Kemal ne yaptı ki bu kadar iinii hak etti, diyorlar! Yahya Kemal birçok şey yapan yazarların yanlışlarını düzeltti. Yeni yetişen birçok şairlere yol gösterdi. O büyük şair değildir. Bir büyük yol göstericidir. Yahya Kemal'in iiniüü haksız bulanlar onu asıl bu yönden incelemelidirler. O bizim Stephan Mallarme'nizdir. Fakat şu fark ile ki Stephan Mallarme, yalnız bir sanatçıydı. Yahya Kemal ise yalnız olgunluğa ermiş bir sanatçı değil, aynı zamanda olgunluğu olan bir ruhstur. O bize yalnız edebiyat dünyasında ufuk açmadı, duygu ve düşünce dünyasında da yeni yeni alanlar gösterdi."

"Dergah" ın ilk sayısında ilk yazı Yahya Kemal'in sürüp giden Kurtuluş Savaşı'yla ilgili "Üç Tepe" başlıklı söyleşisiydi.

Kurtuluş Savaşı'nı konu edinmedi, "eski şiirin rüzgârıyla" Osmanlı döneminin yaşamını, zaferlerini anlattı diye Cumhuriyet döneminde ağır eleştiriler alan ozan, tarihin en karanlık günlerinde yurdunun kurtuluşuna inancını makalelerinin yanı sıra dizelerinde de dile getiriyordu:

1918

Ölenler öldü, kalanlarla mustarip kaldık
Vatanda hor görülen bir cemaatiz artık.
Ölenler en sonu kurtuldular bu dağdağadan
Ve göz kapaklarının arkasında eski vatan
Bizim diyar olarak kaldı ta kıyamete dek.
Kalanlar ortada genç, ihtiyar, kadın, erkek
Harap olup yaşıyor talihin azabıyla;
Vatanda düşünmanı seyr etmek ıstırabıyla.

Vatanda korkulu ruya içindeyiz gerçek.
Fakat bu çok siiremez, mutlaka şafak sökecek.
Ateş ve kanla boğar, bir gün ordumuz lekeyi,
Bu insanoğluna bir şeyn (utanç) olan Miiatareke'yi.

*Bu halk o gün kavuşur annemiz güzel vatana
Çocuklarıyla nasıl sarmaşırsa yası ana
O sarmaşıyla yaşar hür ve bahtiyar ancak,
Bu gamlı günleri hiçbir zaman unutmayarak.*

Bu şiirde anlatılan karanlık günlerde Yahya Kemal'in Kurtuluş Savaşı'na destek veren, yeni Türkiye'nin oluşup gelişmesi yolunda siyasal, kültürel öneriler getiren yazılarının en ünlülerinden biri "Dergah"ta çıkan "Esir Jeminiüs ve Altör Şehri"dir. Ozan bu yazısıyla ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır. "Bir gün, o sıralarda çoğunlukla gittiğim Sultanahmet Meydanı'nın o basit,, fakat Monte Carlo'dan bin kat güzel, taraçalı, alaturka kahvelerin birinde, Uluşal Eylem'in başlamasıyl birlikte benim ardına takılmış ve dostlarım olmuş üniversite öğrencileriyle görüşüyordum; onlara gelişigüzel bazı duygular ve gezi anıları aktarırken, Esir Jeminiüs'ün Pyrénées Dağları'nda bıraktığı yazıttan ve Dört Kanton Gölü'nde Wilhelm (Guillaume) Tell'in kasabasına gidişinden söz ettim. Sonra o söyleşiyi Dergâh Dergisi'ne olduğu gibi yazdım.

Yazının ana izleği Anadolu'da sürüp giden özgürlük ve bağımsızlık savaşı, zafere ve mutlu geleceğe inanıştır: "Dün Boğaziçi'nin kırlarında gezinirken çocukluğumun en güzel iki anısı olan Esir Jeminiüs ve Guillaume Tell, gözlerimi yaşarttılar. Altör şehri gözlerimin önüne geldi; sonra düşündüm ki yarımın çocukları özgürlüğü benim gibi ya Pyrénées yahut da İsviçre dağlarında aramayacak; geçek kış Kafkas karları arasından Kâzım Karabekir'le Kars'a yürüyen genç subaylar ve genç köylüler, bu baharda İsmet ve Refet'le İnönü'den Dumlupınar'a koşan genç subaylar ve genç köylüler, Anadolu'yu yüce ruhlarının, kutsal kanlarının kollarıyla doldurdular. Artık Anadolu'da her köy bir Altör şehridir. Biz bu büyük olaya pek yakınız da inanamıyoruz. Yarın bu olay kutsal bir efsane olunca herkes Mustafa Kemal'i ve arkadaşlarını bir yönetici ve bir savaçı olmaktan farklı görecek. Çünkü yalnız efsanelerde iman tılsımı vardır. Bizim kuşak özgürlüğü bir hayal gibi özlüyordu. Yarının Türk çocukları özgürlüğün toprağında doğup büyüyecek!

Alı anne Anadolu! Ne kanlı ve ne büyük nasibin varmış!"

Hasan-Âli, Edebiyat Fakültesi'nin başka bir bölümünde (Felsefe bölümü) "Dergâh" yazarlarından Mustafa Şekip'in (Tunç) öğrencisi olmuştu. Onunla ilgili izlenimleri şöyledir: "Onu memleketin en karanlık günlerinde bile umutlu buldum, hiçbir zaman kaygı içinde görmedim. Hocalık ve öğrencilik, babalık ve evlatlık gibi, çoğu kez kaderin tayin ettiği ilişkilerdendir. Beni, Mustafa Şekip gibi :

bir hocanın öğrencisi yaptığı için kadere müteşekkirim." ²

Öte yandan "Dergah"ın çoğu Edebiyat bölümü öğrencisi olan genç yazarları da Hasan-Âli'nin yakın arkadaşlarıydı. Bu arkadaşlarından Ahmet Hamdi Tanpınar'ın o döneme ilişkin anıları şöyledir: "O yılların Yüksek Öğretmen Okulu'nda gerçekten garip bir topluluktuk. Fen ve Edebiyat Fakültelerinin her dalından kırk genç, bizim için ayrılmış yatakhane ile mütalaa salonunda, hürriyetten başka hiçbir konforu olmayan toplu bir hayat geçiriyorduk. Kaldığımız binanın arka tarafında Tanin Matbaası vardı. Daha sonra çıkardığımız Dergâh Mecmuası bu matbaanın bir odasında barınmıştı. Hasan-Âli'nin ilk şiirleri, benim ve Necmettin Halil'in ilk şiirleri gibi bu mecmuada yayımlandı.

İstiklal Savaşı'nın sıkışık günlerinde gazetecilik yapan arkadaşlarımızı geceleri, İkbâl Kırâathanesi'nde beklerdik. Âli, beklediğimiz arkadaşların başında geliyordu (...) İkinci İnönü Muharebelerinin bizi o kadar heyecanlandıran cephe havadislerini hep ondan alırdık." ³

Hasan-Âli'nin "Dergâh"ta çıkan ilk şiiri şudur:

Şarkı

"Biz bülbül-i muhrik-dem-i güzar-ı firakız
Ateş kesilir geçse saba gülşenimizden"

Dem çekip dururuz, ayırınız gülden;
Bu fani dünyaya geldik, geleli!
Hastayız nidelim, içten, gönülden;
Ruhumuz sarhoştur, aşkımız deli.

Hüsne dil bağladık geçtik güzelden,
Sevmeyiz bu delirin boş kavgasını.
Yazımız böyleymiş, rindiz ezelden;
Tutmayız ölenin bizler yasını.

Sundukça sakimiz bize paynamei
Mamur olur gönül, olsak da harap.
Yıkılsa bu dünya, deriz, "Bana ne!"
Yaşamak bir rüya, varlık bir serap...

Bir lokma, bir hurka bizlere yeter;
Şad olsun isteriz can da canan da.
Bu yalancı zevkler, gün gelir biter;
Bitmeyen şeydedir, neşe cihanda.

2-3 Şu kaynaktan aktarıldı: Arslan Kaynardağ, Felsefeci Yücel'in Üniversite Yılları, Tarih ve Toplum, Ekim 1997

Aldırmaz güleriz hicran deminde,
İçimiz malîşerde arar visali.
Yanarken ayrılık cehenneminde,
Var gibi görürüz biz o hayali!

En derin vecdimiz inzivadadır,
Sessizce bekleriz son günümüzü.
En kutsi hakikat maveradadır:
Orada görülür Tanrı'nın yüzü!..

Bu şiir, derginin öteki genç ozanlarının ürünlerinde de görüldüğü gibi biçim, dil ve anlatım özellikleri bakımından o dönemde çok taze ve etkin olan Milli Edebiyat akımına bağlıdır. Öte yandan "Rindiz ezelden... Yıkılsa bu dünya, deriz, 'Bana ne!' Yaşamak bir rüya, varlık bir serap... Bir lokma, bir hurka bizlere yeter; en derin vecdimiz inzivadadır... Sessizce bekleriz son günümüzü... En kutsi hakikat maveradadır: Orada görülür Tanrının yüzü!.. sözleri Tekke edebiyatının dile getirdiği tasavvuf düşüncesinden beslenmiştir. (Şiirdeki *Şad* olsun isteriz *can* da *canan* da dizesinde ozanın dört yıl sonra ikizlerine ad olarak vereceği "can" ve "canan" sözcüklerinin geçmesi ayrıca ilgi çeken bir noktadır!)

Hasan-Âli'nin babası Ali Rıza Bey Mevlevi dervişiydi; kendisi de bu tarikata bağlıydı. Yahya Kemal ile Yakup Kadri bir ara Çamlıca'daki Bektaşî dergâhına gidip gelmişlerdi. Derginin adı, Yakup Kadri'nin burada yayınlanan "*Erenlerin Bağından*" İsmail Hakkı'nın (Baltacıoğlu) "*Kerbela'ya Giden Derviş*", yazıları Mehmet Halit'in (Bayrı) Eşrefoğlu Rumi incelemesi gibi Yahya Kemal'in o döneme ait ünlü *İthaf* şiiri⁴de tekke edebiyatının türlü izlerini taşımaktadır.

"*Dergâh*" sayfalarında tekke edebiyatına pek uzak düşmeyen başka bir olgu da göze çarpıyordu. Hasan-Âli'nin hocası Mustafa Şekip'in dergide Bergson'la ilgili çevirileri, yazıları birbirini izliyordu. Fransız filozofuna bu dönemde gösterilen ilgiyi Hilmi Ziya Ülken, şöyle açıklar: "*İstanbul'da*

4 ...
Niçin nur inmiyor artık semadan?

Bu şek, bağrımda her gün gâh ü bigâh
Dolaştım "hû!" diye dergâh dergâh
Ümid ettim ki bir pir-i dil-âgâh
Desin 'Destur!' mihrab-ı hafâdan."

(... Niçin artık gökten nur inmiyor? Bu şüphe her gün vakitli vakitsiz içimde, "Hu!" diyerek dergâh dergâh dolaştım. Gönülden anlayan bir pirin, gizlilik mihrabından 'Destur!' [izin verdim] diyeceğini umdum.)

yıkılan imparatorluğun enkazı üzerinde ancak iki türlü fikir beslenebilirdi. Biri maddi inikânsızlıklar önünde manevi kuvvete ve yarı müstik bir ruhlu hamlesine dayanmak, ikincisi yenilişin doğurduğu ümitsizliğe karşı, idealist harekete tepki halinde, maddeye dayanan yeni bir luz almak. Bunlardan birincisi Bergson metafiziği, ikincisi diyalektik materyalizmdir. Her iki felsefenin de ortak vasfı, zihinci bir evrini görüşüne karşıt vaziyet alışları, devrimci ve hamleci oluşları idi. Fakat birinin ruhta gördüğü hamle gücünü öteki maddede görüyordu. ⁵

Yine Ülken'in saptadığı gibi "Batı felsefesiyle halk ruhunu ve halk sufiliğini birleştiren" bu etki, Yücel'in daha sonraki şiirlerine de yansımaktır:

YUNUS EMRE'YE

Hakikat aşkına ermek diledim,
'Hayret şarabından iç... dedin bana
Senden duyduğumu sana söyledim,
'Bu kuru sözlerden geç...' dedin bana.

Varlığı, yokluğu sordum özüne;
Sustun bir damla yaş geldi gözüne.
Ölümü nedir dedim bakıp yüziime,
Yüziime bakıp da 'Hiç...' dedin bana.

Bağrımda yadını dağlıyorum, bak.
Ben de senin gibi ağlıyorum bak.
Eriyip izinde çağlıyorum bak;
'Eğil gözyaşından iç'... dedin bana.

"Dergâh"ta Yücel'in şiirlerinin yanı sıra felsefe konularıyla ilgili yazıları da yer aldı. Bu yazılardan birine ilgi gösteren Yakup Kadri genç yazarla tanışmak istedi. Aralarında oluşan dostluk, yaşamları boyunca sürdü. Yücel, ünlü romancının yaşamı, sanatı, düşünceleri ekseninde "Edebiyat Tarilimizden" kitabını kaleme aldı (1957); yazışmaları bir kitaba yansıdı: "Yakup Kadri'den Hasan-Âli'ye Mektuplar" (1995).

5 Hilmi Ziya Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, 3. Basım, 1992

Yücel'in "*Dergâh*"taki bir yazısı liselerdeki felsefe öğretimini konu ediniyordu. Bu yazıda onun felsefe kitapları yazarı ve eğitim organının mimarı olarak gerçekleştireceği izlencenin tohumları kendini belli ediyordu.

Hasan-Âli Yücel'in düşüncesinde, Bergsonizm zamanla yerini tarihi materyalizme bıraktı. Şiirlerini 1933'te "*Dönen Ses*" kitabında derleyen Yücel, şiirin daha sonraki hareketli gelişmelerine uzak durdu. Ancak ölümünün 15. yıldönümünde bu eylem adamının zengin iç dünyasına dikkati çeken bir ozanın (Behçet Necatigil) yargısı şöyle oldu: "*Bence o, bir edebiyatçı doğdu, edebiyatçı öldü.*" ⁶

Hasan-Âli Yücel'de Yazın ve Dil

Ali DÜNDAR

Ali Dündar;
Köy Enstitüsüdür. 1924'te
Akkışla'da doğdu.
İlköğrenimini aynı yerde,
meslek eğitimini Pazarören
Köy Enstitüsü'nde yaptı.
Daha sonra Hasanoğlu
Yüksek Köy Enstitüsü'nü,
Türkiye ve Ortadoğu
Amme İdaresi
Enstitüsü'nü, Georgetown
Dil Enstitüsü'nü bitirdi.
Millî Eğitim örgütü içinde
öğretmen, denetmen ve
yönetici olarak 26 yıl 11 ay
çalıştıktan sonra kendi
isteğiyle emekli oldu. Bir
süre özel bir kuruluşun
genel müdürlüğünü yaptı.
Azot Sanayi Kurumu'nun
Denetleme Kurulu
üyeliğinde bulundu.
Yayımlanmış yapıtları
şunlardır: *İlk Öpücüük*
(Öykü, 1994), *Ekmek*
Kokusu (Öykü, 1992),
Kemalizmi Doğru
Algılamak (Deneme,
1993), *Şeriata Karşı*
Laiklik Eğitimi/Özgür
Toplum (Eğitim Yazıları,
1995), *Dil ve Bilinç* (Dil
devrimi yazıları, 1995).

"İnsanların iyisi, onlara faydalı olanlardır hikmeti muktezasınca Müslümanlara ibadet ilmi âsân olsun deyip diledim ki Uhde-tül-İslâmı küstahane Türkî lisana tercüme edeyim. Lâyık değildir ki, bu kitaba Türkî deyip hıffetle nazar oluna. Zira içindeki faydalı ilimdir, salih ameldir. Davut Nebi münacatında buyurdu ki, Ya İlâli, faydalı alim hangisidir? Cevap böyle geldi ki, Ya Davut, faydalı alim odur ki benim azametimden, hikmetimden, buyruklarımdan bahseyleyeler, dedi. Pes her kulum, her kavmin dili kendilere aslî kıyas olduğu, gayri dilden faydalanamadıkları içindir. Peygamberimiz dalı bu diyara gelmiş olsaydı, ol dalı Türkî söylerdi."

Yukarıdaki bölümü, Hasan-Âli Yücel'in 26.9.1959 günlü Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan "Türk Dil Bayramı" başlıklı bir yazısından aldım. Yücel de o bölümü, Kadri Üçok'un yıllar önce Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne armağan ettiği bir eski yazı kitaptan almış. Kitabın yazarıysa, 15. yy'da yaşadığı sanılan Konya Aksaray'ından, Yusuf oğlu Abdurrahman adında biriymiş. Dil konusuna devrimci bir öngörüyle yaklaşanları, yenilikçileri "solcu-komünist" olarak suçlamaya kalkışanlardan Yeşil Aksaray'da yüzyıllar önce yaşamış ve dilimizi savunmuş bu Türkçeciye de solcu veya komünist diyen çıkacak mı?" diye soruyor, Hasan-Âli Yücel.

Yücel de, tıpkı Atatürk gibi, din ve inanç sorununa dil açısından yaklaşıyor. "Kuran, okumak şey demektir. Yani okuma kitabı. Mübin'in anlamı ise, beyan eden, açan, açıklayan demektir."¹ dedikten sonra, "Arap harfi dediğiniz işaretlerin İslâm'dan çok önceleri de var olduğunu... o nedenle Arapça yazıya hiç olmayan bir kutsallık niteliği yükleyip, yeni

yazıyı boşa çıkarmanın anlamsızlığına ve mantıksızlığına değiniyor. Yücel'e göre din ve tapınç dilinin Türkçeleşmesi, düşünsel ve yazınsal bağlamda birçok sorunumuzun kendiliğinden çözülmesini sağlayacaktır. Yücel acı konuşuyor: *"Dünyanın neresinden ne uzmanı getirirsek getirelim, dil ve terim konusunda ciddi bir karar vermezsek hiçbir kültür derdimize kesin çare bulamazlar ve bulamayız. Bu iş, ne karayollarına, ne deniz ulaştırmasına, ne traktöre, ne de kimya gübresine benzer. Bunu ancak kendimiz çözebiliriz. Kafanız Batılı olmadıkça ne din, ne dil, ne düşünce, hiçbir kültür meselemize doğru yolu bulduramayız. Üç yüz yıldan beri bizi bir ileri iki geri tökezleten yamacılığı ve oymalacılığı bırakıp -kesin ve açık- ne olduğumuzu, neleri doğru bulduğumuzu ortaya atarak harekete geçmeliyiz. Yoksa bu manevi kargaşalık, ruhumuzu bir kurt gibi kemirmesini sürdürecektir. Gerçekte kaybolan zaman değil, hayatımızdır."* ²

"Onun için dil sorunsalı bir devrimci yaklaşım sorunudur. Atatürk devrimciliğini anlamadan bugünkü Türk toplumunun hiçbir sorununu doğru dürtüst çözemeyiz. Hattâ gerçekleştirmeye uğraştığımız demokrasimizi bile... Toplumsal ve siyasal hayatımıza bağlı her davanın başı, Atatürk devrimciliğidir. Yaşayan dilden önce, yaşayan devrini anlayalım." ³

Hasan-Âli Yücel, uzaktan kolay, fakat yaklaştıkça, yakınlaştıkça büyüyen ve büyüleyen bir kişiliğe sahipti. Şiirden denemeye, müzikten mantık ve felsefeye gidip gelen, düz yazının en güzel örneklerini üreten bir ekin adamıydı. Batı ve Doğu ekinini, o ekinlerin kaynaklarını ve başyapıtlarını yakından görmüş ve incelemişti. Ekin sel yaşamımızda ilk kez bir **"Yayın Kurulu"** toplamasının ardındaki itici güç, O'nun bu edinimi ve ekin sel birikimiydi. Sözü geçen kurultayda *"Batı ve Doğu klasiklerinin Türkçeye kazandırılması"* kararını aldığı nda göklere uçmuştu. O coşkuyla, dilimize çevrilen başyapıtların başına şunları yazdı: *"İnsancılık ruhunun ilk anlayış ve duyuş aşamaları, insan varlığının en somut anlatımı aracı olan sanatsal yapıtların benim senmesiyle başlar. Sanat dalları içinde yazın, bu anlatımın düşünsel öğeleri en zengin olanıdır. Onun içindir ki, bir ulusun, öteki uluslar yazını nı kendi dilinde, daha doğrusu kendi anlayışında yin elemesi, algı ve anlama gücünü o yapıtlar ölçüsünde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. Zekâlarını her yönüyle bu tiir başyapıtların her türüne yöneltebilmiş uluslarda, düşüncenin en sillinmez aracı olan yazı ve onun mimarisi demek olan yazın, bütün kütlenin ruhu na dek işleyen ve yerleşen bir etkiye sahiptir. Bu etkideki birey ve toplum genleşir: si (it-*

2 Hasan-Âli Yücel, Kargaşalık, Cumhuriyet gazetesi, 26 Ocak 1953

3 Hasan-Âli Yücel, İnkılabın Dili, Cumhuriyet gazetesi, 5 Ocak 1953

tisali), zamanda ve mekânda bütün sınırları delip aşacak bir sağlamlığı ve yaygınlığı gösterir." **Yücel**, Basın Kurultayı'ndan çıkar çıkmaz Bakanlığa bağlı bir "Tercüme Bürosu" oluşturur. Amacı, bir yandan Batı ve Doğu düşün alanlarının, Batı ve Doğu uygarlıklarının oluşmasına öncülük/kaynaklık etmiş başyapıtların Türkçeye aktarılmasını sağlamak, öte yandan dil devriminin kurumlaşmasına ve Türkçenin varsıllaşmasına öncülük etmektir.

Yücel, amaçlarını umutlarını Meclis'e, Meclis tartışmalarına da yansıtır. "Biz ulusçuyuz. Ulus olarak resimde ışığımızı, müzikte sesimizi yazında duygularımızı açıklamak; düşüncelerimizi söylemek istiyoruz. Oluşturmaya çalıştığımız her kururu bu bunun insansal, bilimsel tohumlarını atıyoruz. Yazıeri, sanatçı yaratmak bizim elimizde değildir. Bunu, ulusal buluş, ulusal güç ve halkımız yapacaktır."⁴ **Hasan-Âli Yücel**, ekinleşme ve eğitimleşme/okullaşma sorunlarına hep dil ve düşünce bağlamında yaklaşır. İnsanların, insanlarımızın Türkçeyi, anadillerini " kuşun ötmesi gibi sıkıntısız söyleyebilmeleri"den, yazabilmelerinden yanadır. Türkçe'ye gönül vermiş, Türkçe konuşup yazan insanların, sanatta, yazın ve bilimde, uygulayıp alanlarında duygu ve düşüncelerini, bildiklerini, bildirmek istediklerini yalın bir Türkçe ile, anlatanın ve dinleyenin zorlanmadan kullanıp alınılabileceği bir Türkçe ile iletişimde, bildirişimde bulunmasından yanadır. "Dil değişimine inananlar, ona yürekten katılanlar, evimizde oturup düzgün uyaklı, Nedim ağzından gazeller yazarak kendimizi ve iki üç tiryakiyi eğlendirmek hevesinde değiliz. Bizim bütün düşüncelerimiz, derisi katılaşmış elleriyle sabanını tutan, çatlak topuklu, çorapsız ayağıyla yurt topraklarına basan yurttaşlarımızın dediklerini anlamak, istediklerini yapmak; yapmasını, yapılmasını istediklerimizi ona kolayca anlatabilmektir. İşte Öztürkçe, bu kaygıları, bu dilekleri, bu ülküleri anlatan; bu kaygılarda, bu dileklerde, bu ülkülerde ulusun anlaşılmasına yarayan bir dildir."⁵ "Dil sorunsalı, ekinleşim çabalarımızın önde gelen, ana aşamalarından biridir. Bugün dil üstüne çalışmalarımızın dallanır, dağılır gibi görünmesi gözünüüzü korkutmanalıdır. Çünkü dillerini ulusallaştırmak için atılım yapmış ülkelerde de bu sorun, bizde olduğu gibi, kısa sürede değil, birkaç yüzyılı içermiştir. Yeter ki, dayanan ilkeler iyi ve doğru kavranmış olsun. Ve lâfla değil, bilgi ile, emekle bu ilkelerin gerçekleştirilmesi için, ülkenin aydınları, eli kalem tutanları çaba gösterebilirler, emek versinler."⁶

4 Hasan-Âli Yücel, 13 Mayıs 1940 günlü Meclis konuşmasından

5 Hasan-Âli Yücel, Pazartesi Konuşmaları, s. 44

6 Hasan-Âli Yücel, 27 Mayıs 1941 günlü Meclis konuşmasından

Varlığını ve varolduğunu düşünmek, araştırmak yerine; var edildiğine ve dünyada her şeyi verili bulduğuna inançla kandırılmış ve yönlendirilmiş bir toplum ve birey anlayışına karşıdır **Hasan-Âli Yücel**. Bunun için el attığı, girdiği her işe bilinçsel bir tutumla yaklaşır. Bilince yansımayan, bilinçle kavranılması yolu açık tutulmayan hiçbir bilginin, hiçbir becerinin kalıcı olamayacağı kanısındadır. Ona göre, *"İnsanları yönlendiren temel etmen, onların bilinçlerinde, bilinçaltılarında edindikleri birikim ve vargıdır."*⁷ Vargıların, bulguların iyi ve olumlu sonuç verebilmesi ise, *"her şeyden önce insanın kafasının içini birtakım inaklardan, önyargılardan temizlemesine bağlıdır."* **Hasan-Âli Yücel**, eğitime, sanata, yazına hep ulusalcı açıdan bakar. Atatürk devrim ve ilkelerinin doğru algılanmasından yanadır. Atatürk devrim ve ilkelerine bilinçle bağlıdır. Yaşamı boyunca tepesinde çakan bütün kötücül şimşeklere karşı, ne yolunu/inanç ve düşün çizgisini değiştirmiş, ne de Atatürk devrim ve ilkelerinden ödün vermiştir. Özellikle Atatürk'ün Büyük Söylev'inin yazınlarından, bilim adamlarınca, gerektiğinde sanat adamlarınca incelenmesini; bilim, sanat ve yazın alanlarında, eğitim/öğretim kurumlarında irdelenip tartışılmasından yanadır. Atatürk ulusçuluğunun ve devrim anlayışının kurumlaşmasını öğütler, önerir bu yolla. Atatürk'ü, Anadolu halkını *Mızraklı İlmihal*'in tutsaklığından kurtaran ve kafa bağımsızlığına kavuşturan önder olarak algılar **Hasan-Âli Yücel**. O'nun yaratıcı ve yaşatıcı çabasına hayrandır. Yaratıcı ve yapıcı olmayandan sürekli kaçır. Özellikle Osmanlı sanat anlayışının bütün inilti ve "ah"lı, "vah"lılığını müzik diye sunanlara karşı, *"Bir toplumun iç oluşumunu, en gizli yerlerinin itiraf edilmemiş düşlerini, en katıksız bir içtenlikle bize ileten, dışa vuran bir araçtır müzik. Gazeller neydi oysa. Bir feryad!.. 'Aman'la başlar, 'ah'la biter. Hasret ve ölüm söyler. Yüksek sesli bir iniltidir:*

*Alı eylediğim serve-i hıramının içündür
Kan ağladığım gence-i handanın içündür
Aşufteliğin kâkül-i mişkinin ucundan
Avâreliğim zülf-i perişanın içündür."*

*Geçmiş Türk müzifi, neşeden yoksun, ruh sıkıntısı içinde ömür süren bir kuşağın varlığından sorumludur."*⁸ sözleriyle Türk halk ve Batı klasik müziğini savunur.

7 Hasan-Âli Yücel, *İyi İnsan/İyi Yurttaş* yapıtı ve 22 Nisan 1943 günlü Meclis konuşmasından özet

8 Hasan-Âli Yücel, *Musikimizin Mesuliyeti*, Cumhuriyet gazetesi, 21 Ağustos 1955

Atatürk'ün izinde, O'nun yol ve yöntemleriyle yola çıkmış bir Anadolu aydınlatmacısıdır Yücel. Halk için yola çıkmış, halka kul olmuş. Halkı üstün tutmuş, halkı düşünmüş; halk için, halkla çarpmış yüreği. Kendine özgü bir etik üretmiş, bir düşün ve sanat yoldamı tutturmuş:

*"Okuyup okutmak, işimiz bizim,
Hararı lokna kesmez dişimiz bizim,
Her yerde bulunmaz eşimiz bizim,
Biz yeni hayatın erenleriyiz!.."*

demiş ve gitmiş. Aramızdan ayrılışından 36 sene sonra dönüp **Hasan-Âli Yücel**'den kalanlara bakıyoruz. Yirmiye yakın yazın-sanat düşün yapıtı, yüzlerce gazete ve dergi yazısı. Sonra bütün kötücüllerin, kötölemecilerin, Atatürk ve devrim düşmanlarının çala çırpı yok edemedikleri, olmamış de-dirtemedikleri kurumlar, kuruluşlar, dünya başyapıt çevirileri. Fakat neye yarar? Bunca yapıtın, bunca dürüstlüğün örnek adamı **Hasan-Âli Yücel** gene de yapayalnız. Eğitimin E'sini bilmeyen, üniversitenin Ü'sünden habersiz, lisenin L'sini, okulun O'sunu üretmemiş; üstelik gün olmuş nice çağdaş eğitim kurumunun ocağına incir ağacı dikmiş, nice üniversitenin kapısına kara kilit vurmuş, liseleri/okulları medreseye dönüştürmüş olanlar adına üniversiteler, fakülteler açılmış, liseler/okullar yaptırılmış. Ama bir **Hasan-Âli Yücel**, hiç bir üniversiteyi kapatmadığı, hiçbir okulun kapısına kara kilit vurmadığı ve de Türk ulusal eğitimciliğini medreseye bu-laştırmadığı için bugün üniversitesiz, fakültesiz ve okulsuzdur.

Vay bizim adamlığımıza...

Deneme Yazarı Olarak Hasan-Âli Yücel

Mustafa Şerif
ONARAN

Kurtuluş Savaşı'yla giriştiğimiz özgürlük eylemi, Anadolu aydınlanmasının ilk aşaması sayılan cumhuriyet devrimleriyle devam etti.

Hasan-Âli Yücel Anadolu aydınlanmasının önde gelen adıdır.

Yalnız siyasetçi olarak değil, çalıştığı işlerle bütünleşen bir yazar olarak aydınlanmanın içinde yer aldı. Siyasete giriştiği zaman yapacağı işlere çoktan hazırlamıştı kendini.

Memduh Şevket Esendal'a İçişleri Bakanlığı önerildiğinde,

— Ben İçişleri Bakanlığı için hazırlıklı bir insan değilim. Başkasının sırtında suyu geçmek de istemem, demiş.

Kişilikli siyasetçiler böylesine özverili insanlardı.

Hiçbir siyasetçinin Millî Eğitim Bakanlığı'na getirilen Hasan-Âli Yücel kadar hazırlıklı olduğunu sanmıyorum. Bu hazırlığın arkasında deneyimli bir yazar vardı. Yazarlık serüveniyle kişiliği öylesine bir bütün oluşturmuştu ki, özülle sözü birbirini tamamlayan bir insan olmuştu.

Bir rastlantı sonucu 1952 Haziranında onu tanımak olanağı bulmuştum. Bu tanışıklıktan yola çıkarak Hasan-Âli Yücel'in kişiliğinin bende bıraktığı izlenimi anlatarak sözlerime başlamak istiyorum.

Tıbbiyenin dördüncü sınıfını bitirdiğim 1952 yılında Cumhuriyet gazetesinin Yunus Nadi Şiir Armağanı'nda birincilik ödülünü paylaşan ozanlardan birisiydim. Cumhuriyet gazetesinde bulunuşum ödülle mi ilgiliydi, yoksa o sıralar çarpıcı yazıları iz bırakan Yaşar Kemal'le görüşmek için miydi? Pek anımsıyorum.

Cumhuriyet gazetesinde "Köşemden" başlığı altında yazıları çıkan Hasan-Âli Yücel'le orada ta-

Mustafa Şerif Onaran;
1917 İzmir doğumlu.
Askeri Tıbbiye'yi bitirdi.
Ordudan ayrıldıktan sonra
Serbest hekimlik yaptı ve
Yüksek İltisat
Hastanesi'nden emekli
oldu. Şiirleri Fikirler,
Varlık, Yücel ve Türk Dili
dergilerinde yayımlandı ve
bu dergilerin yönetiminde
bulundu. Tek şiir kitabı
Unutulmuş Şiirler
(1986).

nıştım.

Sonra da Cağaloğlu'ndan Karaköy'e kadar birlikte yürüdük.

O zamanlar böyle kalabalık değildi İstanbul. Kimi zaman duraklayarak yürüdüğümüz, şimdi neler konuştuğumuzu anımsamadığım, uzunca bir yoldu o! Bende izi silinmeyen tek anı, Hasan-Âli Yücel'in insan tanımaya yönelik ilgili davranışydı.

O tarihlerde siyasetten çekilmiş, kendini tam olarak yazarlığa vermişti. Araya uzaklık koymayan içten bir davranışı vardı. Daha çok onu dinlediğimi, bir şey söylemek gerektiği zaman, sorar gibi anlatmaya çalıştığımı sanıyorum.

Karaköy'de bir camiye kadar sürdü yürüyüşümüz. O camiyle ilgili bilgiler verdi bana. Caminin mimari yapısı, geçirdiği evreler ilgi alanımın dışındaki bilgileri içerdiği için şaşırtıcı bir iz bırakmıştı.

Aradan 45 yıl geçmiş. Bende etkisi süren, içi coşku dolu o yakınlığı, o davranış inceliğini unutamıyorum.

Daha sonra Ankara'ya geldiğimde, bizim dönemin çekinilen eleştirmeni Nurullah Ataç'ta da Yücel'e benzeyen söyleşi insanını tanıdığımı söylemeliyim. Yalnız Nurullah Ataç mıydı ellili yılların Ankara'sındaki o güzel insan? Ömer Asım Aksoy, Nurettin Artam, Ağâh Sırrı Levend, Nusret Hızır birkaç yıl arayla Hasan-Âli Yücel kuşağının unutulmaz insanlarıydı.

Hasan-Âli Yücel'in yazarlık serüveni cumhuriyet devrimleriyle birlikte başlamıştır denebilir. İlk kitapları 1920'li yıllarda yayımlandığına, siyasetten çekildiği 1950'lerden sonra bütünüyle yazarlığa döndüğüne göre; devlet adamı kimliğiyle örtüşen, belki de devlet adamı kimliğini hazırlayan bir önemi vardır yazarlığının.

Goethe'ye, devlet sorumluluğunu yüklediği önemli işler arasında bunca yapıtı nasıl hazırladığı sorulduğunda,

— *Ben bütün işlerimi sanatımı için kullandım, yanıtını vermiştir.*

Hasan-Âli Yücel'in bunca yapıtı hazırlayışını, devlet adamı kimliğiyle bütünleşen bir olay olarak nitelemelidir. Yaptıklarını meşk eder gibi, kendisini yeniden keşfeder gibi yazmak gereksinimi duyması, ondaki yazmadan edemeyeceği denemeci kişiliğinin özelliğidir.

Hasan-Âli Yücel felsefe eğitimi görmüş bir yazar. Felsefeyle edebiyatı birlikte yürütmüş. Deneme, felsefeyle edebiyatın buluştuğu bir ortak alan. Ne edebiyatın, ne de felsefenin bir dalı olarak denemenin sınırları tam ola-

rak çizilebilmiştir. Felsefenin bir dizge bütünlüğü içinde dünyaya, insanlara bakışındaki sıkıdüzen; denemede daha bir gevşek dokuyla kurulanır. Felsefeyle edebiyatın ortak alanı olan denemede; bir söyleşi rahatlığı vardır. Kesin bir görüşe varmayı düşünmeyen yazar, kimi zaman sorar gibi anlatır düşüncelerini. Ama o sorar gibi anlatışta gerçeklerin altı çizilmiştir.

Hasan-Âli Yücel yaşamın içinden gelen bir yazar. Deneyimlerine dayanan, tanıdığı çevrelerden, okuduklarından yola çıkan, kimi zaman anılara sığınan bir denemeci.

Meslek yaşamını düşünürsek; felsefeden gelmiş, edebiyata gönül vermiş, bu konulardaki öğretmenlikten sonra, Millî Eğitim Bakanlığı'nda çeşitli görevler yüklenerek eğitimin üst basamaklarında yöneticilikle meslek yaşamına devam etmiş; siyasete atıldığı zaman uzun yıllar Millî Eğitim Bakanı olarak görev yapma olanağı bulmuş bir yazar.

Goethe'nin "Girdiğim her işi sanatım için kullandım" demesinde devlet işlerini önemsemeyen bir davranış vardır.

Oysa ki Hasan-Âli Yücel'in devlet adamlığı ile yazarlığı birbiriyle bütünleşen bir özellik gösterir. İçinde bulunduğu her olaydan etkilenebilen, yararlanabilen, yazarlığını besleyen olanaklar bulan bir özellik.

Hasan-Âli Yücel'in yaşamın içinden gelen bir yazar olduğunu, yalnızca masa başı aydını olmadığını özellikle belirtmeliyim.

"İçten-Dıştan" adındaki kısa yazıların, derlediği kitabını 1938'de yayımlamış. Önsöz'de şunları söylüyor:

"Bu kısa yazıları içinde yaşadığım olaylardan ya da uzak yakın tanıdığım kişilerden esinlenerek yazdım. Onun için bu yazıları dar ve geniş anlamıyla çevremden bana yansıyan durum, daha doğrusu bende devam eden tarih olarak görmek gerekir."

Denemeci yaşamın içinden gelmeli; çevreyi insanları iyi tanımalı, sonra da izlenimlerini, bilgece sözlere gerek duymadan, dışa taşımasını bilmelidir.

Ankara kedisi üzerine yazdığı bir denemede; uysal güzelliği, saldırgan olmayan huyu nedeniyle sevildiği, güvenimizi kazandığı anlatılırken; pek bir iş yapmayan, yansız görünen, içine çekilen insanlara bir dokundurmada bulunmak isteniyor.

Şöyle giriyor yazıya:

"Uzun ve yumuşak tüylerinin içine, kaygısız ve donmuş bir yüksek sosyete kadını gevşekliğiyle çekilen bu hayvan, elmas bir yüzüğün ya da inci bir kravat iğnesinin rolünü oynayarak aramızda yaşamaktadır..."

Hasan-Âli Yücel, yazıda biçimin önemine inanan bir denemecidir. İyi düşünmenin yeterli olmadığına, iyi yazmak gerektiğine inanır. *"Biçimin olmadığı yerde ne mimari vardır, ne resim, ne de edebiyat"* der. Seçili bir özdeyiş halinde biçemi şöyle tanımlar:

"Özü olanın, herhalde kendine has bir izi olur." Bu söz eskilerin "Üslûb-u beyan aynıyle insan" sözünün bir başka söylenişi gibidir.

Kendi kişiliğini yansıtan yazıları, Batı düşüncesinin yerleşmesine yardımcı olmuştur. Batı düşüncesini benimseyen insan; yaşamı ilkelere bağlayan, ciddi olan, işleri dizgeli bir düzen içinde yürüten, oluruna bırakmayan kişi olarak nitelenmektedir.

Hasan-Âli Yücel, yazılarında özgürlük kavramı üzerinde özellikle durmaktadır. Toplumsal değişimin; duruk, ümmetçi bir toplumdan, devingen, ulus toplumuna dönüşmesinde; insanın kul olmaktan çıkıp birey olma aşamasına ulaşmasının payı olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle özgürlük kavramının ayrıntıları üzerinde durmakta, denemelerinde bu konuya geniş yer ayırmaktadır.

Özgürlük yazılarını önce "Hürriyete Doğru" adı altında 1955 yılında çıkan bir kitabında toplamıştır. Sonra "Hürriyet Gene Hürriyet" adı altında, önceki kitabı da içine alan, daha oylumlu iki kitap haline getirdi. Birinci kitap sağlığında 1960'da, ikinci kitap ölümünden sonra 1966'da yayımlandı.

Bütün bu kitaplarda felsefeden gelen bir sıkıdüzene uyarak konu bütünlüğü sağlamıştır. Gene de denemelerindeki rahat okunan o söyleşi tadı korunmuştur.

Özgürlük özlemi, insanı insan yapan düşünce özgürlüğüne duyulan özlem, siyasetten de ayrılıp kendi köşesine çekilen Hasan-Âli Yücel için bir çeşit savunma da sayılabilir. Uğradığı haksızlıklardan duyduğu acıyı dindirmek için "itikâfa" çekilen bir derviş gibi, kendi köşesine çekilip yazmaya koyulmuştur. Bu yazılar bir dertyanıştan çok iç hesaplaşması olarak da yorumlanabilir.

Gene bir konu bütünlüğü içinde "İyi Vatandaş İyi İnsan" kitabına yazdığı şu sözler; sorumluluk duymayan kimi siyasetçilerin vatan edebiyatı yaparak kara sürmekten çekinmediğini düşündürmektedir:

"Bu kitabı şüphesiz okuyucularımı için yazdım. Fakat itiraf edeyim ki, yazma sebepleri arasında kendim de varım. Ömrümiin otuz beşten elli beş yılına kadar süren devresinde politika içinde yaşamış olmamı dolayısıyla hakkımda verilmiş doğruya uyan veya uymayan hükiimler, bana bugüne kadar edindiğim bilgi ve tecrübeleri bir arada açıklama ihtiyacını duyurmuştur. Beşer kaderinde tahammüli en güç olan olay, anlaşılınmak, bundan da ağır, ters ve yanlış anlaşılınmak; daha da zorlusu 'Ne kadar benzenemezmişim bana ben!' dedirtecek şekilde anlatılmaktadır. Ne yapalını ki insanlar, cinsdaşlarına karşı her zaman adalet üzere olanıyor ve her zaman tarafsız kalınıyor. Nitekim aynı haksızlıklar, şahsım için pervasızca reva görülmüştür.

Bu hale bakıp, Goethe'nin dediğı gibi, hayat ve hürriyetinizi, hatta bazen fikri şeref ve beşeri haysiyetinizi korumak için her gün yeniden mücadeleye ve durmadan kendi hakikatinizi savunmaya mecbur oluyoruz.

Hasan-Âli Yücel kendi gerçeklerini savunurken hepimize savaşımçı bir ruh kazandırıyor. *"Önemli olan kendinizin ne olduğunu bilmektir"* diyor. Demek ki denemeci olarak kendimizi tanımayı öğretiyor bize.

"İyi Vatandaş İyi İnsan"da en eski üç ahlakçıyı, üç büyük dini, insanı, çevreyi, toplumu anlatırken içimize bir ayna tutuyor Hasan-Âli Yücel. Bize iç dünyamızı gösteren bir ayna.

Denemede *"Özü olanın kendine özgü bir izi olmalı"* derken; yalnız biçem kaygısını değil, dilin önemini de belirtmek istiyordu Hasan-Âli Yücel. Oındaki dil bilinci sözcükleri kalıp olarak ezberlemek değil kavram olarak algılamak temeline dayanıyordu.

17-29 Temmuz 1939'da Millî Eğitim Şurası'nın açılış konuşmasında şunları söylemişti:

"Nerede bilim varsa orada kesinlikle bilim dili vardır. Dilsiz bilim olamaz ve olmamıştır. Biz bir Türk ekini kurtmak, ulusal özelliğı olan ve bütün uygarlık dünyası içinde varlığı duyulan bir bilini yaşamı oluşturmamak yolundayız. Bilim, gözlemlerin uyandırdığı kavranılarla kurulmuş bir dizge olduğuna ve kavranılar ise sözcüklerle biçimlendiğıne göre Türkçe bilini, Türkçe bir bilim dili olacaktır"

Anadolu aydınlanmasına ışık tutan bu denemelerin bilimi, kültürü, edebiyatı kapsayan bir dil bilinciyle işlenmesini doğal karşılamak gerekir.

Köşesinden "Pazartesi Konuşmaları"yla seslenen, kendine özgü bir pencereden bize dünyayı, insanları göstermeye çalışan Hasan-Âli Yücel, özüy-le sözü birbirine uyan bir insandı.

Oğlu ozan Can Yücel'in deyiimiyle söylemek gerekirse Hasan-Âli Yücel *"Adamı gibi adamdı"*.

1898-1961 yılları arasında geçen 63 yıllık yaşamı noktaladığı zaman Anadolu aydınlanmasının temelini oluşturacak nice çalışmaları gerçekleştirmişti. Türk-İşlam sentezcilerinin siyasete egemen olduğu yönetimlerde Hasan-Âli Yücel'in ışık tuttuğu aydınlanma devrimi karartılmaya çalışıldı. Gene de yadsınamaz o alışmalar. Anadolu insanı birey olma bilincine kavuştuğu zaman nasıl aldatıldığını anlayacak, gerçek özgürlüğe ulaşacaktır.

Hasan-Âli Yücel'in yazıları özgürlüğün kapılarını açıyor bize.

Hasan-Âli Yücel'in Şiirleri ve Şairliği

Osman BOLULU

Osman Bolulu;
1929'da Amasya-Taşova'da
doğdu. Öğrenimini
Samsun-Ladik Akpınar Köy
Enstitüsü (1947), Ankara
Gazi Eğitim Edebiyat
Bölümü (1954), Türkiye ve
Ortadoğu Amme İdaresi
Enstitüsü'nde (1964)
tamamladı.
Millî Eğitim Bakanlığı'nın
çeşitli kademelerinde görev
aldı. 1955 yılında şiirleriyle
başlayan yazarlığını
edebiyat/sanat dergilerinde
ve gazetelerde devam
ettiriyor. Şiir, eğitim ve
deneme alanlarında birçok
kitabı yayımlandı. Şiir
dahası ödülleri aldı.
Fransızca'ya ve Danimarka
diline çevrilmiş kimi şiirleri
bulunuyor. Çalışmalarını
şu anda Ankara'da
sürdürüyor.

Yücel, Cumhuriyet'e kanat gerenlerin başında yer alır; Cumhuriyet Türkiye'nin kültür, eğitim, düşünce yaşamının çağdaş ivme kazanmasında en büyük pay sahiplerinden birisidir demek, onun çapını abartmak olmaz. Böylesi kişilerin yaşamı, edimi, ulusal oluşumla iç içe girmiştir. Onların yaşamı açıklanıp irdelendiğinde ulusal yapı ve kültürün bir bölümüne ışık düşürülmüş olur. Dolayısıyla nereden gelip nereye gitmekte olduğunu bilincine varabilir, geleceğin önlemlerini ona göre alabiliriz. Bir ulusun edebiyatı, sanatı, düşüncesi, o ülkenin genelindeki kültürden, tarihten, yaşam süresinden bağımsız olamaz. O ülkenin kültürüne katkıda bulunanları, yaşayış düzenini etkileyenleri, çok iyi tanıyarak, daha sağlam basabiliriz ayağımızı yere. O bakımdan Edebiyatçılar Derneği'nin böylesine bir etkinliği düzenlemesi, Hasan-Âli Yücel'e gösterilen değerbilirlik kadar, ulusal yapıya, sanata, kültüre yakından bakıştır, onlara da saygıdır.

Kişiler yaşamı, üretimi, uygulamalarıyla bir bütündür. Onları doğru anlayabilmek, değerlendirebilmek için edimlerinin, üretimlerinin, etkilerinin çapını, derinliğine incelemek gerekir. Diyebilirim ki, bugüne değin Hasan-Âli Yücel, derinlikleri dikkate alınarak incelenmemiştir. Genellikle tepkisel-övgüsel yaklaşımlara bakılmıştır ona. Edebiyatçılar Derneği'nin bu etkinliğinde bütün boyutlarıyla ele alınması, Türk edebiyat adamlarından birinin, daha iyi anlaşılmasına yol açabileceği kadar, Türk kültürünün, düşüncesi-nin, eğitiminin, Cumhuriyet'in getirilerinin derinden kavranmasına katkıda bulunacaktır. Tek parti döneminde üniversitelerimize özerklik kazandıran Yücel adının, bugün bile üniversitemize verilmemesini, üzüntüyle belirtirken, Edebiyatçılar Derneği'nin bu çalışmasının, Yücel adının bir üniversiteye verilmesine, üniversitelerimizde Hasan-Âli Yücel enstitülerinin açılmasına ön açacağı umuyor, onun açtığı köy enstitülerinden

yetişmiş birisi olarak böylesi bir etkinliği teşekkürle karşıladığımı belirtmek istiyorum. Bu arada, *Hasan-li Yücel'e Armağan* adlı oylumlu bir çalışmayı yayımlayan Birleşmiş Milletler Türk Derneği'nin adını anmak gerekiyor elbet.

Hasan-li Yücel Nereden Geliyor?

Bir kişiye yapan zeksı, yeteneği çabası, edimlerinin getirisidir. Ancak bir insan, bulunduğu ortamın, koşulların etkisini almamış olamaz. İnsanın düşünce dünyasını, kişiliğini biçimleyen, biraz da içinde bulunduğu dönemdir, içinde yoğrulduğu olaylardır. O bakımdan Yücel'in kuşağına değinmek, onun şairliği üzerindeki etkileri, şiirinin niçin hangi yöne gittiğini, nerede, neye takıldığını belirtmeye yardımcı olacaktır diye düşünüyorum.

Yücel, 1897 doğumludur. 1908 Meşrutiyetinde 11, Balkan Savaşında 15, 1. Dünya Savaşı başlarken 17, Kurtuluş Savaşı başında (1919) 22, Cumhuriyetin ilanında 26 yaşındadır. Tanzimatın ağdaş eğitime ne kadar etkisi olduysa, o kadarından geçmiştir Osmanlı eğitiminin. Türk tarihinin bu dönemi; Tanzimatla başlayan yenileşme, ağdaşlaşma eğilimlerinin Abdülhamit'le karanıklaştığı; II. Meşrutiyetle biraz açılıma yönelen, fakat siyasal kavgaları da beraberinde getiren, Osmanlı İmparatorluğunun parçalandığı; Ulusal Kurtuluş Savaşı'na girilip nice zorlukların üstesinden gelindiği; gerek siyasal gerek sosyal, gerekse kültürel çalkantılar dönemidir. Meşrutiyetin yetiştirdiği aydınların/gençlerin pek çoğu, savaşlarda canlarını vermişlerdir. Nitekim Yücel ve arkadaşları, öğrenimlerini keserek ulusal kavgada yerlerini almışlar, kurtuluştan sonra yarım kalan öğrenimlerini tamamlayabilmişlerdir.

Yücel acıyı ve onuru aynı oranda yaşayan bir kuşaktandır: Acılıdırlar; çocuklukları karamsarlığın, bulutları altında kalmıştır. Dünkü imparatorluğun uydularının (azınlıkların), ulusal onuru kemirişini, değerlerimizin çöküşünü yaşamışlardır. İmparatorluğun ağı yakalayamayacağını görmüşlerdir. ıkış yolu arayışının karanlık/etin yollarından geçmek zorunda kalmışlardır bir çözülüş, arayış sürecinde. Onurludurlar; Kurtuluş Savaşı'nın utkusunu tadmışlardır, emperyalizmi yenerek ulusal bağımsızlığını kazanmış bir ulusun çocuğu olmakla gnenmişlerdir. Yıkılan onurun yeniden kazanılmasıyla başlarını yukarıya kaldırabilmşlerdir. Amatoplumsal düzen, yaşam biçimi değişecektir; yeni bir kültür oluşturulacaktır; insanlar o zamana kadar kuşandıkları de-

ğerlerin pek çoğundan soyunacaklardır. Türkiye'nin düzeni değişirken, yeni bir uygarlığa girilirken, yeni kültürel değerler yaratılırken, eskiden kalan eğitim, kültür değerlerinin yerine yenisine uyarlanacaklardır. Kolay değildir, düşünceleri, yaşam biçimini değiştirmek. Bu kuşağın, bir anlamda kişisel eğilimleri, geri plana itilecektir. Onlar, Mustafa Kemal'in önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumuna katkıda bulunacaklardır: Ya Cumhuriyet'in ölkü erlerinden olacaklardır ya da eskinin duldasını/etkisini sürdüreceklerdir. Yücel, bu kuşağın uyanık, akıllı örneklerinin başında yer alanlardan birisidir. Akı, mantığı, uzgörüsü, onu Cumhuriyet'in mimarları arasına götürmüştür. Yücel'in öteki yönlerini ve şiirlerini değerlendirirken, bu noktadan yola çıkmak gerekir ilkin.

Şair Hasan-Âli Yücel

Yücel, edebiyat tarihinin, öyle üstüne önemle eğildiği bir şair olarak görünmüyor, bu alandaki yapıtları incelediğimizde. Halbuki onun ilk kitabı **Dönen Ses'e** baktığımızda dönemindeki şiirin gerisinde kalmadığı anlaşılır, ilk çıkışında. Yücel, Türk devriminin hızına adanmış için, yeteneğini, düşünsel edimleri; çağdaşlaşmanın, yeni bir uygarlık oluşturma buyruğuna koşmuştur. Giderek hümanist anlayışın, Batı düşüncesinin, Doğu'yu ihmal etmeden kazanılmasında, Türk eğitiminin çağdaş yörüngeye oturtulmasında, onun imzası en başta görülür, dönemi incelendiğinde. Bu yöndeki edimi, üretimi, Yücel'in şairliğini arka plana itmiştir.

Ancak sanatçılık, insanı değiştirmek, dönüştürmek, ona yeni düşünce, ufuk, kimlik kazandırmaya katkıda bulunmaksa; onun pek çok şiiri, Cumhuriyet kavram ve değerlerini işler, bilincini kazandırmaya çalışır. Uzun yıllar okul kitaplarında kalmıştır şiirleri, ulusal bayramlarda, törenlerde hâlâ okunmaktadır. Birkaç kuşağın gönlüne, zihnine işlenmiştir. Ürünlerinin kamuya yansması, insanları etkilemesi bakımından o, en yaygın şairlerin başında yer alır. Gençlerin, öğrencilerin düşünce toprağını besleyerek, onların düşünsel yapısını oluşturmadaki etkisi gözardı edildiği için, Yücel, edebiyat tarihinin üstüne önemle eğilmediği bir şair olarak kalmış gibi geliyor bana. Edebiyat tarihinin şiiri, som şiir olarak algılayıp değerlendirmesini bir eksiklik saymamakla birlikte, Yücel'in zamandışı şairlerle aynı kefeye konulduğunda, onun şair yönünün biraz ıskalandığını, öteki yöndeki büyük getirilerinin, şiiri yönündeki değerlendirmeleri gölgelediğini düşünüyorum.

Sanatçı, ne kadar estetik kaygılarla kuşatılsın, ne kadar kurmaca dünyalar yaratırsa yaratsın, onun ürünleriyle kişiliği örtüşür. Hasan-Âli Yücel'in kimliğini bütünüyle görebilmek için, onun şairliğinin de incelenmesi, nesnel bir tartıya konulması gerekir.

Ürünlerine göre şairliği:

1. **Dönen Ses**'teki lirik, rind meşrep,

2. **Sizin İçin**'deki didaktik,

3. **Dinle Benden ve Allah Bir**'de kendisini savunan, kişiselini, inanç yapısını, zihniyetini açıklayan, yaptığı hizmetleri öyküleyen, toplumsal görüşlerini aktaran Hasan-Âli Yücel olarak incelenebilir.

Bu üç dönemde kullandığı nazım biçimleri ve temalar da ayrı ayrıdır. Konusunun, döneminin gereklerine göre biçimlendirmiştir şiirlerini.

Şiir Kitapları

1. **Dönen Ses** (1993, Remzi Kitabevi), 1917 - 1930 arasında yazdığı şiirlerin toplamıdır. Bunda ilkin kişisel duygulardan yola çıktığını, lirik, rind meşrep görünen şairin giderek ulusala, toplumsala yöneldiğini Büyük Kavg'a'dan (Kurtuluş Savaşı'ndan) etkilendiğini görüyoruz. Aşk konusuna ağırlık veren, tasavvufun izlerini taşıyan Yücel, bu kitapta, doğa, gece, sabah, yurdun işgali, Mustafa Necati (Cumhuriyet'in devrimci M.E. Bakı), Yunus Emre, uygarlık değiştiren Türk toplumu vb. temaları işlemiştir. Müslümanlığı kabulümüzden önceki Türk nazım geleneğini temel alan Milli Edebiyat çıkırının tutumuna uygun, halk tarzının biçim ve ölçülerini anıştıran şiirleri som şiire daha yakındır, çağdaşlarının hiç de gerisinde değildir.

DÖNEN SES

*Gönlümüzden hız alıp coşan özlü bir duygu
Gönülden gönüle çarpar, çarptığı yeri sarsar;
Kükre, sıradağlardan aşar yıldırım gibi...*

*Ateşli bir duygudan fışkırır yanardağlar,
Güneşleri karartır yükselen kızıl buğu;
Dağtır yıldızları gökte kıvılcım gibi...*

Gönül ayrı bir âlem, kanunları bambaşka:
Çekmesi başka türlü, itmesi başka türlü;
Yaşar orda ancak kendini veren aşka.

Ölüleri diriltir alev saçan bir nefes;
Kim boşluğa haykırır, dönmezse giden bir ses?
Gelmesi başka türlü, gitmesi başka türlü!..

(20.8.1932'de yazılmış, DÖNEN SES, 7-8, s.)

GURBETTE TABİAT

Gölgesiz ovalar bir kızıl tarla,
Her yer kıralanmış yanık otlarla.
Dağların başı sislerde saklı
Bir gelin gibidir, telli duvaklı.

Baş başa dayanıp sekiz on söğüt
Veriyor coşkun bir dereye öğüt.
Gönül gibi taşıp coşan dereler,
Bitmeyen sevgiye koşan dereler...

Oraya buraya serpilmiş çamlar,
Altına zümrüitten ışıklar damlar.
Gurbet türküsünü söyler her dalı,
Onlardan dinlenir hasret masalı.

Kıvrım kıvrım yollar tirşe yılan;
Yükselip görünen, sinip kaybolan
Bu ince çizgiler, hasretin izi;
Bekliyor silinen ucunda bizi!..

(1928'de yazılmış, DÖNEN SES, 37-38 s.)

*Duymadan düşünmek yok dinimizde,
Biz kalp adamıyız, gönül eriyiz.
İnsanız, insanlık esastır bizde;
Ne ciniz, ne melek, ne de periyiz.*

*Keşkülle asâyı çölde bıraktık;
Külâhı, lurkayı çiviye astık;
Gönülde marifet kandili yaktık,
Bu ince işlerin hünerveriyiz!...*

*Yalnız değiliz, ailemiz var;
Başımızdan aşkın gailemiz var;
Bin kervan tutucak kafilemiz var.
Varlık diyarının séferberiyiz.*

*Biz Hakka âşıkız, dileğimiz hak;
Doyurmaz alrette saadet ummak;
Dileriz dünyada kurulsun Uçmak;
Bu yolun ümmetsiz peygamberiyiz.*

*Tanrıyı göklerden yere indirdik,
Abitle Mabudu biz sevindirdik,
Gözlerde çağlayan yaşı dindirdik,
Biz zezem değiliz, alın teriyiz!..*

*Bugünün güneşi batıdan doğdu,
Sıcak ülkelerin ateşi soğdu,
Şarkı asırlarca karanlık boğdu,
O meş'um gecenin biz seheriyiz.*

*Farkettik nihayet aç ile toku;
Anladık sonra var ile yoku.
Bırak o kitapları, gel bizi oku;
Bizler ki hilkâtin son eseriyiz!..*

Gönlümüz kılıncıdır, tenimiz kını;
Orada saklarız vatan aşkını;
Çarpsın göğsümüze düşman akını,
Ulu Türkelinin biz siperiyiz.

Gazi'dir o büyük yurdu yaratan,
Yabanı, bağrından söküp fırlatan
Yüce kalbi oldu Türklüğe vatan;
O, baştır, biz onun öz neferiyiz
Yaşayıp yaşatmak işimiz bizim,
Haram lokma kesmez dişimiz bizim,
Her yerde bulunmaz eşimiz bizim
Biz yeni hayatın erenleriyiz!..

(10.6.1926'da yazılmış, DÖNEN SES, 9-10 s.)

Sizin İçin (Çocuklara yönelik şiirler, 1937, Çocuk Sesi Kitabevi):

Kitap, "Sizin İçin Yazıyorum" adlı, 3.8.1937'de yazılmış serbest bir manzumla başlıyor. Gençlere "Yarın sizden doğacak/Bugün tüten her ocak sizin için" denilerek kitabın yazılış amacı belirtiliyor. Öğretici, bilinç aşılayıcı şiirler toplamı bu kitap. Seslendiği gençlerin yaşı, kavrayış derecesi gözönüne alınmış; dil, ölçü, manzum biçimi ve türler ona göre ayarlanmış. Örneğe 31 manzumda 5'li (6), 7'li (18), 8'li (7) ölçüyü kullanmış, manzum biçim ve türlerini okuyucunun yaşına göre ayarlamış. Öğretici manzumlar da 10'lu (1), 11'li (7), 14'lü ölçüyle yazdığı görülüyor.

İşlediği Konular (Tema):

Cumhuriyet'le (Türk - Atatürk) ilgili kavramlar; Türk (11 s.), Atatürk (14. s.), Cumhuriyet (16. s.), bayrak (18. s.), İsmet İnönü (19. s.), 23 Nisan (21. s.) Altıok (23. s.), Ankara (26 s.), Havacılık (27. s.);

Adsız Çeşme (31. s.), Ağaç ve Sen (33.s.), Dilenci (35. s.) adlı manzumelerde gençlere öğüt; Gülümser'e Şiirler bölümünde kızını odak alarak yaşam dersleri veriliyor.

Mevsimler ve Tabiat bölümünde bahar (57. s.), Güneş (58. s.), güz (59. s.), kar (60. s.), dere (62. s.), kotra (64. s.), deniz (65. s.) konularını işleyerek gençlere doğayı, çevresini, insanı, bunların işlevini tanıtıyor. Saatim'de (50.s.) saatin işlevi anlatılıp, insanın saat gibi çalışması gerektiği belirtiliyor.

Bu kitaptaki manzumeler; seslendiği kişilerin kavrama düzeyleri dikkate alınarak yazılmış; onlara yaşamı, çevresini, insanı, doğayı, olguları, ulusal değerleri, Cumhuriyeti ve onun nasıl kazanıldığını anlatmak için yazılmış, bir öğretmen tavrı, bilinci ve ustalığıyla. Konuya göre anlatım yolları iyi seçilmiş. Öğütler, dersler verilmiş. Bunları yaparken öz değerlerimize yaslanılmış. Kitabın yayımı tarihinde o, Milli Eğitim Bakanıdır. Bir bakan düşünün ki, milli eğitimi yeni kimliğe kavuşturma çabasıdadır, kültüre, sanata, edebiyata yeni açılımlar getirecek kurumların temelini atıyor, bu yoğun çaba arasında öğretmenlere yardımcı olacak manzumlar yazıyor, okul kitaplarına kaynak metinler üretiyor. Bu kitapla Yücel, kamu öğretmenliğine yüceltilmiştir. Didaktikliğinde Ziya Gökalp'in soyutluğunu aşarak, somut yaşamı içinden kavrayan manzumeler yazmıştır.

Sizin İçin'deki Türk, Atatürk, Cumhuriyet, Bayrağım, 23 Nisan, Havarların Bekçisi, Yüze Kadar, Ekmek, Saatim, Okul Türküsü, Bahar, Güneş Baba, Güz, Kar, Deniz, Karınca, Ağustosböceği vb. şiirler, okul kitaplarında birkaç kuşak tarafından okunmuş, bayram ve törenlerde söylenmiştir. Bugün bile kimileri, okul ders kitaplarında, yardımcı kitaplarda yer almaktadır.

Dört Hayvan Bir İnsan (1943, Devlet Basımevi, Bu kitaptaki şiirler Sizin İçin'in ikinci basımına eklenmiş.)

Dört Hayvan Bir İnsan bölümünde; karınca (69.s.) çalışkanlığın, arı (70.s.) üretkenliğin, kelebek (71.s.) güzellik ve inceliğin, ağustosböceği (72.s.) aylaklığın, zamanı boşa harcama ve yararsızlığın simgeleri olarak işleniyor. Bunlardan insana gönderme yapılarak dersler çıkarılıyor, öğütler veriliyor.

Kahramanlık Destanları bölümünde; **Mehmet Çavuş'un** (81.s.) şahsında Filistin, Balkan ve Kurtuluş Savaşına kadar serüveni öykülenip Cumhuriyet devrimlerinin değeri kavratılmak isteniyor. **İnönü'de** (92.s.) İnönü Savaşlarının tarihimizdeki önemi vurgulanıyor. **Bir Kuruluşun Hikâyesi'nde** Kurtuluş Savaşlarında küçük birliklerimizden birinin, kendinden çok üstün düşmana karşı yiğitçe direnişi, tutsak düşen ve işkence gören bir subayımızın düşman elinden kurtuluşu, sonraki kahramanlıkları öyküleniyor.

Üç Hikâye (Üç fabl) bölümündeki **Avcı ile Tavşan'da** (164. s.) **Avcı Kurt**

Mehmet Dayının avı karşısında hayale dalıp avını kaçıışı öykülenip, *"Kendinden geçme hayale dalıp / Düşersin sonra sen de bu hale"* dersi çıkarılıyor.

İki Kör'de (107.s.), birlikte gezen iki kördün birinin, kendinlerine verilen dolmaları ikiye ikiye yuttuğu, dolma tükenince, arkadaşının da kendisi gibi yaptığını sanarak öfkeleniği anlatılıyor.

Kelekçi'de (109 s.) keleşin, (sudan geçmek için kayık gibi kullanılan tulumun) ağzını sıkı bağlamadan suya açılan kişinin, su ortasında, keleşin havası sönünce yüzmek zorunda kalışı anlatılarak işini yaparken sıkı önlem almamanın acı sonucu vurgulanıyor.

NOT : Buradaki sayfa numaraları **Sizin İçin'le Dört Hayvan Bir İnsan'**ın birarada basımına göredir.

Dinle Benden (1960, İnkılâp Kitabevi):

Mesnevi tarzında yazılmış kitap 9 şiir, daha doğrusu 9 bölümden oluşuyor. Yücel, öncesini anımsatarak Millî Eğitim Bakanlığı'ndan ayrılışından 27 Mayıs 1960'a kadarki dönemi, kendisini odak olarak öykülüyor. Yaşanan olaylara değiniyor, kendisine yapılan saldırıları çeliyor, bir açıklama, savunma kitabıdır bu.

Allah Bir (1961, TTK Basımevi):

Kitap, Tevhid (Allah'ın birliğine inanma)le başlayan, mesnevi tarzında tek şiiri içeriyor. Kitaptan birkaç ikilik aktararak içeriğini sezdirmeye çalışalım:

*"Bilseydi akıl bütünde hakkı
Kavrardı bir anda Garb'ı, Şark'ı."* (24. s.)

*"Senden çıkarak düşünmek olmaz
Şüphyle bu kainat dolmaz."* (26. s.)

*"İnsan, ancak senin vekilin
Esmayı vasıflayan delilin."* (29. s.)

*"Dağ başlarını tutunca mesken
Alçaktakiler çekildi benden."* (47. s.)

"Rabbim, beni dinle pek harabım
Ersin sana ayrılık azabımı." (51. s.)

"Başka bir zemindeyim zamansız
Volkan gibiyim, fakat dumansız." (54. s.)

"Beyhude didişmeler silindi
Vicdanıma bir sukunet indi." (56 s.)

"Yiiz vermiyorum her iltifata
Lakayd olarak bakıp hayata." (56. s.)

"Hiç kimseye yok gönülde kinini
Sevginle hayat kadar sakınım." (56.s.)

"Zulmeylediler demem ben artık
Mazlum oluşum ne bahtiyarlık!" (57. s.)

"Korkum, beşer adlı korkusuzdan
Vicdanı sağır, o duygusuzdan." (57. s.)

"Faniler önünde eğilmem ben." (69. s.)

Yücel'i **Allah Bir'i** yazdığı için töhmet altında bırakmaya çalışanlar, onun mevlevi ailesinden geldiğini unuttukları kadar, **Dönen Ses**'te (9, 10. s) yer alan **Yeni Hayat** adlı şiirindeki Cumhuriyet inancını, Türk devrimine bağlılığını da görememişlerdir. **Allah Bir**, töhmet altında bırakılmak istenen Yücel'in kişisel kökleriyle birlikte bireşimci anlayışın bir kanatıdır sanki.

Tevfik Fikretin **Tarih-i Kadim** ve **Doksan Beşe Doğru** şiirlerini içeren bir kitabı düzenleyip, onu Türk harfleriyle basılan ilk iki kitap arasına sokan Yücel'in, şiirini, **Allah Bir**'deki şiirlerle noktalamasında; onun belli çerçeveye hapsedilmemiş Tanrı inancıyla, hizmetler verdiği toplumca sıkıştırılmasının ne kadar payı vardır, düşünölmeye değer. Yücel'e karşı değerbilirlik gösterilmediği kesin de, bu tutumun nereden kaynaklandığını, onun inanç yapısını ve inanç temellerini, bütün yaşamını kapsayacak, yazdıklarının tümünü irdeleyerek içerecek bir inceleme belirleyebilir sayıyorum.

Dilde arılaştırma, Türkçe'nin özüne döndürülmesi (Dil Devrimi) resmen 1932'de başlar. Yücel'in 1917'den bu yana yayımlanan şiirlerine baktığımızda, onun çok önceden, oldukça duru Türkçe kullandığını görürüz. Giderek şöyle söyleyebiliriz; Yücel, dil devriminin (1932) 15 yıl öncesinden başlayarak 15 yıl sonrasının (1947) dilini kullanmıştır. Dille düşüncenin iç içeliğini, birbirinin aynası olduğunu düşünürseniz, uz düşünme disiplini almış Yücel'in dil bilincini çok önceden kuşanıp arı duru dili kullanmasını doğal bulursunuz. Kültür öncüsü olan bir adam, dilde de öncü olacaktı elbet.

Şiir Kitaplarındaki Alıntılar

Şiirde alıntıya gerek yok dense yeridir. Ama onun **Dönen Ses**'te 1, **Sizin İçin**'de 1, **Dinle Benden**'de 8 alıntı yaptığı görülüyor. Alıntı, anlatının boşluğunu tamamlamak, düşünce ve görüşünü desteklemek için yapılır. Eğer bir şair, şiirlerinin başına alıntılar yapmışsa, bunlar, onun esin kaynaklarına götürür bizi, ya da kimlerle özdeşleştiğini gösterir. Alıntılar, o şairin düşünce coğrafyasının nirengilerini imler.

Dönen Ses'teki tek alıntı Ahmet Haşim'dendir. Aşkın temelli ve ebedi bir duygu olduğun vurgular. Ki, Yücel'in bu kitabında aşk tema'sına çok geniş yer verilmiştir. **Sizin İçin**'de Atatürk'ün "Yüksek Türk, senin için yüksekliğin hududu yoktur." sözünü alıntılanmıştır. Bu kitap öğretici şiirlerle doludur, Cumhuriyetin değerlerini kavratmaya, ulusal bilinci pekiştirmeye yönelik şiirleri içermektedir de ondan. **Dinle Benden**'de Hz. Muhammed'in bir hadisinin, Hz. Ali'nin sözünün, Kur'andan iki âyetin, Bahattin Şah Nakşibend'den bir sözün, Anayasadan 88. maddenin, Atatürk'ün bir özdeyişinin, Cemal Gürsel'in 27 Mayıs'la ilgili konuşmasından bir bölümünün alıntılanıldığını görüyoruz.

İlk iki kitaptaki alıntıları, olağan, **Dinle Benden**'deki alıntıları düşündürücü bulanlar olabilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş, laik temellerinde emeği olan Batılı düşünceyi özümsemiş ve Türkçeye ağıdırmada büyük katkıları olan Hasan-Âli Yücel, bir düşünce dizgesine sahip değil midir, hep Doğu'lu kaynaklardan mı esinlenmiştir, niçin Batılı bir düşünürün sözünü alıntılanamamıştır diyebilirler. Olumlu hizmetleri yapmış bir adam, sözlü kültürde öksekenmiş, yazılı/bilimsel kültürden payını

alamamış bir toplumda, yalnız ve arkasız bırakılmıştır. Dünkü büyük hizmetleri toptan yoksayılmıştır. O neyle suçlanıyordu? Batılı, bilimsel, hümanist düşünceyi Türk toplumuna a dırmakla. Nasıl onlardan alıntılar yapabiliirdi?.. Savunma durumunda bırakılan Yücel, pragmatik bir tutuma girmek zorundadır. Kendisini suçlayan toplumun kabul edilmiş değer yargılarını, savunma dayanağı olarak kullanacaktır.

"Ben sizin temel yargılarınızın üstüne, Batılı,  a da  düşünceleri ekleyerek bir bire im oluşturmaya çalıştım." demeye getirecektir. Toplumun eski değer yargılarına yaslanmak durumunda bırakılması, sadece Yücel'in değil bu toplumun dramıdır/trajedisidir. Bunu,  zellikle **Dinle Benden** ve **Allah Bir** kitabında görüyoruz. Cumhuriyet'e inanmı , Atatürk'e içten ba lı bir adam, içinde bulunduğu toplumun duyarlılık ve anlayışını odak olarak savunma çabasında  ırpındırılmıştır. Bu bir eksiklikse, ona ait olmamak gerekir. Bir zamanlar onu, Milli  efin akıld nesi görüp, ağzına bakanların vefasızlı ında, d neklili inde, anlayı sızlı ıda aranmalıdır, eksiklik varsa... Öte yandan doğrunun Doğu'lusunu, Batılı'lısı olmaz; doğru düşünce peygamber,  eyh a zından çıksa da din kitaplarında yer alsada doğrudur. Yücel, doğruyu nerede gördüyse, oradan alacak d r stl kte ve her türlü ba nazlıktan uzak olduğu için bu tür alıntılardan sakınmamı tır diye yorumlamak, düşünmek gerekir bu konuda.

Yücel, Batılı d   n     z msemi , Doğu'yu ıskalalamamı , bizim  airlerimizden Tevfik Fikret'in aydınlanmacılı ından yola çıkan, Ziya Gökalp'in didaktik ulusal bilincini pratikle tirip Cumhuriyet değerlerini kazandırmaya çalışan ve bunları Mehmet Emin Yurdakul'un co kusuyla dillendiren bir  airdir.

Milli eğitimdeki büyük, kan ci hizmetleriyle Türkiye Cumhuriyeti'ne katkıları yanında, kitaplarıyla, yazılarıyla aydınlık, hümanist düşünceyi yaymada büyük payı olan bir d   n adamı, yazar; şiirleriyle birkaç ku a ın kafasını, gönlünü besleyen, zihnine ışık a dıran bir şair olarak anılacaktır. Öteki yazılarında olduğu kadar, şiirlerinde de ulusal bilinç, ulusçuluk, halkçılık, uygarlık sava ımına ko ulmu tur.

HASAN-ÂLİ YÜCEL **L**
ALBÜMÜ

Atatürk ile birlikte, İzmir Kız Lisesi, 1934

YENİ HAYAT

Duymadan düşünmek yok dinimizde;
Biz kalp adamıyız, gönül eriyiz.
İnsanlık, insanlık esastır bizde;
Ne ciniz, ne melek, ne de periyiz.

Keşkülle asayı çölde bıraktık;
Külâhı, hırkayı çiviye taktık;
Gönülde marifet kandili yaktık;
Bu ince işlerin hünerveriyiz!

Mücerret değiliz, ailemiz var;
Başımızdan aşkın gailemiz var;
Bir kervan tutacak kabilemiz var;
Varlık diyarının seferberiyiz!..

Biz hakka aşıkız, isteğimiz hak;
Doyurmaz ahrette saadette ummak;
Dileriz dünyada kurulsun "uçmak"
Bu yolun ümmetsiz peygamberiyiz!

Mabudu göklerden gönüle indirdik;
Halikle mahluku biz sevindirdik;
Gözlerde çağlayan yaşı dindirdik;
Biz zemzem değiliz, alınteriyiz!

Devrin güneşleri garptan doğmada,
Tan yerinde yanan ateş soğmada,
Şarkı karanlıklar ezip boğmada,
O meş'um gecenin biz seheriyiz!

Farkettik nihayet aç ile toku;
Anladık en sonra var ile yoku,
Bırak o kitapları gel bizi oku,
Bizler ki hilkatin son eseriyiz!

Gönlümüz kılıçtır, tenimiz kını,
Orada saklarsız vatan aşkını,
Ülkeler fetheder sevgi akını,
Sanmayın bu yolda bizler geriyiz!

Okuyup okutmak, işimiz bizim,
Haram lokma kesmez dişimiz bizim,
Her yerde bulunmaz eşimiz bizim
Biz yeni hayatın erenleriyiz!

H.Â. - 1925

Bu şiir Hasan-Âli Yücel'in hazırladığı Tevfik Fikret'in Tarihî Kadim - Doksanbeşe Doğru isimli şiirini biraraya getiren 1928 tarihli kitapçıktan alınmıştır. Kitapçık yeni alfabe ile basılan üçüncü kitaptır.

Hasan-Âli Yücel, oğlu Can Yücel ile

HAYATTA BEN EN ÇOK BABAMI SEVDİM

Hayatta ben en çok babamı sevdim.
Kara çalılar gibi yardan-bitme bir çocuk
Çarpık bacaklarıyla -ha düştü, ha düşecek-
Nasıl koşarsa ardından bir devin,
O çapkın babamı ben öyle sevdim.

Bilmezdi ki oturduğumuz semti,
Geldi mi de gidici -hep, hep acele işi!-
Çağın en güzel gözlü maarif müfettişi,
Atlastan bakardım nereye gitti,
Öyle öyle ezber ettim gurbeti.

Sevinçten uçardım hasta oldu mu,
40'ı geçerse ateş, çağ'ırırlar İstanbul'a,
Bi helalleşmek ister elbet, diğ'mi oğluyla!
Tifoyken başardım bu aşk oyununu,
Ohh dedim, göğsüne gömdüm burnumu.

En son teftişine çıkana değin,
Koştururken ardından o uçmaktaki devin,
Daha başka tür aşklar, geniş sevdalar için
Açıldı nefesim, fikrim, canevim.
Hayatta ben en çok babamı sevdim.

Can Yücel, Sevgi Duvarı (1973)

Evinde; 1906

Sions' ta; 1929

Hasan-Âli Yücel ve eşi Refika Yücel, evlendikleri yıl; İzmir 1922

Şişli'de Koca Mansur Sokak'taki evde, eşi ve ikizlerle; 1930

Abdülhak Hamit Tarhan ve eşi Lâstiyen Hanım ile, Kıbrıslı Yahısı'nda; Suadiye, 1930

Muammer Eronat, Can Yücel, Refika Yücel ve Canan Yücel Eronat'la; Paris, 1951

Atatürk'le teftişte; Konya Müzesi, 1937

Birinci Türk Neşriyat Kongresi Sergisi hazırlanırken; 1939

Birinci Türk Neşriyat Kongresi; Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Yukarı Salon, 1939

Konservatuar'ın ilk mezun töreninde Cumhurbaşkanı İnönü, Dahiliye, Ziraat, Maliye Vekilleri ve aralarında Talih Rıfka Atay Vedat Nedim Tör ve Adnan Saygun'un da bulunduğu topluluğa konuşmasını yaparken; 1941

Carlo Azeglio, Antonio Ardigò e Giovanni Agnelli (1906)

Edoardo Agnelli, Francesco Agnelli e Carlo Azeglio (1912)

MİR Basımevi çalışanları, "klasiklerin mutfak emekçileri" ile

Melmet Emin Yurdakul ile Muharrirler Jübile-i'nde; 6 Şubat 1943

Reşat Nuri Güntekin ile; 1941

Başbakan Refik Saydam ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile; Türk Dil Kurumu, 1940

Ankara Erkek Sanat Enstitüsü'nün temelini atarken; 20 Temmuz 1943

"Suyun Gelişi"; Hasanoglu Köy Enstitüsü, 17 Nisan 1946

UNESCO'nun kuruluş temellerinin atıldığı Milli Eğitim Bakanları Konferansı, Londra, 1945

Kemal Öner Davası'nda Hasan Ali Yucel'in avukatı Bulent Nuri Esen savunma yapıyor, 17 Nisan 1947

Kater Samu's room in the school

Hasan-Âli Yücel Günleri

**Adlı Sempozyum Bildiri Metinlerinden Oluşan Kitabın
Yayınlanması Kararını Veren
Edebiyatçılar Derneği Yönetim Kadrosu**

Yürütme Kurulu

**Ali Cengizkan: Genel Başkan
Abdülkadir Budak : Genel Başkan Yardımcısı
Zerrin Taşpınar : Genel Sekreter
Ali Ekber Danabaş : Genel Sekreter Yardımcısı
Günay Güner : Genel Sayman**

Genel Yönetim Kurulu

**Abdülkadir Budak • Ahmet Özer • Alaattin Topçu
Ali Cengizkan • Ali Ekber Danabaş • Ali Püsküllüoğlu
Cengiz Bektaş • Cezmi Ersöz • Emin Özdemir
Feride Çiçekoğlu • Günay Güner • Hasan Ali Toptaş
Hüseyin Atabaş • İsmail Coşkun (İ. Mert Başat)
Kenan Sarıalioğlu • M. Mahzun Doğan
Mehmet Zaman Saçlıoğlu • Metin Demirtaş
Neşe Karel • Öner Ünalın • Ramis Dara
Veysel Çolak • Zerrin Taşpınar**

Genel Yönetim Kurulu Yedek Üyeleri

Atilla Şenkon • Cihan Oğuz • Hüseyin Şahin • İbrahim Oluklu

Denetleme Kurulu

Ali Dünder • İslam Çankaya • Faruk Güçlü

Denetleme Kurulu Yedek Üyeleri

Hasibe Ayten • Mahmut Turgut • Türkan Yeşilyurt

Onur Kurulu

Alaattin Bilgi • Erhan Bener • Orhan Asena

Onur Kurulu Yedek Üyeleri

M. Cemal Gürlek • Mehmet Aydın • Müştak Erenus

Uçankalemiz Londra göklerinde !..